

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

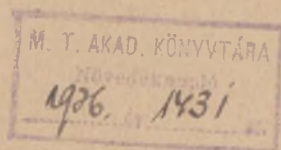
SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A NŐI MUNKAERŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA A SZÉKESFŐVÁROSBAN

ÍRTA

DR. MOLNÁR OLGA

300353

TARTALOMJEGYZÉK.

	Olda
Bevezető	5
A főváros népességének alakulása :	
Általában	9
Kerület szerint	12
Életkor szerint	18
Családi állapot szerint	29
Hitfelekezet szerint	35
Születési hely szerint	39
Honosság szerint	46
Anyanyelv szerint	49
Műveltség és iskolázottság szerint	55
Keresők és eltartottak, valamint foglalkozási viszony szerint	60
Foglalkozási főcsoportok szerint	67
A nőnépesség foglalkozási megoszlása :	
Foglalkozási főcsoportok szerint	75
Önálló kereső nők számának alakulása, foglalkozási főcsoportok szerint	79
Önálló kereső nők számának alakulása, foglalkozási ágak és szakmák szerint ...	84
A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási főcsoportok szerint	94
A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási ágak és szakmák szerint	98
A női segédszemélyzet számának alakulása, foglalkozási főcsoportok szerint	111
A női segédszemélyzet számának alakulása, foglalkozási ágak és szakmák szerint	115
Női fizetések és keresetek :	
A nőalkalmazottak fizetésének és keresetének alakulása	127
Befejező	152

Bevezető.

A főváros népességének az a rohamos szaporulata, melyet 1900 óta észlelünk, természetyszerűvé teszi, hogy a főváros felnövekedett népessége más gazdasági és szociális problémák előtt áll, mint három évtizeddel ezelőtt. A szociális és szorosan vett megélhetési kérdések, melyek korábban csak léteztek, ma életbevágóan fontos szerephez jutottak. A foglalkozási arányok eltolódása, a kereső népességnek a vándorlások által előállott felduzzadása, az ifjúság elhelyezkedésének lehetőségei és a női munka kérdése napjainkban — látszólag — megoldhatatlan feladatok elé állítják a jelenségek elméleti vizsgálóit, a gyakorlati szociológust és a politikust. A termelés csökkentett menete, a lefokozott életlehetőségek és a népesség nagy tömegének minimumra redukálódott fogyasztóképesége, mind olyan jelenségek, melyek egymást húzzák-vonják az életfolyam mélypontja felé.

Munkánk, mely a nőnépességnek a kenyérkereső pályákon való elhelyezkedését kívánja megvilágítani az utolsó három évtizedben, csak egyetlen adalékát szeretné szolgáltatni ennek a problématengernek. A nőnépesség túlsúlya, a nőfelesleg, ma valamennyi nagyváros közös problémája, amelyről nem is beszélhetünk addig tárgyilagosan, amíg előbb a maga teljes részletességében vizsgálat alá nem vontuk.

A kérdés megvilágításánál mindenkor kettős mesgyén kell haladnunk és a történeti fejlődés szempontjának feltárása mellett, mint egyenjogú fontosságú, alapvető jelenséggel kell foglalkoznunk a nőnépességnek az egyes foglalkozásokon belül elfoglalt minőségi helyzetével is.

A fenti kettős szempont figyelemmeltartásával tehát, vizsgálódásaink elsősorban a népesség legfontosabb demográfiai viszonyait és a fővárosban való elhelyezkedését fogják felderíteni. Meg fogjuk vizsgálni azt a miliőt, melyből a mai kereső nőtársadalom kifejlődött, azokat a feltételeket, melyek kifejlődését lehetővé tették, az eredőket, melyek kiérlelték és azokat a speciális körülményeket, melyek szükségszerűen megteremtették. A második rész a nőnek egyes, fontosabb foglalkozási ágakban való térfoglalását és elhelyezkedését lesz hivatva kivizsgálni, szembeállítva az ugyanazon foglalkozási

ágak népességével és a kereső népesség egészére eső eltartottak arányával. Ez a rész fogja taglalni és kiválasztani a foglalkozási ágakon belül azokat az *egyes* foglalkozásokat, melyekben a női népesség akár abszolút számával, akár viszonylagos arányával képvisel jelentékenyebb tömeget. Ily módon keresztmetszetét nyerjük a fővárosi kenyérkereső nők társadalmának.

Befejezésül végül rá kívánjuk irányítani a figyelmet a női fizetések és keresetek alakulására, hogy kimutassuk, mit jelent a kereső nő, mint tömeg a főváros gazdasági életében !

I. RÉSZ

A FŐVÁROS NÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA

A főváros népességének alakulása általában.

A századforduló, mely vizsgálódásaink alapját és kiindulási pontját képezi, Budapestet már Európa legnépesebb városainak sorában találta. Lakóinak száma 733.358 volt akkor. Az alig harminc éve egyesített főváros a XIX. század utolsó évtizedében olyan rohamos fejlődést mutatott fel, hogy lehetetlennek látszott ezt az iramot hosszabb időn keresztül folytatni. Ezzel szemben a következő évtized mégis másfélszázzezres szaporodást hozott. A népesség számának növekedésében csak a háborús 1910—1920-as évtized jelentett mélyebb alászállást, mikor az emelkedés még a félszázezren is alul maradt. Az ország megcsonkítása és a háborút követő gazdasági válságok azonban már nem tudták a főváros egészséges vérkeringését oly mértékben megakasztani, hogy népességének szaporulata, habár kisebb mértékben is, de újból emelkedő irányzatot ne áruljon el. Az 1930. évi népszámlálás pedig a milliós városok sorába juttatta Budapestet.

Azonban beszéljenek a számok :

Év	Népesség száma	Természetes szaporodás	Vándorlások többlete	Összes szaporodás
1900	733.358	•	•	•
1910	880.371	65.553	81.460	147.013
1920	928.996	—14.387	63.012	48.625
1930	1,006.184	531	76.657	77.188
A három évtized szaporodása		51.697	221.129	272.826

A népesség szaporodásának különválasztása eredőire, beszédesen igazolja, hogy minden ellenkező vélemény és a viszonyok minden romlása mellett is megmaradt, sőt bizonyos szempontból meg is növekedett a főváros vonzóereje, mely tartalékait egyaránt felszívta Nagy-Magyarország 20 milliónyi népéből és a csonka haza közel 9 milliós lakosságából. 1900—1910-ben az anyaországból ugyanis 0.4, míg 1920—1930-ban a csonkaországból 0.9 százalékos volt a bevándorlás többlete. A nagyvárosok vonzóerejéről alkotott definíció alapján, nem számíthatjuk a 20 milliós tömegű háttérrel egyenlő

arányú mennyiségnek és így csak a vonzóerő viszonylagos növekedéséről, de nem megsokszorozódásáról beszélhetünk.

Hogy a föld népének özönlését a nagyvárosba kedvező vagy kedvezőtlen jelenségnek tartjuk-e, az vitatható. Nem szabad azonban elhallgatnunk, hogy az utolsó évtized népszaporodását — bizonyos fokig — az utód-államokból kiüldözött magyarságnak az anyaország területére való kényszerű betelepődése is befolyásolta. Természetes, hogy ezeknek jelentős hányada a fővárosra esett, ahol különösen a mindenéből kifosztott értelmi-ségi osztály keresett új életlehetőségeket.

Vizsgálódásaink szempontjából elsőrendűen fontos, hogy a főváros népszaporulata hogyan oszlik meg nem szerint, hogyan állott elő az a nő-többség, melyet a múlt században még nem észleltek és amelynek ma, a kenyérkereső pályákon való elhelyezkedése, szociális problémát alkot.

Lássuk ismét a számokat :

Év	Népesség száma	Természetes szaporodás	Vándorlások többlete	Összes szaporodás
Férfiak :				
1900	360.683	.	.	.
1910	433.604	30.581	42.340	72.921
1920	431.290	—15.738	13.424	—2.314
1930	459.624	— 875	29.209	28.334
A három évtized szapo- rodása	.	13.968	84.973	98.941
Nők :				
1900	372.657	.	.	.
1910	446.767	34.972	39.120	74.092
1920	497.706	1.351	49.588	50.939
1930	546.560	1.406	47.448	48.854
A három évtized szapo- rodása	.	37.729	136.156	173.885

Fenti számainkból világosan kitűnik, hogy a nő-többséget nem annyira a szokatlanul nagy arányban növekvő nőnépesség, mint inkább a férfi-népesség negatív szaporodása okozza.

Ha elhagyjuk az abszolút számokat s az arányszámok reflektoránál vizsgáljuk e jelenséget, azt fogjuk tapasztalni, hogy hiába esett a bevándorló nők aránya és csökkent a természetes szaporodás százaléka évtizedről-évtizedre, soha nem tudta elérni a férfilakosság egyre gyérülő szaporodását ábrázoló görbe hirtelen lehanyatló vonalát.

A százalékos arány ugyanis a következőképen alakul :

Év	Népesség százaléka	Természetes szaporodás	Vándorlások többlete s z á z a l é k a	Összes szaporodás
Férfiak :				
1900	49.2	.	.	.
1910	49.3	8.5	11.7	20.2
1920	46.4	—3.6	3.1	—0.5
1930	45.7	—0.2	6.8	6.6
A három évtized szapo- rodása	.	3.8	23.6	27.4
Nők :				
1900	50.8	.	.	.
1910	50.7	9.4	10.5	19.9
1920	53.6	0.3	11.1	11.4
1930	54.3	0.3	9.5	9.8
A három évtized szapo- rodása	.	10.1	36.5	46.6

A természetes népszaporodás a fővárosban a két nem között tehát láthatólag nem okozott nagyobb arányú eltolódást. Ezzel szemben a vándorlások többlete igen pregnánsan jelentkezik a nőnépesség javára, különösen a háborús évtizedben. Ekkor ugyanis a férfinépesség félszázalékos csökkenésével szemben, 11.4 százalékkal emelkedett a női lakosság gyarapodását jelző arányszám. Ennek magyarázatát elsősorban természetesen a háború okozta férfi-hiányban kell keresnünk. A rendes körülmények között felszívargó háztartási és ipari munkásnőkön kívül, a vidéki polgári osztály leánygyermekai is igen nagy számban törekedtek fel a fővárosba, hogy az itt kínálkozó munkaalkalmakat megragadva, jövőt és megélhetést teremtsenek maguk és igen gyakran a család fenntartóját elvesztett hozzátartozóik részére is.

A háborúból visszaözlő férfinépesség nem tudta ezt a folyamatot megakadályozni. A huszas évek elején, — talán egy kissé furcsán fog hangzani — a háborúból visszatért katonaviseltek nem tudtak azonnal az itthoni meglehetősen megváltozott viszonyok közé beleilleszkedni. A munkaalkalmak megragadása körül némi habozó bizonytalanság volt észlelhető a visszatértek részéről. A hosszas távollét alatt a katonaviseltek részint el is szoktak némileg a rendszeres munka mindennapi, szürke egyhangúságától, részint tanulmányaikat igyekeztek befejezni. Nem utolsó szerep jutott ebben a bizonytalanságban, a megváltozott gazdasági viszonyoknak sem. Mint ahogy a távolról jött ember sokkal jobbnak, szebbnek képzei rég nem látott

szülőföldjét, úgy a visszatért férfilakosság is bizonyos fokig válogatva kereste a jobb elhelyezkedési lehetőségeket, a jobban fizetett munkaalkalmakat, mert hiszen a zsold helyére — amit ott künn úgysem tudott elkölteni — a fizetés, a munkabér lépett, melyből neki és családjának meg kellett élnie. A vállalkozás, a tőke ezzel szemben megtartotta, sőt előnyben részesítette a lényegesen olcsóbb és jelentékenyen kisebbigényű női munkaerőket.

A szerencsétlen emlékű konjunktúra és a szüntelenül dolgozó bankoprés egyáltalán nem voltak azok az eszközök, melyek a munkától elszokott férfinépességet visszatértették volna a mindennapi élet újból kezdődő, nehéz, robotos hétköznapijaiba. Ilyen körülmények között, alig valamivel csökkent a nőnépességnek beáramlása az előző évtizeddel szemben.

Ezek az elmondott körülmények idézték elő, hogy míg 1910-ben csak 103 nő esett 100 férfilakosra, addig 1920-ban már 115-re szökött fel a számuk és ez az arány tovább növekedett s elérte 1930-ban a 119-et. Nem szükséges bővebben magyarázni, hogy ez az arányszám milyen mély nyomokat hagyott a nők gazdasági életének kialakulásában és milyen súlyos problémát teremtett az ellátatlan nők tömegében. A családi élet keretein belül való elhelyezkedés igen sok nő részére lehetetlenné vált. Az ellátatlan nők most már nem egyedülálló, elszigetelt jelenségek voltak, akikről a le- vagy felmenők családjai gondoskodhattak volna, hanem számuk olyan tömeget alkotott, mely a maga helyzeti adottságából folyó energiájával, természetszerűleg rombolta le azokat a korlátokat, melyeket a háború előtti gazdasági élet a nőtársadalom köré épített.

A főváros népességének alakulása kerület szerint.

Budapest világvárossá alakulása óta szembetűnően jelentkezik az a törekvés, mely minden nagyvárosban észlelhető, tudniillik, hogy a népesség a belső, sűrűbben lakott részek felől az olcsóbb és még meglehetősen kihasználatlanul álló perifériákra húzódik. A főváros lakossága először a csendes és kevésbé lakott jobbparti részeket fedezte fel és özönlötte el, majd itt is megkezdte — a halparttal körülbelül egyidejűleg — a kültelki részek megszállását. Az I., III., IX. és X. kerület, melynek külső részei a századfordulón még csaknem lakatlanul állottak és csupán mezőgazdasági művelésre szolgáltak, az utolsó 30 esztendőben egészen páratlanul álló népgyarapodásról tesznek tanúságot. Ezzel szemben a, már a múlt században is teljesen beépített, IV. és VIII. kerület népességének szaporulata még a 10 százalékot sem érte el ugyanezen idő alatt, sőt népszámuk az 1920—1930-as évtizedben elég jelentékeny csökkenést mutatott. Hiába emelkedtek ugyanis a magasba a city-jelleget mutató IV. kerület házai,

nem jelentették egyben a lakások megszorodását is, mert a bérlemények jó részét lefoglalták a nem lakásul szolgáló irodák, hivatalok, üzletek és műhelyek.

A népesség száma és szaporodása kerületenkint. — 1900—1930.

Kerület	1900. ¹⁾	1910.	1920.		1930.	Szaporulat (1900—1930.)	
			é v b e n			absz.	%
I.	46.438	71.501	96.609	115.949	69.511	149.7	
II.	36.641	41.429	48.705	52.047	15.406	42.0	
III.	37.059	49.412	51.164	60.465	23.406	63.2	
Jobbpart	120.138	162.342	196.478	228.461	108.323	90.2	
IV.	23.530	25.268	28.306	25.172	1.642	7.0	
V.	50.339	63.700	72.149	78.039	27.700	55.0	
VI.	132.829	156.284	160.361	174.040	41.211	31.0	
VII.	155.820	181.863	176.321	186.647	30.827	19.8	
VIII.	133.419	151.845	145.408	141.119	7.700	5.8	
IX.	69.671	88.035	91.128	99.617	29.946	43.0	
X.	34.186	51.034	58.845	73.089	38.903	113.8	
Balpart	599.794	718.029	732.518	777.723	177.929	29.7	
Budapest	719.932	880.371	928.996	1,006.184	286.252	39.8	

A kültelek nélkül álló, teljesen beépített két városrész, a IV. és VIII. kerület, a maga kiterjedésbelileg korlátozott viszonyaival és meglehetősen magas lakbéréivel, nem nyújtott lehetőséget a városi népesség nagy többségét kitevő szegényebb néposztály megélhetésének megkönnyítésére és így indult meg az a folyamat, melyet a legutolsó népszámlálás számszerűen is olyan világosan regisztrált: a periferiákra való kiözönlés.

A népesség szaporodása nem és kerület szerint az utolsó harminc évben.

Kerület	F é r f i				N ő			
	1) 1900.	1930.	Szaporulat		1) 1900.	1930.	Szaporulat	
	évben		absz.	%	évben		absz.	%
I.	20.635	51.644	31.009	150.3	23.685	64.305	40.620	171.5
II.	15.774	22.927	7.153	45.3	18.736	29.120	10.384	55.4
III.	17.955	28.602	10.647	59.3	18.752	31.863	13.111	69.9
Jobbpart	54.364	103.173	48.809	89.8	61.173	125.288	64.115	104.8
IV.	10.443	10.746	303	2.9	12.725	14.426	1.701	13.4
V.	23.354	33.904	10.550	45.2	25.838	44.135	18.297	70.8
VI.	61.483	80.445	18.962	30.8	68.465	93.595	25.130	36.7
VII.	75.296	84.609	9.313	12.4	80.266	102.038	21.772	27.1
VIII.	65.727	64.397	—1.330	—2.0	66.842	76.722	9.880	14.8
IX.	32.380	46.455	14.075	43.5	33.464	53.162	19.698	58.9
X.	16.602	35.895	19.293	116.2	15.026	37.194	22.168	147.5
Balpart	285.285	356.451	71.166	24.9	302.626	421.272	118.646	39.2
Budapest	339.649	459.624	119.975	35.3	363.799	546.560	182.761	50.2

1) Rendes össznépesség. — 2) Polgári rendes népesség.

Az egyes kerületeken belül természetesen nem haladt párhuzamosan egymással a két nem szaporodása. Meg kell jegyeznünk, hogy számításainkat itt is mint mindenkor, ha az 1900-as népességhez való arányt kutatjuk, a katonaság hiányzó adatai némiképen deformálni fogják. Tizenhatezer férfilakosról van itt szó, akikre vonatkozólag ezek a részletezések nem állanak rendelkezésre. Ezzel szemben a későbbi évfolyamokból, ahol a katonaság nincsen külön kirészletezve, az ezekre vonatkozó adatok viszont nem vonhatók le, vagyis az anyag ebből a szempontból nem egységesíthető.

A népesség számának alakulása nem szerint az egyes kerületekben. — 1900—1930.

	1) 1900.	Kerület szerint 1910. é v b e n	1920.	1930.
1. Fi: a) Abszolút számban.				
I. kerület	20.635	34.187	45.263	51.644
II. «	15.774	19.366	22.098	22.927
III. «	17.955	24.630	24.256	28.602
Jobbpart	54.364	78.183	91.617	103.173
IV. kerület	10.443	11.381	12.540	10.746
V. «	23.354	30.745	31.825	33.904
VI. «	61.483	76.546	74.291	80.445
VII. «	75.296	88.051	80.458	84.609
VIII. «	65.727	75.548	66.818	64.397
IX. «	32.380	45.329	43.542	46.455
X. «	16.602	27.821	30.199	35.895
Balpart	285.285	355.421	339.673	356.451
Budapest	339.649	433.604	431.290	459.624
b) Százalékban.				
I. kerület	6.1	7.9	10.5	11.2
II. «	4.6	4.4	5.1	5.0
III. «	5.3	5.7	5.6	6.2
Jobbpart	16.0	18.0	21.2	22.4
IV. kerület	3.1	2.6	2.9	2.4
V. «	6.9	7.1	7.4	7.4
VI. «	18.1	17.7	17.2	17.5
VII. «	22.2	20.3	18.7	18.4
VIII. «	19.3	17.4	15.5	14.0
IX. «	9.5	10.5	10.1	10.1
X. «	4.9	6.4	7.0	7.8
Balpart	84.0	82.0	78.8	77.6
Budapest	100.0	100.0	100.0	100.0

1) Polgári rendes népesség.

	1) 1900.	Kerület szerint			1930.
		1910.	1920.	é v b e n	
2. Nő :					
a) Abszolút számban.					
I. kerület	23.685	37.314	51.346		64.305
II. «	18.736	22.063	26.607		29.120
III. «	18.752	24.782	26.908		31.863
Jobbpart	61.173	84.159	104.861		125.288
IV. kerület	12.725	13.887	15.766		14.426
V. «	25.838	32.955	40.324		44.135
VI. «	68.465	79.738	86.070		93.595
VII. «	80.266	93.812	95.863		102.038
VIII. «	66.842	76.297	78.590		76.722
IX. «	33.464	42.706	47.586		53.162
X. «	15.026	23.213	28.646		37.194
Balpart	302.626	362.608	392.845		421.272
Budapest	363.799	446.767	497.706		546.560

b) Százalékban.

I. kerület	6·5	8·4	10·3	11·8
II. „	5·1	4·9	5·4	5·3
III. „	5·2	5·5	5·4	5·8
Jobbpart	16·8	18·8	21·1	22·9
IV. kerület	3·5	3·1	3·2	2·7
V. „	7·1	7·4	8·1	8·1
VI. „	18·8	17·8	17·3	17·1
VII. „	22·1	21·0	19·2	18·7
VIII. „	18·4	17·1	15·8	14·0
IX. „	9·2	9·6	9·6	9·7
X. „	4·1	5·2	5·7	6·8
Balpart	83·2	81·2	78·9	77·1
Budapest	100·0	100·0	100·0	100·0

A fenti táblázatból kitűnik, hogy az egyes kerületekben a nemek abszolút száma és százalékos aránya bizonyos szabályszerű hullámvázst követ. A népesség mindenkor tömegszerűen és arányaiban is erősebben jelentkezik a jobbmodú kerületekben, (háztartási alkalmazottak) és azon gyárak környékén, ahol a könnyebb testi munka részére megélhetési lehetőségeket biztosít. Ezzel szemben ott, ahol a nehézipari telepek székkelnek, laktanyák és internátusok vannak, többségük jóval kisebb arányban jelentkezik. Így látjuk ezt a III., IX. és X. kerületben, ahol részint a még mezőgazdasági művelés alatt álló területek, másrészt az Elevátor és a rakodópartok erősebb, férfimunkás-tömörülést okoznak még ma is.

Bizonyos fokig el kell tekintenünk az 1920-as év számlálási eredményeitől is, részint mert a háborús évtized alatt minden gyár környékét előzőnlőtték

1) Polgári rendes népesség.

a nómunkások seregei, másrészt a megnehezült lakásviszonyok lehetetlenné tették a szabad költözködést és a természetszerű elhelyezkedést. A háborúból visszatért katonák gyors családalapítása és a menekültek beözönlő tömege megszállotta a rendelkezésre álló lakásokat. Ezek a körülmények idézték elő a lakások bérének olyan arányú felszökését és a hihetetlen nagyságú lelépési díjakat, melyek szükségszerűleg a lakásforgalom hatósági megkötöttséghez vezettek. Az 1930. évi népszámlálás már némileg stabilizálódott helyzetet mutat. Az egyes kerületek jelentősége, a nemek szerinti megoszlást véve alapul, meglehetősen eltérő képet tár elénk:

Nem	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
	kerületi népesség százalékos megoszlásának hullámozása az utolsó 3 évtizedben									
Férfi	5.1	0.4	0.9	—0.7	0.5	—0.6	—3.8	—5.3	0.6	2.9
Nő	5.3	0.2	0.6	—0.8	1.0	—1.7	—3.4	—4.4	0.5	2.7

Vagyis szavakkal kifejezve az utolsó három évtizedben, az I. kerületben 0.2 százalékkal erősebben növekedett meg a nőnépesség jelentősége a főváros összes nőnépességéhez, mint a férfinépességé az összes férfiakhoz viszonyítva. A másik két budai kerületben ezzel szemben a férfilakosság nyomult előtérbe. Az V. kerületben újból a nőnépesség torlódott fel erőteljesebben. A IX. és X. kerületben, ahol a nehézipar telepei vannak, a százalékos megoszlás a férfinépesség javára billentette a mérleget. A IV., VI., VII. és VIII. kerületekben a nemek százalékszerű arányának *negatív* szaporodásából viszont a VI. kerület nőnépessége vette ki erősebben a részét.

A nemek jelentőségének ezen eltolódásából állott azután elő az az arány, melyet az alábbi táblázatunk jelez.

A két nem százalékos aránya az egyes kerületeken belül. — 1910 és 1930.

	1910.		1930.	
	Fi	Nő	Fi	Nő
I.	47.8	52.2	44.5	55.5
II.	46.7	53.3	44.0	56.0
III.	49.8	50.2	47.3	52.7
Jobbpart	48.2	51.8	45.2	54.8
IV.	45.0	55.0	42.7	57.3
V.	48.3	51.7	43.4	56.6
VI.	49.0	51.0	46.2	53.8
VII.	48.4	51.6	45.3	54.7
VIII.	49.8	50.2	45.6	54.4
IX.	51.5	48.5	46.6	53.4
X.	54.5	45.5	49.1	50.9
Balpart	49.5	50.5	45.8	54.2
Budapest	49.3	50.7	45.7	54.3

Számításaink alapjául itt az 1910-es és 1930-as évet választottuk, mert miként említettük, a két másik népszámlálás viszonylagos, százalékszerű adatai részint a hiányzó katonaság (1900.) részint a kötött lakásforgalom következtében (1920.) deformálódtak és így a természetszerű megoszlásra nem vetnek teljes fényt. Húsz év előtt tehát a III., VIII., IX. és X. kerületben volt erősebb a férfiak aránya az átlagosnál. Mint az más korábbi táblázatainkból is kitűnik, a III. és X. kerület népessége vidékiesebb jellegénél fogva, mezőgazdasággal és kertészettel foglalkozván, természetszerűleg több férfikéznek adott munkát, mint a többi, a városias jellegű kerületek. Hasonlóképpen a IX. kerületben a rakodópartok, a központi vásárcsarnok ugyancsak az erősebb munkát végző férfinapszamosokat gyűjtötte határai közé. Napjainkban is ez a négy kerület képviseli leg-erősebben a férfiak százalékos arányát.

Szervesen kapcsolódik a fenti táblázathoz az a vizsgálódás, mely a 100 fire eső nők számát tárja elénk.

A két nem egymáshoz való viszonya kerület szerint. — 1900—1930.

	1) 1900.	Száz fire esik nő		
		1910. é v b e n	1920.	1930.
I. kerület	115	109	113	124
II. „	119	114	120	127
III. „	104	101	111	111
Jobbpart	112	107	114	121
IV. kerület	122	122	126	134
V. „	110	107	127	130
VI. „	111	104	116	116
VII. „	106	106	119	120
VIII. „	101	101	117	119
IX. „	103	94	109	114
X. „	90	83	95	103
Balpart	106	102	115	118
Budapest	107	103	115	119

100 férfilakosra eső nőnépességet vizsgálva újból előttünk áll a katonaság által okozott hibaforrás 1900-ban és így talán nem vétünk nagyot, ha ismét az 1910-es adatokhoz viszonyítva nézzük a fenti táblázatot. A főváros népességét átlag tekintve napjainkban 16-tal több nő esik 100

1) Polgári rendes népesség.

fire, mint 20 évvel ezelőtt. Vannak kerületek, amelyekben ez az arány az átlagnál jobb, tehát 1910 óta csak tíz-tizenkét nővel esik több 100 fire, így az összes budai, a IV., VI. és VII. kerületekben, míg az V., VIII. IX. és X. kerületekben a nőtöbbslet szaporodása mindenütt meghaladja a budapesti átlagot. Világosan kiütközik itt a háztartási alkalmazottak (V. kerület) és a munkásnők erős jelentkezése. Egyenesen feltűnő, hogy a még ma is vidékies III. kerületben csak tízzel több nő esik száz férfilakosra, mint húsz évvel ezelőtt. Ezzel szemben az V. kerületben 100 fire már 23-mal több nő esik a két utolsó évtized eredménye képen, ami kétségtelenül a nagyobb személyzetet foglalkoztató módosabb családok és a nagyszámú bank- és iparvállalat női alkalmazottaira vezethető vissza. Csaknem ugyanilyen erősen emelkedett a X. kerületben is az arány, amit azzal magyarázhatunk meg leginkább, hogy a kerület ma már részben elvesztette 20 év előtti mezőgazdasági jellegét és az ott található munkáslakások igen sok munkásnőnek adnak otthont. Húsz esztendővel ezelőtt itt ugyanis csak 83 nő esett 100 férfilakosra, ma 103, azonban még így is ez az egyetlen kerület, ahol a nők szempontjából viszonylag ilyen jó az arány szerint való megoszlás. A IX. közigazgatási kerületben figyelembe veendő, hogy a vásárcsarnok árusainak jórésze ma már nő, akik itt a környéken kerestek lakást, mihelyt a kötött lakásgazdaság megszűnt.

A főváros népességének alakulása életkor szerint.

A népesség foglalkozási viszonyait vizsgálva, elsőrendű fontosságú annak kor szerint való megoszlása. A keresetképes korban levő férfiak és nők arányának erősebb jelentkezése ugyanis, mindenkor arra figyelmeztet, hogy kelletténél több a munkáskéz, zsúfolt a munkapiac, terhesebb a megélhetés, nehezedik a mindennapi kenyér megszerzésének lehetősége. A népesség kor szerinti megoszlását grafikusan egy, a magasabb korosztályok felé enyhén alászálló vonal jelképezi, melyet a keresőképes korosztályok mentén, a beáramló kereső népesség némileg a magasba emel, hogy azután hirtelenebb hajlatban ereszkedjék alá a magasabb életkor felé. Azokban a városokban, illetőleg abban a népességben, ahol az életkorok megoszlása szerencsésen követi ezt a szabályszerű vonalat, gondolkozás nélkül elmondhatjuk, hogy ott — egyéb zavaró körülmények leszámításával — a termelés arányban áll a fogyasztással, a halálozási viszonyok normálisak, a munkanélküliség minimális. Ezzel szemben a keresetképes korban alul elhelyezkedő népesség aránytalan felduzzadása a munkáskezek hiányára, míg a produktív korok szokatlan felnövekedése és az idősebb korosztályok erősebb telítettsége munkanélküliségre és szociális szempontokból nehéz életkörülményekre engednek következtetni.

A férfi- és népesség alakulása korcsoportok szerint. — 1900—1930.

Abszolút számokban.

a) Polgári rendes népesség.

	1900.	
	férfi	nő
0—5 éves	37.212	36.345
5—10 „	29.173	29.134
10—15 „	27.167	28.869
15—20 „	34.817	41.271
20—25 „	35.807	45.636
25—30 „	39.511	39.438
30—35 „	33.345	32.109
35—40 „	26.190	25.262
40—45 „	22.271	22.684
45—50 „	16.917	17.468
50—55 „	12.641	14.414
55—60 „	9.429	10.341
60—65 „	6.497	8.578
65—70 „	3.852	5.084
70—75 „	2.488	3.615
75—80 „	1.362	1.995
80— „	841	1.425
Ismeretlen	129	131
Összesen	339.649	363.799

b) Tényleges népesség.

	1910.		1920.		1930.	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
0—5 éves	34.880	34.156	26.938	26.165	24.714	24.070
5—10 „	31.111	30.926	32.925	32.587	28.429	28.119
10—15 „	35.632	37.911	35.859	36.498	25.288	25.511
15—20 „	48.321	57.590	40.641	48.725	39.624	52.247
20—25 „	61.688	56.062	51.042	64.043	49.784	61.758
25—30 „	49.594	48.107	43.474	58.280	50.594	56.949
30—35 „	39.577	40.336	40.266	49.334	48.920	60.424
35—40 „	33.466	32.235	36.975	40.666	39.183	51.069
40—45 „	27.386	27.124	31.216	35.674	35.138	43.603
45—50 „	21.386	21.293	27.057	28.058	32.117	36.433
50—55 „	17.713	19.351	21.963	23.103	26.505	31.428
55—60 „	12.717	14.352	16.310	17.722	21.588	24.027
60—65 „	8.381	10.953	11.921	14.843	15.947	18.843
65—70 „	5.675	7.161	7.352	9.878	10.313	13.563
70—75 „	3.358	5.040	4.055	6.606	6.410	9.696
75—80 „	1.567	2.358	1.980	3.008	3.200	5.223
80— „	1.130	1.775	1.084	1.941	1.702	3.338
Ismeretlen	22	37	232	575	168	259
Összesen	433.604	446.767	431.290	497.706	459.624	546.560

Ha a fenti táblázatot figyelmesen szemléljük, — minden más zavaró mellékkörülmény kiküszöbölésével — egyedül a főváros népességének kormegoszlása is megadja a magyarázatát annak a folyamatnak, mely a harminc esztendővel ezelőtti fejlődési lehetőségek minden jót ígérő korától kezdve, napjaink nehéz, küzdelmekkel teli és gyakran zavaros gazdasági viszonyaihoz elvezet.

Az első három korcsoport, mely a 15 éven aluli népességet foglalja magában, kevés változást szenved a betelepülés következtében. Az ezen korcsoportokban kialakuló népszámot, mondhatjuk, javarészen a természetes szaporodás alakítja. Ezek szerint, itt érezhető legerősebben a születések számának a háború és az azt követő nehéz gazdasági viszonyok által okozott jelentékeny és a főváros életében eddig példátlanul álló csökkenése. A háború előtti években ugyanis az 5 éven aluli, mindkét nembeli gyermekek száma egyaránt a 35 ezer körül mozgott, ezzel szemben az utolsó két évtizedben még a 25 ezret sem érte el. A születések száma, mely a század első évtizedében 20—22 ezer volt, a háborúban és az azt követő években 14—17 ezerre esett le. Ezer lakóra számítva 26-ról 15-re zuhant az újszülöttek aránya. A következő 5—10 évesek korcsoportjának állandóbb jellege a gyermekek javuló egészségügyi viszonyairól és a gyermekhalandóság csökkenéséről ad számot. Ebbe a korcsoportba tartoznak ugyanis azok a gyermekek, akik a háború befejeztével, a gazdasági fellendülés idejében születtek. Ebben az időszakban az újszülöttek aránya csaknem elérte a békebeli átlagot (ezerre 22.5). Az a nagy zuhanás viszont, melyet a legutolsó népszámlálás a 10—15 éves ifjúság számában kimutat, a háború hatásával magyarázható, mert hiszen itt arról a korosztályról van szó, melynek egy lényeges részét, az 1914—1918. években, meg nem született gyermekek szolgáltatták volna.

Amint mondtuk, ezekben a korcsoportokban csupán a természetes szaporodás eredményei, vagy más, de mindenkor olyan tényezők érvényesülnek, melyek nincsenek befolyással a népesség nem szerint való kialakulására és így a két nem aránya alig-alig mutat eltérést az abszolút számokban.

A következő korosztály a 15—20 évesek tömegét foglalja magában. Ez és az utána következő 20—25 évesek csoportja már igen érdekes adatokat mutat a nőnépesség alakulása tekintetében.

Az 1900-as népszámlálás ebben a korban közel 17 ezerrel több nőt mutat ki, mint férfit. Itt azonban újból az a csalóka arány áll előttünk, melyet a 16.000 főnyi, kor szerint nem részletezett katonaság varázsol elő.

1910-ben csupán az első korcsoportban tűnik fel mintegy 9 ezres nőtöbblet, amivel szemben a 20—25 évesek között 5 ezerrel több férfit találunk. Az eltolódás oka itt, véleményünk szerint kettős. Egyrészt a nőnépesség csökkenése, a falvakból a századforduló fellendítő hatása alatt felözönlött fiatal leányoknak bizonyos hányada férjhezmenvén, újból visszatér szülőföldjére; másrészt a férfinépesség gyarapodása, mert hiszen a

katonakötelezettségének (18—21 éves korokban) eleget tett vidéki férfinépeség nagy tömegeit csalta fel a fővárosba a rohamos fejlődésnek indult nagyipar.

Az 1920-as népszámlálás ismét egészen más képet állít elénk erre a két korosztályra vonatkozólag. A fiatalabb (15—20 éves) férfinépeség tömegében megtaláljuk már azoknak a nyomát is, akik még nem estek a háború által oly erősen megritkított évfolyamokba vagy még nem is estek sor alá. Jelentékenyen befolyásolja ezen korcsoportok létszámát az 1920-ban Budapestre menekült főiskolák diáksága is. Ezzel szemben a magasabb évfolyatokban vigasztalanul jelentkezik a háború öldöklő hatása. Ezenkívül ezen korcsoporthoz tartozó férfimunkaerők jó részének szülőföldjén is meghozta megélhetését a mezőgazdaság akkor fellendülő, eredményes termelési időszaka és a mezőgazdasági termelés erős hozadéka. Bőséges és biztos megélhetés kínálkozott részükre otthon is, tehát nem özlöltek fel a fővárosba.

A nőnépeségnél a 15—20-as évfolyamok ezzel szemben jelentékeny, több mint 9 ezres csökkenést mutatnak. Itt kell keresnünk a munkátlanná vált háztartási alkalmazottak kétségtelenül igen nagy tömegét, akik elhelyezkedési lehetőség hiányában és mert otthon, a már említett mezőgazdasági konjunktúra következtében, könnyebben jutottak kenyérhez, elhagyták a fővárost és visszatértek falujukba. Jelentékenyen megnövekedett azonban a nők másik korcsoportjának (a 20—25 éveseknek) népszáma az előző népszámláláshoz viszonyítva. Ebben a korcsoportban találjuk meg ugyanis, a háborús férfihiány következtében, a fővárosban alkalmazáshoz jutott nők nagy tömegét, akik a népszámlálás idejében még legnagyobbbrészt meg tudták itt tartani kenyérüket.

A harmincas népszámlálás újabb csökkenést idézett elő a férfinépeség eme két korcsoportjában, úgyhogy az abszolút számok még 10 ezerrel sem múlják felül az 1900-as népeség megfelelő korcsoportjait. A születések háborús csökkenése itt csak minimálisan jut érvényre — egyetlen évfolyamnál — és inkább úgy látszik, hogy a fiatalabb generáció még mindig szülőföldjén próbálja megteremteni létalapját annál inkább, mert az idősebb generáció hazatérése előtt, már mint gyermekember, tevékeny részt vett a megélhetésért folytatott küzdelemben az otthonmaradt családtagokkal együtt. A nőnépeség kialakulása ezzel épen ellentétes fejlődést mutat. A gazdasági életet felpeszdtő konjunktúra ismét tömegestől vonzotta fel a fővárosba a vidéki fiatal leányokat, ahol a háztartási alkalmazottak újból növekedő száma némi elhelyezkedési lehetőséggel kecsegtetett. A 20—25 éves nők számának csökkenését ezzel szemben talán leginkább az magyarázza, hogy a leépítések súlya elsősorban a rövidebb ideje szolgálatot teljesítő, fiatalabb női generációt érte, akiknek helyét 1930-ban már, lassan-lassan iparkodtak férfiakkal betölteni. A női munkaerőket foglalkoztató gyáraknak egy

része ezenkívül meg is szűnt. Bizonyos hányada a munkásnőknek természetes férjhezmenvén, visszatért szülőföldjére vagy elköltözött vidékre.

Szokatlanul részletesen tértünk ki ennek a 10 éves korcsoportnak a taglására. Szolgáljon azonban mentségül, hogy ezekben jelentkezett legerősebben az a hullámozó mozgás, mely társadalmi és gazdasági életünket az utolsó három évtizedben jellemezte. A 25 éven felüli népesség, — minden ellenkező állítással szemben is — már bizonyos fokig elhelyezkedettnek, leszűrődöttnek tekinthető és így a magasabb korosztályok nem mutatnak olyan bizonytalanságot, annyi ingadozást, mint épen a két, fentebb részletesen tárgyalt korosztály.

Ha a női népesség szaporodásának abszolút számait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a szaporodás népszámlálásonként és korcsoportonként máshol és ismét máshol éri el maximumát. Az egy-egy népszámlálás alkalmával megfigyelt maximális szaporodás a női népesség 15—40 éves korcsoportjai között mozog. Így megfigyelhetjük, hogy 1900-tól 1910-ig a 15—20 évesek 16.000-rel, 1910-től 1920-ig a 25—30 évesek 10.000-rel, 1920-tól 1930-ig a 35—40 évesek 12.000-rel érték el a női népesség egy-egy korcsoporton belül való szaporodásának maximumát.

Korábban mondtuk, hogy a főváros népességét ábrázoló grafikus vonal, különösen a legutolsó népszámlálás alkalmával, elvesztette természetes hajlását és erősen fellendült a keresőképes korosztályokban, továbbá, hogy a magasabb korú népesség nagy száma miatt, az idősebb korok lefelé hajló vonala sem tudja megtalálni a ránézve jellemző, hirtelenebben lehanyatló irányát.

Igen érdekes szabályszerűség nyilvánul meg abban a sorrendben is, ahogyan a magasabb korosztályok felé haladva, a nők száma évtizedről-évtizedre emelkedik, mindig több és több korosztályt emelve a 10.000 lélek fölé. Így 1900-ban az 55—60 éves, 1910-ben a 60—65 éves, és 1930-ban a 65—70 éves korcsoportokban éri el a női népesség a 10.000-nél nagyobb lélekszámot. Az ezeknél magasabb korcsoportok lélekszáma mindenkor megmaradt a 10.000 lélek alatt. Amint látjuk, az intellektuális munka térhódításával és a közegészségügyi viszonyok javulásával az asszonyok munkaképességének korhatára mindinkább kitolódott, úgyhogy a háború előtt közvetlenül és a háború után is még jelentékenyen gyarapodott a 60—65 éves nők száma a munkakeresők bevándorlása által. Annak a jelenségnek, amely szerint 1930-ban aránylag olyan nagy szám esik a magasabb női korosztályokra, a magyarázata a fent elmondottakon kívül valószínűleg abban is keresendő, hogy az elszakított területekről menekült családfelek vagy gyermekek, akik 1920-ban még csak maguk vándoroltak ki az elszakított területekről, később maguk után hozták családjaikat, szüleiket, özvegy édes anyjukat, akiknek hajlottabb kora így szőktette fel elsősorban az idősebb nők korosztályainak lélekszámát, melyhez a megözvegyült nők meglehetősen nagy száma is csatlakozott.

Tekintsünk el a magasabb korosztályok vizsgálatánál az eddig használt abszolút számoktól és figyeljük meg a népesség százalékos arányának alakulását. Az abszolút számok a népesség összeségének szaporodása folytán itt természetesen nagyobb mennyiségeket tüntetnek fel, melyeknek jelentőségével azonban csak akkor jöhetünk tisztába, ha az összeséghez, a teljes népszámhoz viszonyítva látjuk azokat.

A férfi- és nőnépesség alakulása korcsoportok szerint százalékokban. — 1900—1930.

a) Férfinépesség.

	1900.	1910.	1920.	1930
0— 5 éves	11·0	8·1	6·3	5·4
5—10 «	8·6	7·1	7·6	6·2
10—15 «	8·0	8·2	8·3	5·5
15—20 «	10·3	11·2	9·4	8·6
20—25 «	10·6	14·2	11·9	10·8
25—30 «	11·6	11·4	10·1	11·0
30—35 «	9·8	9·1	9·3	10·7
35—40 «	7·7	7·7	8·5	8·5
40—45 «	6·5	6·3	7·2	7·6
45—50 «	5·0	4·9	6·3	7·0
50—55 «	3·7	4·1	5·1	5·8
55—60 «	2·8	3·0	3·8	4·7
60—65 «	1·9	1·9	2·8	3·5
65—70 «	1·1	1·3	1·7	2·2
70—75 «	0·7	0·8	0·9	1·4
75—80 «	0·4	0·4	0·5	0·7
80— «	0·3	0·3	0·2	0·4
Ismeretlen	0·0	0·0	0·1	0·0

b) Nőnépesség.

0— 5 éves	10·0	7·6	5·3	4·4
5—10 «	8·0	7·0	6·5	5·1
10—15 «	7·9	8·5	7·3	4·7
15—20 «	11·3	12·9	9·8	9·6
20—25 «	12·6	12·5	12·9	11·3
25—30 «	10·9	10·8	11·7	10·4
30—35 «	8·8	9·0	9·9	11·1
35—40 «	6·9	7·2	8·2	9·3
40—45 «	6·2	6·1	7·2	8·0
45—50 «	4·8	4·8	5·6	6·7
50—55 «	4·0	4·3	4·6	5·7
55—60 «	2·9	3·2	3·6	4·4
60—65 «	2·4	2·5	3·0	3·4
65—70 «	1·4	1·6	2·0	2·5
70—75 «	1·0	1·1	1·3	1·8
75—80 «	0·5	0·5	0·6	1·0
80— «	0·4	0·4	0·4	0·6
Ismeretlen	0·0	0·0	0·1	0·0

Egyetlen pillantás a táblázatra, elárulja azt az igen jelentős tény, hogy a korábbi két népszámlálással szemben, az 1920 és 1930-as évek között a népesség súlypontja, mondhatjuk, kerekén egy korcsoporttal — öt évvel — eltolódott úgy a férfi-, mint a nőnépességben. Az 1910-es népszámlálással szemben ma az a helyzet, hogy nem a 15—30 évesek soraiból kerül ki a népesség viszonylag legnagyobb tömege, hanem a 20—35 évesek korosztályaiból. Egy másik jelentékeny különbséget is mutatnak az arányszámok és ez a 35 éven felüli népességnek korcsoportonként, átlag egy százalékkal való növekedése a hasonlókorú békebeli népességgel szemben.

A fenti jelenség nemcsak a produktív korcsoportok telítettségéről, a nagy munkáskínálatról és a munkanélküliség erős jelentkezéséről ad számot, hanem egyben arra is figyelmeztet, hogy a termelőképes koron felüli tömegek eltartása igen jelentős teherként gyanánt nehezedik a dolgozók vállaira. Talán nem tévedünk nagyon, ha ezeknek csak egy részében látjuk a háború és Trianon által nincstelenné tett, mindenéből kifosztott, elszegényedett és földönfutóvá vált tömeget eltartottaikkal együtt, mely késő öregségére is kénytelen a mindennapi kenyérért dolgozni; míg másik részét a fővárosban rekedt nyugdíjasok nagy számában keressük. Szokássá vált ugyanis a háború alatt, hogy a távollevő termelőképes tömeg egy részét a nyugalomra megérett generáció újból való munkába állításával pótolták. Ezzel egyrészt megakadályozták a kisebb létalappal rendelkező nyugdíjas elemnek természetes kiszivárgását az olcsóbb életlehetőségeket nyújtó vidékre, másrészt olyan szokást vezettek be, melyről a későbbben nyugalomba helyezett korosztályok sem voltak hajlandók lemondani. A fővárosi élet felfokozott megélhetési szükségleteinek könnyebb kielégítése, minden nyugdíjas előtt kívánatosná tette, ha egészségi és családi viszonyai megengedték, némi mellékjövedelemnek a megszerzését. Ez a tömeg, melynek nem jelentett megélhetési alapot az így szerzett kereset, a maga jóval kisebb igényeivel, jelentékeny nyomást gyakorolt és gyakorol még ma is a munkavállalók valamennyi, amúgy is telített korcsoportjára.

Még szemléletesebb képet kapunk, ha a fenti számoszlopoknak, a részletekbe kitűnően bevilágító, de elaprózó törekvésével szemben, nagyobb egységekbe vonjuk össze a lakosságot. A főváros népességét kor szerint taglalva az alábbi négy korosztályt állapíthatjuk meg:

- 0—15 évig a gyermekek,
- 15—40 « a fiatalabb produktív,
- 40—60 « az idősebb produktív és
- 60— évtől az öregek korosztályát.

A fi- és népesség alakulása a négy korosztály szerint. — 1900—1930.

	1900. ¹⁾		1910.		1920.		1930.	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
a) Abszolút számokban.								
0—15 éves	93.552	94.348	101.623	102.993	95.722	95.250	78.431	77.700
15—40 «	169.670	183.716	232.646	234.330	212.398	261.048	228.105	282.447
40—60 «	61.258	64.907	79.202	82.120	96.546	104.557	115.348	135.491
60— «	15.040	20.697	20.111	27.287	26.392	36.276	37.572	50.663
Ismeretlen	129	131	22	37	232	575	168	259
Összesen ...	339.649	363.799	433.604	446.767	431.290	497.706	459.624	546.560
b) Százalékban.								
0—15 éves	27.6	25.9	23.4	23.1	22.2	19.1	17.1	14.2
15—40 «	50.0	50.5	53.6	52.4	49.2	52.5	49.6	51.7
40—60 «	18.0	17.9	18.3	18.4	22.4	21.0	25.1	24.8
60— «	4.4	5.7	4.7	6.1	6.1	7.3	8.2	9.3
Ismeretlen	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0	0.0
Összesen ...	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Nem lesz érdektelen ezekkel a számokkal a népesség szaporodása szempontjából részletesebben is foglalkozni és megállapítani az utolsó 30 esztendőben a produktív korban levő nők számának gyarapodását. Az 1910-es eredmények az 1900-as számokhoz viszonyítva, a népesség alakulását a következő számokban mutatják:

0—15 éves volt	102.993 nő, a szaporodás 1900-zal szemben	8.645
15—40 « «	234.330 « « 1900-zal «	50.614
40—60 « «	82.120 « « 1900-zal «	17.213
60— « «	27.287 « « 1900-zal «	6.590

A szaporodás a legfiatalabb korosztályban igen gyenge emelkedést mutat és csupán a 15—40 éves nők korosztályában látunk jelentékeny, erősebb gyarapodást.

Az 1920-as népszámlálás a háború pusztításait regisztrálja. A legfiatalabb korosztály a születések elmaradása következtében nem hogy gyarapodott volna, hanem példátlan csökkenést mutat. A születések kis száma mellett igen nagy szerepe jut a csökkenésben a háborús nyomorúságban legyengült szervezetek csekélyebb ellenálló képességének, mely kaput nyitott a példátlan magas gyermekhalálozás előtt.

Az 1920. évi adatok abszolút számokban kifejezve így alakítják a korcsoportokat:

0—15 éves nő volt	95.250, a szaporodás 1910-zel szemben	—7.743
15—40 « « «	261.048, « « 1910-zel «	26.718
40—60 « « «	104.557, « « 1910-zel «	22.437
60— « « «	36.276, « « 1910-zel «	8.989

¹⁾ Polgári rendes népesség.

Amint látjuk, a női népesség 15—40 évig terjedő korcsoportja, az előző népszámláláshoz képest, jelentékenyen alacsonyabb szaporodást mutat, amit — mint azt korábban jeleztük — kétségtelenül a munkaalkalmak megcsappanása következtében vidéki otthonukba visszatérő háztartási alkalmazottak és ipari munkások száma okozott. Jelentékenyen gyarapodott ezzel szemben az idősebb produktív korosztály nőnépessége.

Még szomorúbb a következő évtizedben, 1930-ban tartott népszámlálás ilyen irányú vizsgálatainak az eredménye. Ezek szerint:

0—15 éves nő volt	77.700,	a szaporodás 1920-szal szemben		—17.550
15—40 „ „ „	282.447, „	„	1920-szal	„ 21.399
40—60 „ „ „	135.491, „	„	1920-szal	„ 30.934
60— „ „ „	50.663, „	„	1920-szal	„ 14.387

Úgy az abszolút számok, valamint a százalékos arányok megdöbbentő szemléletességgel igazolják legutóbbi megállapításainkat. A 40, sőt 60 éven felüli nőnépesség olyan tömeggel hull a főváros gazdasági életének mérleg-serpenyőjébe, hogy nem csupán az abszolút számok nagysága, hanem százalékos megoszlása is számtalan problémának gazdasági alapját hordja magában.

Vizsgálódásaink szempontjából elsőrendűen fontos kérdés, hogyan alakulnak a fent elmondottak a két nem szempontjából egyrészt, másrészt milyen változásokon megy keresztül az utolsó harminc esztendőben a férfi és nőnépesség egymáshoz való számszerű viszonya.

A két nem egymáshoz való viszonya korcsoportok szerint. — 1900—1930.

(Polgári rendes népesség)

		Száz fire esik nő 1900. évben			Száz fire esik nő 1900. évben
0—5 éves		98	50—55 éves		114
5—10 „		100	55—60 „		110
10—15 „		106	60—65 „		132
15—20 „		119	65—70 „		132
20—25 „		127	70—75 „		145
25—30 „		100	75—80 „		146
30—35 „		96	80— „		169
35—40 „		96	Ismeretlen		102
40—45 „		102			
45—50 „		103			
					Összesen 107

(Tényleges népesség)

		Száz fire esik nő 1910. 1920. 1930. é v b e n					Száz fire esik nő 1910. 1920. 1930. é v b e n		
0—5 éves	...	98	97	97	50—55 éves	...	109	105	118
5—10 „	...	99	99	99	55—60 „	...	113	109	111
10—15 „	...	106	102	101	60—65 „	...	131	125	118
15—20 „	...	119	120	131	65—70 „	...	126	134	131
20—25 „	...	91	125	124	70—75 „	...	150	163	151
25—30 „	...	97	134	112	75—80 „	...	150	152	163
30—35 „	...	102	123	123	80— „	...	157	179	196
35—40 „	...	96	110	130	Ismeretlen		168	248	154
40—45 „	...	99	114	124					
45—50 „	...	100	104	113	Összesen		103	115	119

A gyermekek és fiatalabb produktív korúak számát az előző számlálásokhoz képest, messze meghaladja az idősebb produktív korúak és az öregek szaporodási különbsége.

Már a korcsoportok abszolút számait vizsgálva megemlítettük, hogy a század elején jelentkezett, szokatlanul erőteljes gazdasági fellendülés, a háztartási alkalmazottak nagyobb arányú felözlését idézte elő. A fiatal nőnépességnek ez a kétségkívül jelentékeny csoportja, az erősebb leányszületéssel társulva okozta, hogy a 10 éven felüli népességben — egészen a 30 éves korig — mindenütt száznál több nő esett 100 fire; így a 10—15 évesek csoportjában 106, 15—20 éveseknél 119, 20—25 éveseknél pedig 127. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e két utolsó adat nem nyújt alapot a későbbi összehasonlításra, mert ide esik a fővárosban tartózkodó — és kor szerint ezen népszámlálás alkalmával nem részletezett — 16.000 főnyi katonaság csaknein egész tömege. Innét kezdve az arány ismét javul és csak az 50 éven felüli nőknél, ahol az özvegyen maradt nők túlsúlya nyer döntő jelentőséget, haladja ismét meg a 110-es számot. Ebben a népszámlálási időszakban a polgári népességből átlagosan azonban 107, míg a kor szerint nem részletezett katonaság számának bevonásával, csupán 102 nő esik 100 férfilakosra.

A férfi- és nőnépesség részletes arányának szempontjából az 1900-as évnél épen a fent említett hibaforrás következtében lényegesen jobb eredményt mutat fel az 1910. évi számbavétel. Itt ugyanis még mindig csak 103 nő esik átlagban 100 férfire. Ámbár itt nemcsak a polgári népesség, hanem a katonaság is bele van számítva, ami természetesen épen azokban a korcsoportokban idézett elő jelentékeny javulást, melyeket, mint azt fentebb mondtunk, a fiatalok háztartási alkalmazottak terheltek meg.

A világháború előtt, mint már említettük korábban, nőprobléma általános gazdasági szempontból alig létezett. A nőkérdés elméleti jelentőségű volt csupán, mely ha itt-ott gazdasági szempontot is érintett, az mindig elszigetelt jelenség volt és inkább egyedekre vonatkozott. Nőproblémáról általában, elméletileg, a fejlődéssel kapcsolatban vitatkoztak és azok a kiképzési és elhelyezkedési lehetőségek, melyeket a nők előtt megnyitottak, csaknem kizárólag egyéni és nem tömegérdekeket voltak hivatva kielégíteni. A nő gazdasági helyzete akkor még mélyen be volt ágyazva a családi élet medrébe, úgyhogy — a háztartási alkalmazottakat leszámítva — az a minimális és a csaknem mindig a magasabb korosztályok felé mutató nőtöbblet, rendellenességet alig okozott. Az ellátatlan nőket felszívták a családi háztartások, melyeknek rendszerint meglehetősen népes volta nem tette túlságosan nehéz az egy-egy magáramaradt nőcsaládtagról való gondoskodást.

Teljesen megváltoztatta azonban a nőkérdésnek ezt a patriarchális megoldását a háború és az azt követő gazdasági helyzet. A mindinkább elnép-

telenedő és apró egységekre széthulló családoknak, igen jelentős tehertételévé vált az ellátatlan nők mind nagyobb számáról való gondoskodás. A háborús férfi-hiány, az elvesztett családfenntartók nagy tömege pedig, egyenesen kiszólitotta a családi kötelékből a munkaképes korban lévő, ellátatlan nőnépességet.

Természetes, hogy a nagyvárosi gazdasági élet, mely egyszer már megnyitotta kapuit az ellátatlan nők előtt, nem korlátozhatta az elhelyezkedési lehetőségeket és semmiképen sem tudta megakadályozni, hogy egyre újabb és újabb nőtömegek özönöljenek munkapiacaira. Kénytelen volt tehát felvállalni a vidéki nőfelesleg ellátatlanjainak is jelentékeny részét. Így állott elő az 1920-as népszámlálás 115-ös és az 1930. évi 119-es nőtöbblete.

Arányszámaink szembetűnően igazolják, amit fentebb, az abszolút számok tárgyalásánál, a két legalsó produktív korcsoportról mondtunk.

Mutatnak ezek a számoszlopok egyebet is, különösen a legutolsó népszámlálásra vonatkozóan. Ha szemügyre vesszük a 35-től 50 évesig terjedő női korcsoportokat, teljes könnyörtelenséggel tárul eléink a háború nőáldozatainak szomorú tragédiája. Ezek lettek volna azok a leányok, ez volt az a generáció, melynek élettársát elragadta a háború. A jeltelen sírok tömege, azoké a katonáké akik sohasem tértek vissza, hogy családi tűzhely mellé vezessék őket.

Talán semmivel sem lehet ezen megállapításainkat olyan világosan bizonyítani, mint ha a négy főkorcsoportra számítjuk ki a férfiak és nők arányát. E számok szerint:

Száz fire eső nők aránya a négy fő korcsoport szerint. — 1900—1930.

Korcsoport	1900.	1910. é v b	1920. é n	1930.
0—15 éves	101	101	99	99
15—40 «	108	101	123	124
40—60 «	106	103	108	117
60— «	137	135	137	135
Összesen	107	103	115	119

A termelőképes koron alul és felül lévő nőnépesség aránya tehát, még a legjobb békeévekkel szemben is, javult. A nőtöbbség kizárólag a produktív korosztályokban jelentkezik. A magasabb, 40—60 évesek korosztályának a túlsúlyát a háború a férfinépesség megtizedelésével, míg a fiatalabbak, a 15—40 évesek korosztályának túlsúlyát a háború utáni »béke« teremtetten meg, mely megélhetésért a fővárosba hajtotta a vidék ellátatlan nőnépességének igen nagy hányadát.

Itt elérkeztünk ahhoz a ponthoz, melynél a nőtöbbslet gazdasági problémává válik, mert hiszen minden 18—20-ik keresetre vagy család-alapításra képes nőre egy ellátatlan, ugyanilyen korú nő esik. Olyan tömeg ez a nagyváros életében, melyről gondoskodni kell, melynek gazdasági problémáit, megélhetési küzdelmeit nem lehet azzal a triviális kijelentéssel elintézni, hogy a nő térjen vissza a családi életbe természetes hivatásához. Hol van azonban a családja ennek a 75.000 keresőképes nőnek és mi a természetes hivatása ennek a 75.000 anyányi korban levő asszonynak? Olyan probléma ez, melyet, ha ennyire világosan már megfogalmaztunk, megdöbbenve kell elhallgatnia úgy az elméleti szociológusnak, mint a gyakorlati politikusnak, hacsak nem akarja az elfogultság bélyegét viselni.

A főváros népességének alakulása családi állapot szerint.

A kereső nőnépesség szempontjából elsőrendűen fontos a családi állapot szerint való megoszlás. A nagyvárosok területére igen sok nőtlen férfi és hajadon leány vándorol be, hogy itt munkaalkalmat keressen, vagy életpályát teremtsen magának. A városok sűrű népessége, az al- és ágybérlet, a tömegszállások, a vendéglők, a kantinok és kifőzések bizonyos fokig megkönnyítik a magános ember megélhetését. Ez a réteg, mely így elhelyezkedve, a gyárakat és műhelyeket özönlí el, családi állapot szerint való megoszlás szempontjából, egészen sajátos jelleget ad a nagyobb ipari és kereskedelmi gócpontok népességének. Ezzel szemben a keresetképes korban lévő népesség vidéken inkább házassági kötelékben él, mert erre utalja nagyobb elszigeteltsége és magárahagyottsága. A főváros népessége az utolsó népszámlálásig — a nagyvárosokra jellemzően — a nemházások arányának erős kidomborodását mutatta. Az 1930-as év, részben a gyermekek alacsonyabb száma, részben a házasságban élő nőnépesség kereső volta miatt jelentékeny eltérést mutat ettől az általános szabálytól. A régi szabály, hogy a nagyvárosok, mint ipari és kereskedelmi centrumok, elsősorban a nemházas elemet vonzották nagyobb arányban falaik közé, mely azután, ha családalapításra került a sor, jórészen visszaáramlott szülőhelyére, napjainkban már bizonyos fokig megdőlt. A mai gazdasági viszonyok mellett, amikor az asszony keresete jelentékeny mértékben hozzájárul a család fenntartásához és a házasság megkötése után is könnyebb megélhetést biztosít a családnak, nem teszi szükségessé a vidékre való kitelepedést.

A két nem aránya családi állapot szempontjából annyira különböző, hogy lehetetlen együttesen tárgyalni az egész népességet a jellegzetes különbözőségek elmosódásának veszélye nélkül. Ha tehát családi állapotról beszélünk, a két nemet külön-külön vizsgálva kell a kérdést a statisztikus reflektorával megvilágítanunk.

A népesség megoszlása családi állapot szerint. — 1900—1930.

a) Abszolút számban.

Nemházas :	1900. ¹⁾	1910.	1920.	1930.
férfi	210.562	265.965	237.679	229.244
nő	207.055	247.780	251.329	253.237
100 férfire esik nő	98	93	106	110
Házas :				
férfi	119.503	155.921	180.042	213.035
nő	118.753	150.760	182.385	214.585
100 férfire esik nő ...	99	97	101	101
Özvegy :				
férfi	8.064	9.789	10.727	11.475
nő	36.006	44.189	57.420	65.662
100 férfire esik nő ...	446	451	535	572
Elvált :				
férfi	807	1.843	2.727	5.869
nő	1.614	4.036	6.536	13.076
100 férfire esik nő ...	200	239	240	223

Tekintsük először nagy általánosságban a családi állapot szerint való megoszlást. A nemházas férfiak száma 1900-ban 210 ezer volt. Ha ehhez számítjuk a 16 ezer főnyi — nagyobbára nőtlen — katonaságot, akkor az utolsó 30 esztendőben a nemházas férfilakosság alig 3 ezerrel szaporodott a fővárosban. Talán sehol sem érezhető olyan feltűnően a háború hatása, mint ebben a tényben, hiszen 1900—1910 között a nőtlen férfinépesség a katonaság beszámításával nem kevesebb, mint 40 ezerrel emelkedett. A következő két népszámlálás ezzel szemben egészen megmagyarázhatatlan és szinte érthetetlen zuhanást árul el a népesség ezen csoportjában. Ha feltesszük ugyanis, hogy a konjunktura alatt, az 1920—1930-as években könnyebben és meggondolatlanabban kötött házasságot a férfinépesség, mégis megdöbbenő, hogy ebben az utolsó évtizedben csaknem 8 ezerrel apadt a nőtlen férfiak száma.

A nőnépességben ugyanezt a csökkenést nem találjuk fel. 1900—1910 között itt is több mint 40 ezerrel szaporodott a hajadonok tábora. A háborús évtized, a nőtlen férfiak 28 ezres csökkenésével szemben a hajadonok csaknem 4 ezres szaporodását mutatja. Az utolsó, 1920—1930 évek közé eső időben pedig, amikor a nőtlen férfiak száma indokolatlanul újabb 8 ezerrel esett, a hajadonok tömege, bár csekély de mégis csaknem 2 ezerre tehető szaporodást árul el.

Az általános védkötelezettség megszűnése kétségtelenül egyike azoknak a körülményeknek, melyek lehetővé teszik, hogy a munkás fiatal korban nősülhet, s a vele együtt kereső feleség munkája pedig módot ad rá, — mint azt fentebb megemlítettük — hogy családalapítás után is a fővárosban

¹⁾ Polgári rendes népesség.

maradhasson. Nem szükséges, hogy családját vidéken hagyva jöjjön fel a fővárosba kenyeret keresni, mert felesége, aki az ország szívében is munkát vállalhat, megkönnyíti számára a megélhetésről való gondoskodást.

Fenti tételünket látszik igazolni, hogy a főváros népességében a házas férfiak és a férjezett nők száma az utolsó 30 esztendőben csaknem 100—100 ezerrel szaporodott meg.

Az özvegy férfiak és nők száma egyenletesen szaporodott a négy népszámlálás alatt, mégpedig a férfiaké ezerrel, a nőké ezzel szemben átlag 10—10 ezerrel évtizedenkint. A háborúnak itt nem jelentkezett olyan pregnánsan a hatása, úgyhogy az özvegyek számának szabályszerű gyarapodásából csupán a nők hosszabb élettartamára és az újból való férjhezmenetel nehézségére következtethetünk. Úgy látszik, hogy a magukra maradt háborús özvegyasszonyok visszaköltözve a szülői házba nagy számmal hagyhatták el a fővárost.

Hasonlóan arányos az elvált családi állapotú népesség szaporodása az egyes népszámlálási periódusokban. A férfiaké átlag ezer—ezerrel, a nők száma pedig általában 3—3 ezerrel növekedett. Eltérést ettől csak az 1930. évi eredmények mutatnak, ahol az elvált férfiak száma 3, az elvált nőké 6·5 ezerrel szökkent fel, igazolásául annak, hogy a háborúban és a háború után kötött házasságok már korántsem állanak olyan szilárd alapokon, mint a békeévékéi.

A népesség megoszlása családi állapot szerint. — 1900—1930.

b) Százalékban.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	Fi	Nő	Fi	Nő	Fi	Nő	Fi	Nő
Nemházas	62·0	56·9	61·3	55·5	55·1	50·5	49·9	46·3
Házas	35·2	32·7	36·0	33·7	41·8	36·7	46·3	39·3
Özvegy	2·4	9·9	2·3	9·9	2·5	11·5	2·5	12·0
Elvált	0·2	0·4	0·4	0·9	0·6	1·3	1·3	2·4
Ismeretlen	0·2	0·1	.	.	.	.	0·0	0·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Abszolút számainkat teljes mértékben igazolják a fenti százalékos arányok. A nőtlen férfiak, s kiváltképen a hajadon nők arányának az első három számláláskor észlelt szakadatlan lassú csökkenésével szemben, az utolsó évtized jelentékeny zuhanásról tesz tanuságot, elsősorban a házas férfiak és a férjezett nők javára. Az özvegyek és elváltak százalék szerint csakúgy, mint abszolút számban, jelentékenyen nagyobb arányban vannak képviselve a női, mint a férfinépességben. Az elsőnek főleg a magasabb korban levő férfinépesség erősebb halandósága az oka, míg a másik azt bizonyítja, hogy az elvált férfi inkább megnősül, míg az elvált asszonynak már csekélyebb a férjhezmenési esélye.

A népesség megoszlása családi állapot szerint. — 1900—1930.

c) Száz fíre esik nő.

Megnevezés	1900.	1910.	1920.	1930.
Nemházas	98	93	106	110
Házas	99	97	101	101
Özvegy	446	451	535	572
Elvált	200	239	240	223
Ismeretlen	52	2	3	0
Összesen	107	103	115	119

A fent elmondottak igazolására szolgáljon, hogy míg a legutolsó népszámlálás szerint 100 nőtlen férfire csak 110 hajadon leány esett, addig 100 özvegy férfire 572 özvegy nő és 100 elvált férfire 223 elvált nő jutott.

*

Miután a későbbiekben a kereső nőnépességgel fogunk foglalkozni, tárgyunk szempontjából nem jelentéktelen a családi állapotnak a korral való egybevetése sem, mert — ha a férjes nőket általában bizonyos fokig ellátottaknak is tekintjük, — épen a családi állapot szerint való megoszlásnál jelentkezik a legszembetűnőbben az az ellátatlan nőtöbblet, mely ma a kenyérkereső pályákat előzönlí.

A népesség családi állapota a korral egybevetve. — 1930.

a) Nőtlen, hajadon.

	Férfi abszolút	Nő számban	100 férfire esik nő	Férfi százalékban	Nő
0— 2 éves	14.781	14.418	98	6.4	5.7
3— 5 „	15.463	15.098	98	6.8	6.0
6— 9 „	22.899	22.673	99	10.0	9.0
10—11 „	12.815	12.696	99	5.6	5.0
12—14 „	12.473	12.815	103	5.4	5.1
15—19 „	39.494	50.589	128	17.2	20.0
20—23 „	37.189	38.639	104	16.3	15.2
24—29 „	37.412	33.221	89	16.3	13.1
30—39 „	22.412	28.847	129	9.8	11.4
40—49 „	7.757	12.736	164	3.4	5.0
50—59 „	3.993	6.476	162	1.7	2.6
60— „	2.474	4.925	199	1.1	1.9
Ismeretlen	83	104	125	0.0	0.0
Összesen	229.245	253.237	110	100.0	100.0

b) *Nős, férjezett.*

	Férfi abszolút számban	Nő számban	100 férfire esik nő	Férfi százalékban	Nő százalékban
15—19 éves	125	1.616	1.293	0·1	0·8
20—23 „	2.567	10.729	418	1·2	5·0
24—29 „	22.550	32.980	143	10·6	15·4
30—39 „	62.697	71.738	114	29·4	33·4
40—49 „	56.366	51.938	92	26·5	24·2
50—59 „	40.729	30.906	76	19·1	14·4
60— „	27.919	14.558	52	13·1	6·8
Ismeretlen	82	120	146	0·0	0·0
Összesen	213.035	214.585	101	100·0	100·0

c) *Özvegy.*

	Férfi abszolút számban	Nő számban	100 férfire esik nő	Férfi százalékban	Nő százalékban
15—19 éves	3	16	533	0·0	0·0
20—23 „	18	151	839	0·2	0·2
24—29 „	238	917	385	2·0	1·4
30—39 „	952	5.790	608	8·3	8·8
40—49 „	1.355	12.057	889	11·8	18·4
50—59 „	2.301	16.364	711	20·1	24·9
60— „	6.607	30.335	459	57·6	46·2
Ismeretlen	1	32	3.200	0·0	0·1
Összesen	11.475	65.662	572	100·0	100·0

d) *Elvált.*

	Férfi abszolút számban	Nő számban	100 férfire esik nő	Férfi százalékban	Nő százalékban
15—19 éves	2	26	1.300	0·0	0·2
20—23 „	15	279	1.860	0·3	2·1
24—29 „	389	1.791	460	6·6	13·7
30—39 „	2.042	5.118	250	34·9	39·1
40—49 „	1.777	3.305	185	30·3	25·3
50—59 „	1.070	1.709	159	18·2	13·1
60— „	572	845	147	9·7	6·5
Ismeretlen	2	3	150	0·0	0·0
Összesen	5.869	13.076	223	100·0	100·0

Egy pillantás a fenti táblázatra világosan igazolja, amit a népesség, kiváltképen a nőnépesség általános kormegoszlását tárgyalva már kiemeltünk, hogy különösen a 30 év feletti korkategóriában jelentkezik az a megdöbbentő nőtöbblet, mely elemi erővel nyomja a munkapiacot, nemcsak a férjhez nem mehetett hajadonok, de a fiatalon özvegygé lett és így szintén ellátatlannak tekintendő női népesség szokatlanul magas arányával. Hiába beszélnek általában a nőmunka ellen, mikor — mint az már a családi állapot szerinti megoszlásból is kitűnik, — az ellátatlan nők olyan nagy tömegeivel áll szemben a közgazdasági élet, mely mindezekig teljesen példátlan volt.

A férjezett nők száma meghaladja mintegy másfélezerrel a nős férfiak számát. Ez utóbbi tény azt bizonyítja, hogy az a másfélezer fiatal asszony, akinek férje részben vidéken mezőgazdasági munkás, itt a fővárosban keresi meg kenyerét, melyet az ura neki a vidéki minimális munkabérek következtében nem tud előteremteni. A háború következtében fiatalon megözvegyült és még keresetképes korban lévő és nagyobbára ellátatlanoknak minősítendő nők száma is nagy és így ezek még súlyosbítják a nőnépesség gazdasági problémáját saját megélhetési lehetőségük megteremtésével. Hasonlóan nagy az elvált, keresetképes korban lévő nők száma is, annak jeléül, hogy az egyszer meggondolatlanul elvetett családi otthont nem egykönnyű újból visszaszerezni.

A népesség megoszlása családi állapot és a négy korosztály szerint. — 1930.

a) Nőtlen, hajadon.

Korcsoprt	Férfi		Nő		100 férfire esik nő
	absz.	%	absz.	%	
—15 éves	78.431	34.2	77.700	30.8	99
15—40 «	136.507	59.6	151.296	59.7	111
40—60 «	11.750	5.1	19.212	7.6	164
60— «	2.474	1.1	4.925	1.9	199
Ismeretlen	83	0.0	104	0.0	.
Összesen	229.245	100.0	253.237	100.0	110

b) Nős, férjezett.

Korcsoprt	Férfi		Nő		100 férfire esik nő
	absz.	%	absz.	%	
15—40 éves	87.939	41.3	117.063	54.6	133
40—60 «	97.095	45.6	82.844	38.6	85
60— «	27.919	13.1	14.558	6.8	52
Ismeretlen	82	0.0	120	0.0	.
Összesen	213.035	100.0	214.585	100.0	101

c) Özvegy.

Korcsoprt	Férfi		Nő		100 férfire esik nő
	absz.	%	absz.	%	
15—40 éves	1.211	10.5	6.874	10.4	568
40—60 «	3.656	31.9	28.421	43.3	777
60— «	6.607	57.6	30.335	46.2	459
Ismeretlen	1	0.0	32	0.1	.
Összesen	11.475	100.0	65.662	100.0	572

d) Elvált.

Korcsoprt	Férfi		Nő		100 férfire esik nő
	absz.	%	absz.	%	
15—40 éves	2.448	41.8	7.214	55.1	295
40—60 «	2.847	48.5	5.014	38.4	176
60— «	572	9.7	845	6.5	148
Ismeretlen	2	0.0	3	0.0	.
Összesen	5.869	100.0	13.076	100.0	223

Még jellemzőbben tűnnek ki a fent elmondottak, ha nagyobb korcsoportokba vonjuk össze a népességet családi állapot szerint. A hajadon nőknek több mint kétharmada (67·3%), az özvegyeknek több, mint a fele (53·7%) és az elvált nőknek csaknem teljes egésze a keresőképes korba esik. Ez a tömeg, melyet csaknem egészében ellátatlannak kell tekintenünk, kereken 218 ezer nőt foglal magába, vagyis az egész nőnépességnek nem kevesebb, mint 40 százalékát. Kérdés mármost, hogy lehet-e, szabad-e egyáltalán a nőmunka ellen beszélni akkor, amikor az egész népességnek 22%-a keresőképes korban lévő ellátatlan nőkből áll? Olyan hatalmas tömeg ez, melyet, ha a főváros valamennyi produktív-korban levő lakosságához viszonyítunk, annak csaknem harmadrészét öleli fel. Ezt a táborot a gazdasági élet vérkeringéséből kiszorítani: vétek a nemzeti jövedelem ellen, szociális szempontból pedig megbocsáthatatlan erkölcstelenség.

A főváros népességének alakulása hitfelekezet szerint.

A főváros népességének több, mint háromnegyed részét a keresztény hitfelekezetekhez tartozó lakosság szolgáltatja, mely az utolsó harminc esztendőben 76·3 százalékról 79·5 százalékra emelkedett. A keresztény hitfelekezetek részesedése tehát az össznépességben 3·2 százalékkal növekedett.

A népesség megoszlása hitfelekezet szerint. — 1900—1930.

	1900. ¹⁾	1910. é v b e n	1920.	1930.
a) Abszolút számban.				
Róm. kat.	427.112	526.151	548.727	611.220
Gör. kat.	5.386	9.428	10.065	10.577
Gör. keleti	3.201	6.962	4.346	4.088
Ág. evangélikus	37.170	43.562	44.894	49.984
Református	62.837	86.990	101.124	121.802
Unitárius	983	2.120	2.828	2.511
Izraelita	166.198	203.687	215.512	204.371
Egyéb és ismeretlen	561	1.471	1.500	1.631
Összesen	703.448	880.371	928.996	1,006.184
b) Százalékban.				
Róm. kat.	60·7	59·8	59·1	60·7
Gör. kat.	0·8	1·1	1·1	1·1
Gör. keleti	0·5	0·8	0·5	0·4
Ág. evangélikus	5·3	5·0	4·8	5·0
Református	8·9	9·9	10·9	12·1
Unitárius	0·1	0·2	0·3	0·2
Izraelita	23·6	23·1	23·2	20·3
Egyéb és ismeretlen	0·1	0·1	0·1	0·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

¹⁾ Polgári rendes népesség.

A keresztény hitfelekezeteken belül azonban némi eltolódás mutatkozik. Amint látjuk, a római katolikus vallást követő lakosság százalékos aránya a vizsgálódásunkba vont első évtizedben 0·9-del a másodikban további 0·7-del csökkent és csak 1930-ban érte el újból az 1900-ban elfoglalt százalékos arányát. Hasonló hullámvázst mutatnak fel az ágostai evangélikusok, akik még ma is 0·3 százalékkal alatta maradnak az 1900 évi népszámláláskor elfoglalt arányuknak. Állandó az emelkedés ezzel szemben a református egyház hívei körében, akiknél az utolsó 30 év fokozatos gyarapodása 1930-ban már eléri a 3·2 százalékos többletet.

A férfi- és nőnépesség alakulása hitfelekezetek szerint. — 1900—1930.

	1900. ¹⁾	1910. é v b e n	1920.	1930.
1. Férfi :				
a) Abszolút számban.				
Róm. kat.	197.500	249.708	245.016	269.970
Gör. kat.	2.897	5.246	4.858	5.042
Gör. keleti	2.118	4.997	2.506	2.348
Ág. evangélikus	18.661	22.239	21.671	23.563
Református	31.022	44.366	49.695	58.455
Unitárius	478	988	1.385	1.300
Izraelita	86.658	105.022	105.274	98.145
Egyéb és ismeretlen	315	1.038	885	801
Összesen	339.649	433.604	431.290	459.624
b) Százalékban.				
Róm. kat.	58·1	57·6	56·8	58·7
Gör. kat.	0·9	1·2	1·2	1·1
Gör. keleti	0·6	1·2	0·6	0·5
Ág. evangélikus	5·5	5·1	5·0	5·1
Református	9·1	10·2	11·5	12·7
Unitárius	0·2	0·2	0·3	0·3
Izraelita	25·5	24·2	24·4	21·4
Egyéb és ismeretlen	0·1	0·3	0·2	0·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0
2. Nő :				
b) Abszolút számban.				
Róm. kat.	229.612	276.443	303.711	341.250
Gör. kat.	2.489	4.182	5.207	5.535
Gör. keleti	1.083	1.965	1.840	1.740
Ág. evangélikus	18.509	21.323	23.223	26.421
Református	31.815	42.624	51.429	63.347
Unitárius	505	1.132	1.443	1.211
Izraelita	79.540	98.665	110.238	106.226
Egyéb és ismeretlen	246	433	615	830
Összesen	363.799	446.767	497.706	546.560

1900.³⁾ 1910. 1920. 1930.
é v b e n

b) Százalékban.

Róm. kat.	63·1	61·9	61·0	62·5
Gör. kat.	0·7	0·9	1·0	1·0
Gör. keleti	0·3	0·4	0·4	0·3
Ág. evangélikus	5·1	4·8	4·7	4·8
Református	8·7	9·5	10·3	11·6
Unitárius	0·1	0·3	0·3	0·2
Izraelita	21·9	22·1	22·2	19·4
Egyéb és ismeretlen	0·1	0·1	0·1	0·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

Az összeségtől némileg eltérő alakulást látunk, ha a férfi- és nőnépességet különválasztva vesszük vizsgálat alá. Amíg a római katolikus férfi-népesség arányszáma 58·1 százalékról 58·7-re emelkedett az utolsó 30 esztendőben, azalatt a nőnépessége 63·1 százalékról 62·5-re szállott alá. A görög keleti vallást követő férfinépesség és az ágostai hitvallású evangélikus nőnépesség csökkenése valószínűleg Trianon következménye, mely a szerb nemzetiségű férfiakat visszatérte az új határok mögé, úgyszintén csökkentette az evangélikus németajkú nők — valószínűleg nevelőnők — számát, akik részint visszavándoroltak a felvidékre, részint, mert elhelyezkedési lehetőségeik csökkentek, hazatértek Németországba. Fokozatos csökkenést mutat az izraeliták számaránya mindkét nemnél. Az 1900. évi népszámlálás alkalmával a férfinépességnek több, mint az egynegyed része — 25·5 százaléka — izraelita volt. Ezzel szemben 1910-ben csak 24·2 százalékkal szerepelnek, mely a következő népszámlálás alkalmával — valószínűleg a felvidéki menekültek révén — 24·4-re emelkedett, hogy azután 1930-ban 21·4 százalékra szálljon alá. Hasonló hullámvázst mutat az izraelita nőnépesség aránya is, mely 21·9 százalékról az utolsó harminc évben 19·4 százalékra esett le.

A népesség megoszlása a négy főhitfelekezet és korcsoportok szerint. — 1930.

	Róm. kat.	Ág. ev. h i t f e l e k e z e t	Ref. h i t f e l e k e z e t	Izr.
Férfi :	a) Abszolút számban.			
—15 éves	50.273	3.541	10.047	13.342
15—40 „	137.723	11.521	30.680	43.249
40—60 „	63.119	6.387	14.102	29.102
60— „	18.763	2.110	3.618	12.433
Nő :				
—15 éves	50.721	3.344	9.524	12.943
15—40 „	180.874	13.830	35.163	47.724
40—60 „	80.786	6.734	14.368	31.089
60— „	28.716	2.503	4.273	14.436

	Róm. kat.	Ág. ev. hitfelekezet	Ref.	Izr.
Összesen :				
—15 éves	100.994	6.885	19.571	26.285
15—40 „	318.597	25.351	65.843	90.973
40—60 „	143.905	13.121	28.470	60.191
60— „	47.479	4.613	7.891	26.869
Férfi :	b) Százalékban.			
—15 éves	18·6	15·0	17·2	13·6
15—40 „	51·0	48·9	52·5	44·1
40—60 „	23·4	27·1	24·1	29·6
60— „	7·0	9·0	6·2	12·7
Nő :				
—15 éves	14·9	12·7	15·0	12·2
15—40 „	53·0	52·3	55·5	44·9
40—60 „	23·7	25·5	22·7	29·3
60— „	8·4	9·5	6·8	13·6
Összesen :				
—15 éves	16·5	13·8	16·1	12·9
15—40 „	52·2	50·7	54·0	44·5
40—60 „	23·5	26·3	23·4	29·5
60— „	7·8	9·2	6·5	13·1
	c) 100 férfire esik nő.			
—15 éves	101	94	95	97
15—40 „	131	120	114	110
40—60 „	128	105	102	107
60— „	153	119	118	116

Vizsgálódásaink szempontjából nem érdektelen, hogy az egyes hitfelekezetek népessége hogyan oszlik meg a négy fő korcsoport szerint. Ha az apróbb, kisebb lélekszámú hitfelekezeteket (gör. kat., gör. kel., unit. és egyéb) elhanyagoljuk, azt tapasztaljuk, hogy a keresztény hitfelekezeteknél a népességnek több, mint a fele az alsó produktív korosztályba tartozik, míg egy másik negyedrésze a felső produktív korosztályt tölti ki. Továbbmenve azt látjuk, hogy a gyermekek száma átlagosan 15, az öregek száma pedig 8 százalék körül mozog. Jelentékenyen eltérő ezzel szemben az izraelita népesség arányának megoszlása. Itt az alsó produktív korosztály egyik nemnél sem érik el a 45 százalékot, jelölül annak, hogy a fiatalság, mely nehezen tud elhelyezkedni, a fővárosban, talán az országon kívül keresi meg életlehetőségeit. Ezzel szemben a magasabb produktív korosztály népessége jóval telítettebb, mint a keresztény hitfelekezeteknél, mert közel jár a 30 százalékhoz. A gyermekek arányszáma még a 13 százalékot sem éri el, viszont az öregek aránya meghaladja a 13 százalékot a keresztény felekezetek 8 százalékos arányával szemben. Ez utóbbi arány abszolút tömegben is olyan jelentékeny, hogy az összes 60 éven felüli népességnek több, mint 30 százalékát teszi ki.

A 100 férfire eső nők aránya legerőteljesebben jelentkezik a római katolikus népességnél, továbbá valamennyi hitfelekezetnél az alsó produktív és az öregkorban. A gyermekek között csupán a római katolikusoknál éri el a százat, míg a többi hitfelekezetnél mindenütt alatta marad. A magasabb produktív korban is csak a római katolikusoknál rossz az arány a nők rovására — százra 128 — míg a többi hitfelekezetnél alig valamivel több a nő, mint a férfilakosok száma ebben a korosztályban.

A főváros népességének alakulása születési hely szerint.

A nagyvárosok lakosságának származási hely szerint való összetételét vizsgálva kitűnik, hogy csak kis százalék a benszült városi lakos, a nagyobbik rész a város környékéről, az ország egyéb részeiről vagy külföldről vándorolt be. A főváros népességét vizsgálva, már korábban kimutattuk, hogy a népesség növekedésének csak alacsony vagy éppen negatív százaléka esik a természetes szaporodásra; továbbá, hogy ez a kis százalék is az évek során egyre csökkenő irányzatot árul el és átadja helyét a bevándorló idegen népességnek. Hogy ez a bevándorlás okozta kicserélődés a népességnek mennyire válik javára, azt nincs módunkban kimutatni. Tény azonban az, hogy egyrésztük gyorsan beleolvadva az itt élő törzsökös lakosságba, felvette annak életfelfogását és szokásait s így szerves folytatását alkotta azok életfolyamának.

A fővárosba betelepedett népességről úgy nyerhetünk fogalmat, ha megvizsgáljuk szülőhely szerint való alakulásukat. Ezzel a vizsgálattal nem nyerünk azonban tiszta képet az így különválasztott őslakókról, mert hiszen az előző generáció betelepülőinek gyermekei már, mint őslakók szerepelnek, mert a szülők születési helyét nincs módunkban a népszámlálás kapcsán kutatni.

A férfi- és nőnépesség megoszlása származás szerint. — 1900—1930.

a) Abszolút számokban.

	1900. ¹⁾	1910. é v b e n	1920.	1930.
Férfi :				
budapesti	124.758	150.883	187.225	182.830
bevándorolt	214.891	282.721	244.065	276.794
Együtt	339.649	433.604	431.290	459.624
Nő :				
budapesti	133.600	160.224	194.132	196.636
bevándorolt	230.199	286.543	303.574	349.924
Együtt	363.799	446.767	497.706	546.560
Összesen				
budapesti	258.358	311.107	381.357	379.466
bevándorolt	445.090	569.264	547.639	626.718
Együtt	703.448	880.371	928.996	1,006.184

¹⁾ Polgári rendes népesség.

b) Százalékban.

	1900 ¹⁾	1910. é v b e n	1920.	1930.
Férfi :				
budapesti	36·7	34·8	43·4	39·8
bevándorolt	63·3	65·2	56·6	60·2
Együtt	100·0	100·0	100·0	100·0
Nő :				
budapesti	36·7	35·9	39·0	36·0
bevándorolt	63·3	64·1	61·0	64·0
Együtt	100·0	100·0	100·0	100·0
Összesen :				
budapesti	36·7	35·3	41·0	37·7
bevándorolt	63·3	64·7	59·0	62·3
Együtt	100·0	100·0	100·0	100·0

Budapest népességének az egyes népszámlálások eredményei szerint átlag 35—37 százaléka a bennszülött: őslakó. Egyedül az 1920-as népszámlálás mutat e téren nagyobb eltérést, amit azonban nem a természetes fejlődés, hanem a háború befejezése és a trianoni országcsontkítás következtében beállott jelentékeny néphullámszás hozott létre. Ez utóbbi tény bizonyítja az a körülmény is, hogy az erősebb ingadozás a férfinépesség számában mutatkozik, amelynek soraiban megtaláljuk a háborúból hazaözoñlő budapesti születésű katonák nagy tömegét, akik azután később ismét kihúzódtak a fővárosból, miután itt nem találták meg a keresett elhelyezkedési lehetőséget. Ezenkívül ugyancsak itt találjuk meg azt a nem csekély hiányt is, melyet a betelepült népesség soraiban az elszakított területekre visszatért férfinépesség jelentékeny száma hagyott maga után. Ennek a hullámszásnak a nőnépességben is megtaláljuk, bár csekélyebb mértékben, a nyomait. Az elszakított területekről ugyanis visszaözoñlottak a fővárosba az itteni születésű családok, akiket idefűztek a személyes, családi kapcsolatok, viszont elköltöztek az elcsatolt területről származó azon családok, akik nem akarták megszakítani kapcsolatukat szülőföldjükkel és inkább visszatértek az idegen fennhatóság alá.

A népesség megoszlása születési hely szerint. — 1900—1930.

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
a) Abszolút számban.				
Budapest	258.358	311.107	381.357	379.466
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm. .	53.053	71.152	65.161	88.108
Csonka-Magyarország	²⁾ 337.726	²⁾ 442.804	236.793	328.712
Ausztriának	—	—	3.682	2.047
Cseh-Szlovákiának ...	} itélt rész	—	96.493	80.143
Romániának		—	74.520	67.487
Jugoszláviának		—	20.270	19.007
Egyéb külföld	53.657	54.345	47.244	41.214
Ismeretlen	654	963	3.476	—
Összesen	703.448	880.371	928.996	1,006.184

¹⁾ Polgári rendes népesség. — ²⁾ Egyéb Magyarország és Fiúme.

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
b) Százalékban.				
Budapest	36.7	35.3	41.0	37.7
Pest-Pilis-Solt-Kiskún várm.	7.6	8.1	7.0	8.7
Csonka-Magyarország	¹⁾ 48.0	¹⁾ 50.3	25.5	32.7
Ausztriának	—	—	0.4	0.2
Cseh-Szlovákiának	—	—	10.4	8.0
Romániának	—	—	8.0	6.7
Jugoszláviának	—	—	2.2	1.9
Egyéb külföld	7.6	6.2	5.1	4.1
Ismeretlen	0.1	0.1	0.4	.
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

A születési hely tekintetében kissé többet mond, de fenti állításunkat igazolja ez a táblázat is. Nagy-Magyarország területéről a békében 48—50 százaléka került ki a főváros népességének (Pest vármegyéből letelepedőket leszámítva). 1920-ban ez az arány már csak 46.5 százalékos volt, amiből 25.5 a csonkaország területére, 21 százalék pedig az elcsatolt részekre esett. A Nagy-Magyarország területéről 1930-ban betelepülők aránya már elérte a békebeli százalékot (49.5%), ebből azonban 32.7 esett a csonkaországra és csupán 16.8 százalék az elcsatolt részekre. Ha a részletes adatokat tekintjük, kitűnik, hogy az arányoknak ez a százalékszerű csökkenése mind a négy elcsatolt területrész felé megtalálható. Az országcsonkítás óta eltelt idő alatt nemcsak megszűnt az elcsatolt területek szülőtteinek betelepítése a fővárosba, hanem, mint az abszolút számok mutatják, az 1920-ban itt megszámláltak tömegét is lecsökkentette a visszavándorlás. Hasonlóan esett évtizedről-évtizedre a külföldi születésű lakosok száma és aránya is.

A férfi- és nőnépesség megoszlása születési hely szerint. — 1900—1930.

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
1. Fi : a) Abszolút számban.				
Budapest	124.758	150.883	187.225	182.830
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm.	24.911	35.202	29.840	38.892
Csonka-Magyarország	¹⁾ 161.664	¹⁾ 219.057	107.004	145.132
Ausztriának	—	—	1.603	889
Cseh-Szlovákiának	—	—	40.608	34.433
Romániának	—	—	34.769	31.987
Jugoszláviának ..	—	—	10.333	9.466
Egyéb	28.068	28.049	18.456	15.995
Ismeretlen	248	413	1.452	.
Összesen	339.649	433.604	431.290	459.624

¹⁾ Egyéb Magyarország és Fiúme.

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
b) Százalékban.				
Budapest	36·7	34·8	43·4	39·8
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm .	7·3	8·1	6·9	8·4
Csonka-Magyarország	47·6	50·5	24·8	31·6
Ausztriának	—	—	0·4	0·2
Cseh-Szlovákiának	} itélt rész	—	9·4	7·5
Romániának		—	8·1	6·9
Jugoszláviának ..		—	2·4	2·1
Egyéb	8·3	6·5	4·3	3·5
Ismeretlen	0·1	0·1	0·3	.
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

2. Nő :

a) Abszolút számban.

Budapest	133.600	160.224	194.132	196.636
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm .	28.142	35.950	35.321	49.216
Csonka-Magyarország	¹⁾ 176.062	¹⁾ 223.747	129.789	183.580
Ausztriának	} itélt rész	—	2.079	1.158
Cseh-Szlovákiának		—	55.885	45.710
Romániának		—	39.751	35.500
Jugoszláviának ..	—	—	9.937	9.541
Egyéb	25.589	26.296	28.788	25.219
Ismeretlen	406	550	2.024	.
Összesen	363.799	446.767	497.706	546.560

b) Százalékban.

Budapest	36·7	35·9	39·0	36·0
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm .	7·8	8·0	7·1	9·0
Csonka-Magyarország	48·4	50·1	26·1	33·6
Ausztriának	} itélt rész	—	0·4	0·2
Cseh-Szlovákiának		—	11·2	8·4
Romániának		—	8·0	6·5
Jugoszláviának ..	—	—	2·0	1·7
Egyéb	7·0	5·9	5·8	4·6
Ismeretlen	0·1	0·1	0·4	.
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

Az ismertetett megállapításokon nem változtat jóformán semmit, ha nemek szerint vizsgáljuk a főváros népességét születési hely szempontjából. Az elcsatolt területeknek úgy férfi, mint nősülöttei mindinkább elszivárognak Budapest területéről. Csökkenő irányzatuk csakúgy kitűnik az abszolút számok tömegében, mint a százalékokban.

Érdekes azonban megfigyelni, hogy míg a külföldi születésű férfiaknak nemcsak százalékos aránya, hanem abszolút száma is igen nagy, csaknem

¹⁾ Egyéb Magyarország és Fiúme.

13 ezres esést mutat, addig a külföldön született nőknek, bár a népesség összeségéhez viszonyított százalékos aránya jelentékenyen leromlott, abszolút száma csaknem megközelíti a békebeli álladékot.

A két nem egymáshoz való viszonya születési hely szerint. — 1900—1930.

c) Száz fire esik nő.

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
Budapest	107	106	104	107
Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye	113	102	118	126
Csonka-Magyarország	¹⁾ 109	¹⁾ 102	121	126
Ausztriának	—	—	130	130
Cseh-Szlovákiának	} itélt rész	—	138	133
Romániának		—	114	111
Jugoszláviának	—	—	96	101
Egyéb	91	94	156	158
Ismeretlen	164	133	139	.
Összesen	107	103	115	119

A nőfelesleg szempontjából elsőrendűen érdekes az a körülmény, hogy hol jelentkezik születési hely szempontjából az a nőtöbblet, melyre minden alkalommal rámutattunk eddig. Az őslakosság megoszlása, mint az a fenti táblázatból kitűnik, meglehetősen egyenletes, az évek folyamán inkább javuló irányzatot mutat és csak 1930-ban hajlik vissza az 1900-as átlaghoz. A betelepült népesség ezzel szemben csaknem mindenütt jelentékenyen rosszabb arányokat tüntet fel. Legkevéssbé romlott meg a száz férfire eső nők számának aránya a főváros azon népességi csoportjában, mely a jugoszlávok és románok által elcsatolt területeken született. Legrosszabb az arány a külföldi születésűek között, ahol 100 férfilakosra 150-nél is több nő esik. Hasonlóan megnövekedett a csonkaországból bevándorló nők száma is, mert míg 1910-ben még csak 102 nő esett 100 férfire, úgy a Nagy-magyarországi, mint a Pest vármegyei születésűek közül, addig 1930-ban ez az arány 126-ra emelkedett.

Ez utóbbi számok élénken bizonyítják azt a tényt, amit vizsgálódásaink elején megszögeztünk, t. i., hogy a fővárosnak kell jelenleg gondoskodnia a vidék nőfeleslegének egy nem is olyan elenyésző részéről.

*

A születési hely kérdésével függ össze némileg és az utóbbi idők mozgalmas vándorlási viszonyaira vet fényt az a kérdés, melyet az 1925. évi népszámlálás iktatott be kérdőpontjai közé és amely azt van hivatva megvilágítani, hogy mióta lakik a fővárosban az 1925. évi december 24-én megszámlolt lakosság.

¹⁾ Egyéb Magyarország és Fiúme.

Ezt a kérdést illetőleg összehasonlításra nincsen módunk és így ennek az egyetlen pillanatfelvételnak adataira vagyunk utalva, mikor a mellékelt számokat kommentálni akarjuk a népesség szempontjából.

A népesség megoszlása a helybenlakás tartama szerint. — 1925.

Megnevezés	Fi	Nő			100 fi-re esik nő
		kereső	eltartott	együtt	
— 1 év óta	28.103	22.396	17.557	39.953	142
1 « «	16.596	8.693	11.638	20.331	123
2 « «	15.645	6.602	11.565	18.167	116
3 « «	16.550	6.061	12.684	18.745	113
4 « «	16.392	5.619	12.782	18.401	112
5 « «	18.216	5.900	14.353	20.253	111
6 « «	14.426	3.825	11.552	15.377	107
7 « «	13.591	4.553	10.611	15.164	112
8 « «	9.453	3.850	9.875	13.725	145
9 « «	10.623	4.165	11.180	15.345	144
10 « «	12.382	5.090	12.320	17.410	141
11—15 « «	59.572	19.390	49.825	69.215	116
16—20 « «	48.917	21.371	33.223	54.594	112
21—30 « «	75.403	32.986	52.357	85.343	113
31—40 « «	40.583	15.616	28.950	44.566	110
41—50 « «	20.095	8.029	15.830	23.859	119
51—60 « «	10.681	4.154	9.858	14.012	131
61— « «	6.241	3.092	7.381	10.473	168
Ismeretlen	4.987	2.850	4.756	7.606	153
Összesen	438.456	184.242	338.297	522.539	119

Tekintsünk itt először el az eltartott nők számától, mert ezek között foglalnak helyet a mindenkorú gyermekek a maguk tekintélyes tömegével és így ezeknél nem beszélhetünk az egy évnél rövidebb idő óta a fővárosban élő egyedekről.

Módunkban áll azonban vizsgálat tárgyává tenni a kereső nőkre vonatkozó számoszlopokat. Az első körülmény, ami szemünkbe ötlük a legalább 14 évet betöltött nők csoportjában, hogy összeségüknek igen nagy része, számszerint 22.396, épen azokra a kereső nőkre esik, akik egy évnél rövidebb ideje tartózkodnak a főváros területén. Ha feltesszük, hogy ezeknek egy része olyan kereső nőkből adódik, akik a karácsonyi ünnepeken rokonaik, ismerőseik látogatására csak ideiglenesen tartózkodtak a fővárosban, még akkor is igen magas a legutóbb bevándorolt kereső nők aránya.

Adataink arra is módot nyújtanak, hogy megvizsgáljuk, melyek azok a foglalkozási ágak, amelyek a kereső nőt nagy tömegben vonzották fel a fővárosba. *Figyelemreméltó, hogy csaknem minden foglalkozási főcsoportban legmagasabb azoknak a kereső nőknek a száma, akik egy évnél rövidebb ideje tartózkodnak a fővárosban.* Ezzel szemben fokozatosan kisebbednek a régebbi időpontokban bevándorolt kereső nők csoportjai. Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy az egy évnél rövidebb idő óta itt tartózkodó kereső nők csoport-

jában találjuk meg mindazokat a nőket, akik szerencsét próbálni, egzisztenciát keresni jöttek a fővárosba. Egy, két vagy több évi fővárosi tartózkodást azonban már csak azok képesek felmutatni, akik megtalálták a maguk boldogulását akármilyen szerény keretben is, akik keresetet, állandóbb jellegű jövedelmet tudtak maguknak biztosítani.

Az egyes foglalkozási főcsoportokat külön-külön vizsgálva azt látjuk, hogy a kereső nők közül nagyobb számban melyik csoportokba tartoztak azok, akik egy évnél rövidebb idő óta tartózkodnak csupán a fővárosban:

A kereső népesség megoszlása a helybenlakás tartama és foglalkozási főcsoportok szerint. — 1925.

Foglalkozási főcsoport	A helyben lakás tartama						
	—1	1	2	3	4	5	6
	é v						
Östermelés	103	11	10	9	9	12	4
Bányászat	1	—	—	—	—	—	—
Ipar	1.390	753	699	826	800	930	582
Kereskedelem	301	151	193	184	183	230	142
Hitel	32	14	32	33	32	37	24
Közlekedés	89	49	49	67	100	139	95
Napszámosok	205	60	67	75	63	63	46
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	847	253	264	314	374	429	275
Polgári és egyházi közszolgálat és szabadfoglalkozásúak	1.555	700	633	640	712	860	580
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	17.873	6.702	4.655	3.913	3.346	3.200	2.077
Összesen	22.396	8.693	6.602	6.061	5.619	5.900	3.825

Foglalkozási főcsoport	A helyben lakás tartama						
	7	8	9	10	11—	ismeretlen	összesen
	é v						
Östermelés	5	6	4	11	267	16	467
Bányászat	1	1	—	—	11	2	16
Ipar	785	900	860	989	29.987	682	40.183
Kereskedelem	211	187	275	332	10.304	152	12.845
Hitel	21	23	33	50	1.619	22	1.972
Közlekedés	73	57	91	103	2.174	34	3.120
Napszámosok	61	59	63	138	2.682	45	3.627
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	233	253	297	459	13.143	151	17.292
Polgári és egyházi közszolgálat és szabadfoglalkozásúak	638	575	668	794	19.728	353	28.436
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	2.525	1.789	1.874	2.214	24.723	1.393	76.284
Összesen	4.553	3.850	4.165	5.090	104.638	2.850	184.242

Talán nem járunk messze a valóságtól, ha az egyéb és ismeretlen foglalkozásúak csoportjában kimutatott egyénekről feltételezzük, hogy közöttük szerepelnek a karácsonyesti vidéki vendégek. Ezek foglalkozásának a bevallásánál a lakást bérlő családfő úgy látszik nem járt el kellő gondos-

sággal, hézagosan vallotta be az adatokat, vagy legalább is nem adta meg a megkívánható részletességgel, mi volt a foglalkozása vendégének. Ha ezt a bizonytalan összetételű csoportot leszámítva nézzük az adatokat, akkor látni fogjuk, hogy az ipari és szabad pályán mozgó nők aránya milyen jelentékenyen kiemelkedik a kereső népesség egyéb csoportjából. Mondhatjuk tehát, hogy az iparos és a közszolgálatban levő, illetőleg szabadfoglalkozású nők közül kerül ki legnagyobb tömege azoknak a nőknek, akik egy évnél rövidebb ideje tartózkodnak a fővárosban.

Egytől nyolc évig terjedő időtartamon keresztül, tehát a háború közepétől egészen 1925-ig szinte fokozatosan emelkedik évről-évre a betelepülő női lakosság száma. Az 1917., 1919., 1921. évek egy kisebb mélyhullámot mutatnak a kereső nők letelepedésében a főváros területén, hogy azután az 1918., 1920. és 1922. évek alatt újból teljes erővel, friss lendülettel emelkedjék még magasabbra a nem Budapesten élt és itt csak rövid idő előtt megtelepedett kereső nők görbéje. A rendelkezésre álló adatok szerint egy év óta lakik a fővárosban 8.693 kereső nő, ezek tehát nyilván 1925-ben vándoroltak be. Két éve él megszakítás nélkül a fővárosban 6.602 kereső nő, akik tehát 1924-ben vándoroltak be és így tovább követhetjük táblázatunk adatait.

A főváros népességének alakulása honosság szerint.

A főváros népességét honosság szerint vizsgálva megállapítható, hogy 1900-ban a 94-4, 1930-ban pedig a 96-1 százalék magyar honos volt. Ezek az arányok azt bizonyítják, hogy az idegen születésű és idegen ajkú népesség, amelyből a főváros lakosságának tömegei kitevődtek, bizonyos idő múlva nagyjából megszerzte a magyar honosságot.

A népesség megoszlása honosság szerint. — 1900—1930.

a) Abszolút számban.			
<i>Fi, nő összesen</i>	1900.	1910. é v b e n	1930.
Magyar	663.978	836.269	966.979
Osztrák	33.425	36.311	5.014
Csehszlovák			10.856
Román	228	343	5.423
Jugoszláv	313	650	2.439
Lengyel	—	—	8.653
Olasz	663	609	792
Német	2.724	2.659	2.146
Svájci	397	437	309
Francia	318	389	273
Angol	202	361	373
Egyéb	1.071	2.343	2.843
Ismeretlen	129	—	84
Összesen	703.448	880.371	1,006.184

b) Százalékban.

	1900.	1910. é v b e n	1930.
Magyar	94.4	95.0	96.1
Osztrák	4.8	4.1	0.5
Csehszlovák			1.1
Román	0.0	0.0	0.5
Jugoszláv	0.0	0.1	0.3
Lengyel	—	—	0.9
Olasz	0.1	0.1	0.1
Német	0.4	0.3	0.2
Svájci	0.1	0.1	0.0
Francia	0.0	0.0	0.0
Angol	0.0	0.0	0.0
Egyéb	0.2	0.3	0.3
Ismeretlen	0.0	—	0.0
Összesen	100.0	100.0	100.0

Az idegen honosok között arányszámszerűleg a békében csupán a Monarchia országaiban és a Németbirodalomban honos lakosság jöhetett tekintetbe viszonylag nagyobb tömegével. Az olasz és svájci honos budapesti lakosság 1—1 tized százalékot mutatott fel csupán. Trianon miatt 1920-ban a még meglehetősen rendezetlen honossági viszonyokra való tekintettel, az akkor megejtett népszámlálás nem is kutatta a honossági adatokat. Ezzel szemben az 1930. évi vizsgálatok még jelentéktlenebb arányokat mutatnak a honosság szempontjából. Egyedül a háború előtt számításba sem vett — akkor orosz fennhatóság alatt álló — Lengyelország honosai emelkednek ki közel egy százalékos arányukkal.

A népesség megoszlása honosság és nem szerint. — 1900—1930.

a) Abszolút számban.

Megnevezés	1. Férfi.				2. Nő.	
	1900.	1910.	1930. é v b e n	1900. é v b e n	1910.	1930.
Magyar	319.316	410.695	443.283	344.662	425.574	523.696
Osztrák	17.352	18.857	1.582	16.073	17.454	3.432
Csehszlovák			4.052			6.804
Román	122	199	2.330	106	144	3.093
Jugoszláv	220	520	1.060	93	130	1.379
Lengyel	—	—	4.126	—	—	4.527
Olasz	393	336	366	270	273	426
Német	1.200	1.096	800	1.524	1.563	1.346
Svájci	133	146	113	264	291	196
Francia	61	88	87	257	301	186
Angol	55	114	158	147	247	215
Egyéb	737	1.553	1.623	334	790	1.220
Ismeretlen	60	—	44	69	—	40
Összesen	339.649	433.604	459.624	363.799	446.767	546.560

b) Százalékban.

	1. Férfi.				2. Nő.	
	1900.	1910.	1930. é v b e n	1900.	1910.	1930.
Magyar	94.0	94.7	96.5	94.7	95.3	95.8
Osztrák	5.1	4.4	0.4	4.4	3.9	0.6
Csehszlovák			0.9			1.3
Román	0.0	0.0	0.5	0.0	0.0	0.6
Jugoszláv	0.1	0.1	0.2	0.0	0.0	0.3
Lengyel	—	—	0.9	—	—	0.8
Olasz	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1
Német	0.4	0.3	0.2	0.4	0.3	0.3
Svájci	0.1	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0
Francia	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0
Angol	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0
Egyéb	0.2	0.4	0.4	0.1	0.2	0.2
Ismeretlen	0.0	—	0.0	0.0	—	0.0
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Ha nemek szerinti megoszlásban vizsgáljuk a főváros népességét, honosság tekintetében azt találjuk, hogy a nőnépesség keretén belül, a háború előtt megejtett népszámlálások a magyar honosokra nézve magasabb arányszámokat mutatnak fel, mint a férfiak között, ezzel szemben a háború után megejtett 1930-as számlálás alkalmával a férfinépességben volt erősebb arányban képviselve a magyar honos népesség.

A népesség megoszlása honosság szerint. — 1900—1930.

	1900.	100 fire esik nő 1910. é v b e n	1930.
Magyar	108	104	118
Osztrák	93	93	217
Csehszlovák			168
Román	87	72	133
Jugoszláv	42	25	130
Lengyel	—	—	110
Olasz	69	81	116
Német	127	143	168
Svájci	198	199	173
Francia	421	342	214
Angol	267	217	136
Egyéb	45	51	75
Ismeretlen	115	—	91
Összesen	107	103	119

Az utódállamok területén honos népességben a békebeli népszámlálások mindenkor erős férfiféltöbbséget mutatnak ki. A szerb honosok közül például csak 25 nő esett 100 férfire. Magasabb a nők aránya csak a német, francia, svájci és angol honosok között volt, ahol az akkor Magyarországon oktató és nevelő munkát végző nők nagyobb száma szorította fel az átlagot. Ezzel szemben 1930-ban minden idegenhonos rétegben jelentékenyen kimagaslik a nők túlsúlya.

A főváros népességének alakulása anyanyelv szerint.

Mint valamennyi nagyvárosban, úgy Budapesten is a népesség anyanyelvi megoszlása meglehetősen tarka képet mutat. A magyar főváros népességének színezetét anyanyelv tekintetében, minden más nagyvárostól eltérően, két helyi jellemvonás is élénkíti. Tudvalevő dolog, hogy Budapest — illetőleg az azt alkotó három város — a múlt század közepén még csaknem teljesen németajkú volt. Pest város tanácsa is csak 1860-ban rendelte el, hogy az iskolákban magyar legyen a tanítás nyelve. Különösen erős volt a német jelleg a jobbparti két városban a nyolcszázas évek derekán, mert itt a magyar anyanyelvű lakosság csak 17 és fél százalékkal volt képviselve. A hajdani németajkú polgárok leszármazottai a legutóbbi népszámlálás eredményeiben azonban, csaknem kivétel nélkül, magyar anyanyelvűeknek vallották már magukat. A másik jellegzetes helyi vonást a magyarországi népesség nemzetiségekkel erősen szaturált tömege teremtette meg. A háború előtt egyaránt telepedtek le a főváros területére a szepességi németek és erdélyi szászok, a felvidéki tótok és az erdélyi oláhok, a délvidéki szerbek és horvátok. Budapest népességében az idegen anyanyelvű tömeg nem jelentette egyúttal a külföldről betelepedett idegeneket is — mint az például akármelyik németországi nagyvárosban természetes lett volna — hanem jórészen a nemzetiségi vidékek magyar állampolgárait foglalta magában.

A népesség megoszlása anyanyelv szerint. — 1900—1930.

a) Abszolút számban.

	1900.	1910.	1920.	1930.
Magyar	559.965	756.070	837.858	948.950
Német	98.515	78.882	60.425	38.460
Tót	24.091	20.359	14.011	7.764
Oláh	1.058	2.777	1.686	685
Rutén	74	242	247	193
Horvát	1.735	2.796	1.962	1.213
Szerb	1.830	3.972	1.102	576
Egyéb és ismeretlen ...	16.180	15.273	11.705	8.343
Összesen	703.448	880.371	928.996	1,006.184

b) Százalékban.

	1900.	1910.	1920.	1930.
Magyar	79.6	85.9	90.2	94.3
Német	14.0	9.0	6.5	3.8
Tót	3.4	2.3	1.5	0.7
Oláh	0.2	0.3	0.2	0.1
Rutén	0.0	0.0	0.0	0.0
Horvát	0.2	0.3	0.2	0.1
Szerb	0.3	0.5	0.1	0.0
Egyéb és ismeretlen ...	2.3	1.7	1.3	1.0
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

A trianoni békekötés, mely lemetszte az ország területéről a nemzetiséglakta vidékeket, igen erősen érezhető a főváros népességének anyanyelv szempontjából való alakulásában is. Fentebb szólottunk arról a magyarosodási folyamatról, mely az egyesített főváros népességében mindinkább erőre kapott. Ennek bizonyítékául szolgál, hogy míg 1900-ban még csak 79.6 százalék volt a magyar anyanyelvű lakosság a fővárosban, addig az 1910 évi népszámlálás már 85.9% magyar anyanyelvűt talált a népesség között. Ezzel szemben viszont a németajkúak száma 14 százalékról 9 százalékra esett le. A következő, 1920-as év népszámának megoszlásában már jelentkezik a nemzetiségi vidékek elszakításának hatása, mely még inkább fokozódik 1930-ban. Így emelkedik azután a magyar anyanyelvű lakosság aránya 94.3 százalékra, ezzel szemben a nemzetiségek tagjainak és a fővárosban megtelepedett idegeneknek aránya csupán 5.7 százalékot képvisel a népességben.

A férfi- és nőnépesség megoszlása anyanyelv szerint. — 1900—1930.

	1900.	1910.	1920.	1930.
		é v b e n		
1. Fi.	a) Abszolút számban.			
Magyar	273.775	374.402	395.171	438.568
Német	43.234	34.722	22.788	13.263
Tót	10.425	8.839	5.124	2.668
Oláh	696	1.803	852	314
Rutén	47	140	111	89
Horvát	946	1.710	846	431
Szerb	1.221	3.175	694	331
Egyéb és ismeretlen	9.305	8.813	5.704	3.960
Összesen	339.649	433.604	431.290	459.624

b) Százalékban.

Magyar	80.6	86.4	91.6	95.4
Német	12.7	8.0	5.3	2.9
Tót	3.1	2.1	1.2	0.6
Oláh	0.2	0.4	0.2	0.1
Rutén	0.0	0.0	0.0	0.0
Horvát	0.3	0.4	0.2	0.1
Szerb	0.4	0.7	0.2	0.1
Egyéb és ismeretlen	2.7	2.0	1.3	0.8
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
2. Nő. a) Abszolút számban.				
Magyar	286.190	381.668	442.687	510.382
Német	55.281	44.160	37.637	25.197
Tót	13.666	11.520	8.887	5.096
Oláh	362	974	834	371
Rutén	27	102	136	104
Horvát	789	1.086	1.116	782
Szerb	609	797	408	245
Egyéb és ismeretlen	6.875	6.460	6.001	4.383
Összesen	363.799	446.767	497.706	546.560

b) Százalékban.				
Magyar	78·7	85·4	88·9	93·4
Német	15·2	9·9	7·6	4·6
Tót	3·7	2·6	1·8	0·9
Oláh	0·1	0·2	0·2	0·1
Rutén	0·0	0·0	0·0	0·0
Horvát	0·2	0·2	0·2	0·2
Szerb	0·2	0·2	0·1	0·0
Egyéb és ismeretlen	1·9	1·5	1·2	0·8
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0

Ha a népességet nem szerinti megoszlásban vizsgáljuk anyanyelv szerint, arra az érdekes eredményre jutunk, hogy úgy a magyarosodási folyamat, mint az idegenajkúak kivonulása a fővárosból erősebben jelentkezik a férfi, mint a nőnépességben. Ennek egyrészt az az oka, hogy a régi polgári családok idősebb nőtagjai még jórészt német anyanyelvűeknek vallották magukat, másrészt, hogy a háború előtt bevett szokás volt, hogy a jobb polgári háztartásokban, — legalább is bizonyos ideig, míg a gyermekek felserdültek — németajkú nevelőnőt, gyermekleányt, vagy legalább is háztartási alkalmazottat tartottak. A háború után ezeknek az alkalmazottaknak száma jelentékenyen megcsappant és meglehetősen kihalt a régi pesti polgáraszonyok német anyanyelvű, idősebb korcsoportja is. Ebből magyarázható, hogy a német anyanyelvű nők aránya 15·2 százalékról 4·6 százalékra zuhant le.

Mindazonáltal az idegen anyanyelvű nők aránya még ma is, teljes 2 százalékkal magasabb, mint a férfiaké. Ennek oka kétségtelenül a házasságkötések alakulásában keresendő. Az az idegenajkú nő, aki magyar ember felesége lett, ide van kötve családjához és a fővároshoz, míg az az idegenajkú férfi, aki magyar nőt vett el feleségül, az ország megcsonkítása után igen sok esetben visszaköltözött szülőhazájába, melynek nem Budapest volt már a fővárosa és magával vitte magyar anyanyelvű hitvesét is.

Nemzetiség szerint 100 férfire esik nő. — 1900—1930.

Nemzetiség	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
Magyar	105	102	112	116
Német	128	127	165	190
Tót	131	130	173	191
Oláh	52	54	98	118
Rutén	57	73	123	117
Horvát	83	64	132	181
Szerb	50	25	59	74
Egyéb és ismeretlen	74	73	105	111
Összesen	107	103	115	119

Igen tanulságos azoknak az arányoknak a vizsgálata is, amelyekben a férfi- és nőnépesség egymáshoz viszonylik. A magyar anyanyelvű lakosságból 1900-ban 105 nő esett 100 férfire (a katonaságot leszámítva), 1910-ben 102 és 1930-ban 116, ami azt jelenti, hogy itt az arányok alakulása még az össznépesség átlagánál is kedvezőbben fejlődött a nőnépesség javára. Mit látunk ezzel szemben az idegenajkú lakosságnál? A német anyanyelvű nők számának erősebb jelentkezését a két békeévben már többszörösen megokoltuk. Hogy a nőtöbbslet részben tényleg a ház körül alkalmazott személyzet számából adódott, mutatja az, hogy a két népszámlálás között eltelt 10 esztendő folyamán ez az arány csak tizedszázalékokkal változott meg, amit az idősebb németajkú női generáció kihalásával kell magyaráznunk. A háború befejezése után azonban a férfi népesség kivonulásával párhuzamosan egyszeriben felszökött az arányuk és így történt, hogy 1920-ban 100 férfire 165, 1930-ban pedig 190 németajkú nő esett.

A tót anyanyelvű lakosságnak nőtöbbsletét elsősorban a napszámosnők jelentékeny csoportja teremtette meg. Ezt bizonyítja, hogy 1910-ben, amikor az építkezési konjunktura csökkent, a tótajkú népességben a férfiak és nők számának egymáshoz való aránya egy egész ponttal javult a nőkre nézve.

Az oláh, rutén, horvát, szerb anyanyelvű népességben háború előtt igen nagy volt a férfi-többslet annak jeléül, hogy az itt élő nemzetiségiek legnagyobb része a családnélküli munkásokból adódott, akik, ha egy kis tőkére tettek szert, visszatértek szülőföldjükre családot alapítani. A háború utáni nőtöbbsletet itt is a beházasodott nők és az országcsonkítás következtében szülőföldjükre visszatért férfiak számának ellentétes irányú hullámozó tendenciája hozta létre.

A népesség megoszlása anyanyelv és a négy főkorcsoport szerint. — 1930.

	— 15	15—40	40—60	60—
	é v e s			
<i>1. Fi.</i>	<i>a) Abszolút számban</i>			
Magyar	77.201	220.519	107.437	33.328
Német	744	4.540	4.967	2.984
Tót	152	979	1.058	479
Oláh	9	121	149	30
Horvát	16	182	164	69
Szerb	7	110	171	41
Bolgár	28	423	116	25
Cseh-morva	19	95	205	173
Lengyel	143	446	565	299
Olasz	27	107	102	54
Francia	12	39	28	8
Angol	17	113	58	17
Orosz	28	193	157	17

<i>2. Nő.</i>				
Magyar	76.319	267.567	123.221	43.094
Német	817	10.365	8.350	5.643
Tót	160	1.958	1.878	1.098
Oláh	6	184	148	32
Horvát	22	421	271	68
Szerb	24	109	79	32
Bolgár	30	74	17	8
Cseh-morva	35	204	281	192
Lengyel	155	609	558	247
Olasz	21	148	124	52
Francia	12	120	204	95
Angol	22	131	120	41
Orosz	41	329	100	11

<i>1. Fi.</i>	<i>b) Százalékban</i>			
Magyar	17·6	50·3	24·5	7·6
Német	5·6	34·2	37·5	22·5
Tót	5·7	36·7	39·6	18·0
Oláh	2·9	38·5	47·5	9·6
Horvát	3·7	42·2	38·1	16·0
Szerb	2·1	33·2	51·7	12·4
Bolgár	4·7	71·5	19·6	4·2
Cseh-morva	3·8	18·7	40·4	34·1
Lengyel	9·8	30·7	38·8	20·6
Olasz	9·1	35·9	34·2	18·1
Francia	13·1	42·4	30·5	8·7
Angol	8·0	53·0	27·2	8·0
Orosz	7·1	48·9	39·7	4·3

	--15	15—40 é v e s	40—60	60—
2. Nő.				
Magyar	15·0	52·4	24·1	8·5
Német	3·2	41·1	33·1	22·4
Tót	3·1	38·4	36·9	21·6
Oláh	1·6	49·6	39·9	8·6
Horvát	2·8	53·8	34·7	8·7
Szerb	9·8	44·5	32·2	13·1
Bolgár	23·2	57·4	13·2	6·2
Cseh-morva	4·8	27·9	38·4	26·3
Lengyel	9·9	38·7	35·5	15·7
Olasz	6·0	42·2	35·3	14·8
Francia	2·7	27·7	47·0	21·9
Angol	6·9	40·9	37·6	12·8
Orosz	8·5	68·3	20·7	2·3

c) 100 fire eső nők aránya.

Magyar	99	121	115	129
Német	110	228	168	189
Tót	105	200	177	229
Oláh	67	152	99	107
Horvát	137	231	165	99
Szerb	343	99	46	78
Bolgár	107	17	15	32
Cseh-morva	184	215	137	111
Lengyel	108	137	99	83
Olasz	78	138	122	96
Francia	100	308	729	1.187
Angol	129	116	207	241
Orosz	146	170	64	65

Tárgyunk szempontjából sok érdekes megfigyelésre ad alkalmat a fenti táblázat, mely az utolsó népszámlálás népességét a négy fő korcsoport szerint taglalja. A férfinépességnél az alsó és felső produktív korcsoportban csaknem arányosan oszlanak meg az idegenajkú lakosok, ezzel szemben a nőnépességnél a magasabb produktív korban lévő nők aránya sehol sem éri el a 40 százalékot (a franciákat kivéve). A gyermekek száma elenyészően csekély, úgy az abszolút számokat, mint az arányszámokat tekintve. Ebből is az tűnik ki tehát, hogy nem annyira betelepedett családokból, mint ideig-óráig itt tartózkodó keresőkből áll a főváros idegenajkú népessége. Ott, ahol aránylag a magasabb korú népesség emelkedik ki számával és arányaival, talán nem tévedünk, ha régebben betelepedett idegenajkú lakosságról beszélünk, viszont ott, ahol a gyermekek száma aránylag magasabb, talán inkább az újabban betelepült családokról lehet szó. Az a körülmény, hogy az idegenajkú nőnépességben olyan erősen van képviselve az alsó produktív korosztály,

arra enged következtetni, hogy a fővárosban élő idegenajkú nőnépességnek legnagyobb része kenyérkereső pályákon helyezkedett el és bizonyos fokig teherterhelésként esik a főváros dolgozó nőtársadalmának amúgy is súlyosan lefelé húzódó mérleg serpenyőjébe. Erre mutattak azok a számok is, melyekkel fentebb a 100 férfire eső nőnépesség arányát vizsgáltuk.

A főváros népességének alakulása műveltség és iskolázottság szerint.

A főváros lakosságát műveltség és iskolázottság szempontjából vizsgálva olyan problémához érkeztünk el, mely nagyban befolyásolja a női munka térfoglalását az utolsó 30 esztendőben. A két nem aránya e kérdésben meglehetősen eltérő képet mutat és így nem fogjuk megkísérelni összefoglalva vizsgálni a rendelkezésre álló számokat, hanem mindenkor megtartjuk különválasztva a férfi- és nőnépességre vonatkozó adatokat.

A népesség megoszlása műveltségi állapot szerint. — 1900—1930.

	Ír, olvas ¹⁾		Csak olvas		Analfabéta	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Általában :	a) Áttekintés.					
1900	274.986	270.065	1.262	5.719	63.401	88.015
1910	373.728	365.569	1.842	5.844	58.034	75.354
1920	385.207	434.777	1.079	3.595	45.004	59.334
1930	421.802	493.061	646	2.850	37.176	50.649
Az összes lakosság százalékában :						
1900	81·0	74·2	0·3	1·6	18·7	24·2
1910	86·2	81·8	0·4	1·3	13·4	16·9
1920	89·3	87·4	0·3	0·7	10·4	11·9
1930	91·8	90·2	0·1	0·5	8·1	9·3
A 6 éven felüli lakosság százalékában :						
1900	92·7	84·0	0·4	1·7	6·9	14·3
1910	95·2	89·9	0·5	1·5	4·3	8·6
1920	96·4	93·2	0·3	0·8	3·3	6·0
1930	98·2	95·4	0·2	0·5	1·6	4·1

Mint örömdetes jelenséget kell megállapítani, hogy az utolsó 30 esztendőben a férfinépesség körében 10·8, a nőnépesség között pedig 16 százalékkal javult az írni-olvasni tudók aránya az össznépességhez viszonyítva. A 6 éven felüli népességben pedig az írni-olvasni tudó férfiak aránya 5·5, a nőké 11·4 százalékkal kedvezőbben alakult. Ily módon az 1930. évi népszámlálás megállapítása szerint Budapest hat éven felüli népességéből a férfiaknak 98·2, a nőknek 95·4 százaléka ír-olvas. Elenyészően alacsony 0·2, illetőleg 0·5 százaléka csak olvas és csupán 1·6, illetőleg 4·1 százaléka a 6 éven felüli lakoságnak analfabéta.

¹⁾ Beleértve az ismeretleneket.

b) Korcsoportok szerint. — 1930.

1. Abszolút számban.

	Ír, olvas ¹⁾		Csak olvas		Analfabéta	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
6—12 éves	34.034	33.433	46	62	1.634	1.874
12—15 „	12.428	12.757	5	4	40	54
15—20 „	39.432	51.762	18	60	174	425
20—24 „	39.471	48.935	33	131	285	732
24—30 „	60.167	67.880	54	144	368	885
30—40 „	87.319	108.421	76	340	708	2.732
40—60 „	113.239	127.162	196	928	1.913	7.401
60 éven túl	35.565	42.500	217	1.179	1.790	6.984
Ismeretlen	147	211	1	2	20	46

2. Százalékban.

	Ír, olvas ¹⁾		Csak olvas		Analfabéta	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
6—12 éves	8·1	6·8	7·0	2·2	23·6	8·9
12—15 „	2·9	2·6	0·8	0·1	0·6	0·3
15—20 „	9·4	10·5	2·8	2·1	2·5	2·0
20—30 „	23·6	23·7	13·5	9·6	9·4	7·7
30—40 „	20·7	22·0	11·8	11·9	10·2	12·9
40—60 „	26·9	25·8	30·3	32·6	27·6	35·0
60 éven túl	8·4	8·6	33·6	41·4	25·8	33·0
Ismeretlen	0·0	0·0	0·2	0·1	0·3	0·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

	Ír, olvas ¹⁾		Csak olvas		Analfabéta	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
6—12 éves	95·3	94·5	0·1	0·2	4·6	5·3
12—15 „	99·6	99·6	0·1	0·0	0·3	0·4
15—20 „	99·5	99·1	0·1	0·1	0·4	0·8
20—30 „	99·3	98·4	0·1	0·2	0·6	1·4
30—40 „	99·1	97·2	0·1	0·3	0·8	2·5
40—60 „	98·2	93·8	0·2	0·7	1·6	5·5
60 éven túl	94·6	83·9	0·6	2·3	4·8	13·8
Ismeretlen	87·5	81·4	0·6	0·8	11·9	17·8

Ha korcsoportok szerint vizsgáljuk a főváros népességének írni-olvasni tudását, kitűnik, hogy a 12—40 évig terjedő férfi és a 12—20 évig terjedő női népességnek több mint 99 százaléka ír-olvas. Az analfabétáknak nagyobb számát és arányát csupán a 60 évnél idősebb népességben találjuk fel. Azt a tényt, hogy a 20 évnél magasabb korban levő nőnépességben erősebb az analfabéták száma és aránya, mint az ugyanolyan korú férfinépességben, a faluról felszivárgott háztartási alkalmazottak és napszámosasszonyok meglehetősen nagy számával lehet talán megmagyarázni. Ezzel szemben a 20 évnél fiatalabb — tehát minden valószínűség szerint bennszülettnek tekinthető — női generáció a férfiakkal egyenlő arányban részesedik a főváros szigorúbban megszervezett iskoláztatási kötelezettségének áldásaiban. A csak olvasni tudók aránya is erősebben jelentkezik a magasabb korú nők, mint a férfiak között. Kétségtelen, hogy ennek a jelenségnek az okát abban kell

¹⁾ Beleértve az ismeretleneket.

keresni, hogy az egyszerűbb, alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó, kizárólag háztartási munkával foglalatzkodó korosabb asszonyok idővel, miután nem volt szükségük rá, elfelejtették az írás tudományát és csak a gyermekkorukban elsajátított olvasnitudás felett rendelkeznek.

*

Az iskolázottságra vonatkozó adataink, sajnos, meglehetősen hiányosak a béke éveire vonatkozólag. Így 1910-ből csak a középiskolát végzetek számadataival rendelkezünk, míg az 1900 évből erre vonatkozólag statisztikai adatok nem sorakoztathatók fel.

Teljes részletességgel áll azonban rendelkezésünkre a népesség iskolázottságára vonatkozó adatok tömege az 1920 és 1930 évek népszámlálásai alapján az utolsó két évtizedről.

A népesség megoszlása iskolázottság szerint. — 1910—1930.

		4	6	4	6	8	Főiskola	fr—olvas
		elemi		középiskola				
1. Fi.								
1910.								
6—20 éves		.	.	9.227	3.136	4.086		103.760
20—40	«			14.035	4.510	32.902		177.851
40—	«			8.451	3.630	17.256		92.113
Összesen		.	.	31.713	11.276	54.244		373.724
1920.								
6—20 éves		28.266	20.758	13.505	5.600	4.663	—	97.197
20—40	«			22.383	4.824	26.245	18.401	169.585
40—	«			15.013	4.200	12.838	14.568	118.359
Összesen		84.650	124.330	50.901	14.624	43.746	32.969	385.141
1930.								
6—20 éves		21.816	17.366	12.990	4.562	3.696	—	85.894
20—40	«			27.321	4.721	34.316	15.024	186.957
40—	«			17.184	4.502	21.157	18.374	148.942
Összesen		95.189	127.539	57.495	13.785	59.169	33.398	421.793
2. Nő.								
1910.								
6—20 éves		.	.	11.048	2.411	1.316		113.813
20—40	«			23.476	7.073	7.957		164.614
40—	«			9.299	3.211	3.244		87.139
Összesen		.	.	43.823	12.695	12.517		365.566
1920.								
6—20 éves		32.756	23.123	18.875	3.508	2.040	—	105.335
20—40	«			48.252	10.283	11.101	2.544	205.047
40—	«			22.824	5.900	5.147	776	124.286
Összesen		124.609	134.250	89.951	19.691	18.288	3.320	434.668
1930.								
6—20 éves		26.480	23.931	15.843	3.205	1.961	1	97.952
20—40	«			57.270	10.473	14.116	2.885	225.236
40—	«			33.765	9.012	8.077	1.561	169.859
Összesen		130.143	155.176	106.878	22.690	24.154	4.447	493.047

¹⁾ Ismeretlenek nélkül.

Az első pillanatra kitűnik, hogy a korábbi adatokkal szemben, — ahol különösen a békebeli viszonyokkal összevetve, a népesség iskolázottsága még jelentékenyen el volt hanyagolva a férfinépességhez viszonyítva, — milyen sokat fejlődött az oktatásügy. A népoktatási törvény értelmében az alsóbb iskoláknál nem tesznek különbséget a fi- és nőnemű gyermekek között. A tankötelezettség épen úgy fennáll a fiú-, mint a leánygyermekre. Ennek köszönhető, hogy már 1920-ban több mint kétszeresére emelkedett a 4 középiskolát végzett nők száma. Ez az arány azután tovább javult az utolsó évtizedben. A 6 középiskolát végzett nők száma csaknem 10 ezerrel növekedett 1930-ig, ámbár ez a végzettség még nem nyújt magában befejezett műveltséget. A nyolc középiskolával rendelkezők száma a békebelinek kétszeresét érte el és 12 ezerből 24 ezerre emelkedett. Főiskolát ezzel szemben csak mintegy ezerrel több nő végzett 1930-ban, mint egy évtizeddel azelőtt. Számuk még így is alatta marad a 4-5 ezernek.

A népesség megoszlása iskolázottság szerint. — 1910—1930.

	4	6	4	6	8	Főiskola
1. Fi.	elemi		középiskola			
<i>1910.</i>						
b) Az írni-olvasni tudók százalékában.						
6—20 éves	.	.	8·9	3·0	3·9	
20—40 «	.	.	7·9	2·5	18·5	
40— «	.	.	9·2	3·9	18·7	
Összesen	.	.	8·5	3·0	14·5	
<i>1920.</i>						
6—20 éves	29·1	21·3	13·9	5·8	4·8	—
20—40 «	17·1	37·9	13·2	2·8	15·5	10·9
40— «	23·1	33·2	12·7	3·5	10·8	12·3
Összesen	22·0	32·3	13·2	3·8	11·4	8·5
<i>1930.</i>						
6—20 éves	25·4	20·2	15·1	5·3	4·3	—
20—40 «	21·2	32·5	14·6	2·5	18·4	8·0
40— «	22·6	33·2	11·5	3·0	14·2	12·3
Összesen	22·6	30·2	13·6	3·3	14·0	7·9
2. Nő.						
<i>1910.</i>						
6—20 éves	.	.	9·7	2·1	1·2	
20—40 «	.	.	14·3	4·3	4·8	
40— «	.	.	10·7	3·7	3·7	
Összesen	.	.	12·0	3·5	3·4	

1920.	4 elemi	6	4	6 középiskola	8	Főiskola
6—20 éves	31.1	22.0	17.9	3.3	1.9	—
20—40 „	25.5	34.4	23.5	5.0	5.4	1.2
40— „	31.9	32.6	18.4	4.7	4.1	0.6
Összesen	28.7	30.9	20.7	4.5	4.2	0.8

1930.	4 elemi	6	4	6 középiskola	8	Főiskola
6—20 éves	27.0	24.4	16.2	3.3	2.0	0.0
20—40 „	24.4	32.8	25.4	4.6	6.3	1.3
40— „	28.6	33.8	19.9	5.3	4.8	0.9
Összesen	26.4	31.5	21.7	4.6	4.9	0.9

Ha százalékos arányban vizsgáljuk az abszolút számokat, bizonyos fokig veszítenek jelentőségükből. Az egyes népszámlálások összes írni-olvasni tudó nőnépességét véven alapul, az eltérések csak tizedszázalékokban mozognak.

Sokkal érdekesebb összehasonlítási alap kínálkozik azonban itt a férfinépességgel való egybevetés által. A két utolsó népszámlálás szerint a nőnépesség összességében jelentékenyen nagyobb (6.7%-kal és 3.8%-kal) százalékkal szerepelnek a négy elemi osztályt végzett egyének, mint a férfi népességben. A hat elemi végzettség aránya ezzel szemben csaknem azonos a két nemnél. Négy középiskolát ismét sokkal nagyobb arányban végeztek a nők, mint a férfiak (7.5, illetőleg 8.1 százalékkal magasabb itt az arány). A hat középiskola, mely az idősebb nőgeneráció felsőbb kiképzését jelentette, természetesen ismét a nőnépességben jelentkezik nagyobb arányszámmal, különösen a magasabb korcsoportok felé.

Elszomorító kép tárul azonban elénk, ha a nőnépesség felső kiképzésének arányait viszonyítjuk a férfilakosság arányaihoz. A nyolc középiskolát végzettség aránya ugyanis a férfinépességben már a békeévekben közel járt a 15 százalékhoz, ezzel szemben a nőnépességnek még ma sem éri el 5 százalékat a nyolc középiskolával rendelkezők száma. Talán még ennél is szomorúbb, hogy egyetemi és főiskolai végzettséggel csak 8—9 tized százalék nő rendelkezik még napjainkban is, szemben a férfinépesség 8.6 és 7.9 százalékos arányával. Ma, mikor a megnehezült életlehetőségek hatványozott követelményeket támasztanak mindenkivel, de különösen a női munkaerővel szemben, elszomorító és gondolkodásra késztető ez a két utolsó adat, melyekre még vissza fogunk térni munkánk azon részében, ahol az értelmiségi pályákon elhelyezkedett nők adatait fogjuk elemezni.

A népesség megoszlása iskolázottság szerint. — 1910—1930.

	4	6 elemi	4	6 középiskola	8	Főiskola
<i>1910.</i>						
	<i>c) 100 fire eső nők aránya.</i>					
6—20 éves	.	.	119	76		32
20—40 „	.	.	167	156		24
40— „	.	.	110	88		18
Összesen	.	.	138	112		23
<i>1920.</i>						
6—20 éves	115	111	139	62	43	—
20—40 „	180	109	215	213	42	13
40— „	144	103	152	140	40	5
Összesen	147	107	176	134	41	10
<i>1930.</i>						
6—20 éves	121	137	121	70	94	—
20—40 „	138	121	209	221	41	19
40— „	144	116	196	200	38	8
Összesen ...	136	121	185	164	40	13

A fent elmondott elszomorító eredményeket támasztja alá a 100 férfire eső nők arányszáma is. Tíz, illetőleg tizenhárom főiskolát, negyvenegy, illetőleg 40 középiskolát végzett nő esik 100 férfire az utolsó két népszámlálás adatai szerint. A négy és hat középiskola, mint azt már fentebb mondtuk, a női népesség nagyrészenek a tanulmányok befejezését jelentette és ez az oka annak, hogy a magasabb évfjakokban 100 hasonló iskolázottságú férfi lakosra 200, sőt több nő esett ugyanilyen végzettséggel.

A főváros népességének alakulása keresők és eltartottak, valamint foglalkozási viszony szerint.

A főváros népességének demográfiai taglalása után áttérhetünk tulajdonképeni tárgyunk vizsgálatára. Feleletet kell keresnünk arra a kérdésre, hogyan oszlik meg a lakosság kereső viszony szerint, szorosabban véve, hogyan veszik ki a nők részüket a kereső munkából.

Keresők és eltartottak száma és aránya. — 1900—1930.

Keresők :	Abszolút számban		együtt	Százalékban	
	fi	nő		fi	nő
1900	251.799	134.542	386.341	65·2	34·8
1910 ¹⁾	320.896	172.079	492.975	65·1	34·9
1920 ²⁾	305.437	184.109	489.546	62·4	37·6
1930 ²⁾	351.377	221.784	573.161	61·3	38·7
Eltartottak :					
1900	108.195	237.786	345.981	31·3	68·7
1910 ¹⁾	107.568	268.670	376.238	28·6	71·4
1920 ²⁾	112.742	305.182	417.924	27·0	73·0
1930 ²⁾	97.973	312.895	410.868	23·8	76·2

A kereső férfiak száma 99.578-cal, a kereső nőké ezzel szemben csak 87.242-vel emelkedett az utolsó harminc esztendő alatt. A ma fennálló arány szerint, a kereső népesség 61·3 százaléka a férfiakra, 38·7 százaléka a nőnépességre esik. A kereső férfinépesség számában az 1920-as év erős csökkenést mutat. Több mint 15 ezerrel kevesebb kereső férfit regisztrál az 1920-as népszámlálás, mint a tíz esztendővel azelőtti. Ezt az esést ugrásszerűen pótolja az 1930. évben megjelent népszámlálás eredménye, amely szerint csaknem 50 ezerrel több kereső férfit találunk, mint az előző évtizedfordulón. Kétségtelenül igazolják bizonyos fokig ezek a számok azt a korábbi megfigyelést, hogy a háborúból visszatért férfilakosság nem törekedett azonnal megragadni a kereseti lehetőségeket és időnek kellett elmúlni, míg hozzászokott a mindennapi munka robotos szürkeségéhez. Ha részben el is fogadjuk azt a feltevést, hogy a munkahelyek nagyobbára abban az időben még nőkkel voltak betöltve, mégsem tudunk bizonyos erőszakos beavatkozástól eltekintve, melyről később lesz szó, megfelelő magyarázatot találni a kereső férfi népesség ilyen erős lecsökkenésére. A békebeli számhoz viszonyítva ugyanis ebben az időben csak nyolc-ezerrel több kereső nő volt a fővárosban.

Az eltartott népességet vizsgálva a négy évtizedfordulón, döbbenetes eredmény tűnik elélnk. Az eltartott férfinépesség több, mint 10 ezer fővel csökkent, ezzel szemben az eltartott nők száma 75 ezerrel emelkedett. Tudjuk, hogy a munkáskezeknek jórésze kívül szorult a trianoni határon és csupán az eltartott — valószínűleg, mint az a korábbi vizsgálatokból kitűnik — idősebb nők tértek vissza itt lakó családtagjaik háztartásába.

Számadataink módot nyújtanak arra is, hogy az egyes alkalmazási viszonyokat tüzetesebben kivizsgáljuk.

¹⁾ A foglalkozási viszony szerint ismeretlenek nélkül. — ²⁾ Foglalkozásnélküliek és ismeretlen foglalkozásúak nélkül.

A népesség fejlődése a foglalkozási viszonyok szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Keresők :	a) Abszolút számok.							
önálló	43.145	29.451	51.466	36.525	65.042	44.365	73.342	47.230
segédszemélyzet								
tisztviselő	36.876	8.369	52.722	15.452	65.578	35.368	74.540	36.615
segítő családtag	1.014	2.518	665	1.135	841	1.123	1.256	1.107
művezető, előmunkás ..	8.054	36	10.368	94	21.299	654	19.809	652
inas, soffőr, szolga	42.199	10.734	53.612	14.257	52.789	23.770	49.567	29.461
segéd munk. 16 éven alul	13.573	2.754 ¹⁾	17.804	3.985	788	988	157	317
és napsz. 16 • felül	104.777	25.637	132.064	32.709	97.820	26.946	131.044	44.770
Összesen	206.493	50.048	267.235	67.632	239.115	88.849	276.373	112.922
Eltartottak :								
önállóké	38.268	77.042	33.863	82.650	37.766	97.976	28.075	95.586
tisztviselőké	15.206	36.636	19.058	48.384	22.868	63.012	21.244	68.241
egyéb segédszemélyzeté ... ¹⁾	53.862 ¹⁾	122.671 ¹⁾	53.990	136.406	51.262	142.745	48.064	147.890
Összesen	107.336	236.349	106.911	267.440	111.896	303.733	97.383	311.717
Háztartási alkalmazottak :								
keresők	2.161	55.043	2.195	67.922	1.280	50.895	1.662	61.632
eltartottjaik	859	1.437	657	1.230	846	1.449	590	1.178
Összesen	3.020	56.480	2.852	69.152	2.126	52.344	2.252	62.810
Mindössze	359.994	372.328 ²⁾	428.464 ²⁾	440.749 ²⁾	418.179 ²⁾	489.291 ²⁾	449.350 ²⁾	534.679 ²⁾

Ha egy pillantást vetünk a számoszlopokra, amelyekben élesen válnak ketté a háború előtti és a trianon utáni viszonyok, máris a megoldandó problémák és felelet nélkül álló kérdések egész sora tárul elénk. Az önálló keresők csoportjában ez az ellentét nem jelentkezik olyan feltűnően. Az 1920-as év itt inkább erősebb emelkedést árul el a mindkét nemű idesorozható népesség szempontjából. Kifejezőbben jelentkezik ezzel szemben a huszas évek végén fellépő gazdasági válság, mely jelentékenyen mérsékelte a vállalkozó kedvet és ezzel kapcsolatban természetesen az önálló keresők számát, egyaránt mindkét nemnél.

Vegyük azonban sorba az alkalmazásban lévő keresőket az alkalmazás minősége szerint. A tisztviselők csoportjának fejlődési menetében a háború utáni népszámlálás alig mutat valamelyes csökkenést. Ebből arra következtethetünk, hogy a háborúból visszatért tisztviselők nagyrésze akadálytalanul elfoglalhatta korábbi helyét és az időközben, távollétük alatt ideiglenesen alkalmazott tisztviselőkkel együtt a létszámuk gyarapodása igen

¹⁾ Tanoncokkal együtt.

²⁾ Ismeretlenek és foglalkozás nélküliek bennfoglaltatnak.

³⁾ Foglalkozás nélküliek és ismeretlenek nem foglaltatnak benn.

közel jár a békeévtized tisztviselőlétszámának szaporodásához. Ebbe a folyamatba később csökkenést hozott a gazdasági válság, a B-listák és a különböző leépítések sorozata. A korábbi évtizedek tizenötezres szaporodási átlagával szemben 1930-ban alig 8 ezres többletet találunk az előző népszámlálás eredményével szemben.

A nőtisztviselők számának alakulása egészen sajátos képet mutat. A háború előtti évtizedben hétezerrel emelkedett a tisztviselők száma csupán, lévén ez a pálya a jobb középosztály leányai számára predesztinálva, akiket azonban a szülők — a tanítónői pályát leszámítva — még nem szívesen engedtek ki a család kötelékéből. Legyünk őszinték, nagyobbára nem is voltak arra rászorulva a középosztály családjai, hogy leányaik hivatalokban keressék meg kenyerüket. A háború itt egy csapásra megváltoztatta a helyzetet. A háborús évtizedben 1910-ről 1920-ra nem kevesebb, mint 20 ezerrel emelkedett a tisztviselők száma. Ez a szám alig — csupán egy ezerrel — változott meg az utána következő évtizedben. Itt tehát szinte stagnálásról, ha pedig a népesség számának gyarapodását vesszük tekintetbe, visszafejlődésről kell szólnunk.

Érdekes fejlődési folyamattal állunk szemben, mely majd a későbbi vizsgálódásaink kapcsán fog a maga teljes egészében kibontakozni. A békebeli háztartási nőalkalmazottak azon része, akiknek intelligenciája lehetővé tette beszivárgott a gyárakba, a gyári munkásnőknek egy részét a kereskedelem szívta fel, míg a kiszolgáló asztalok mellől a nőknek az a része, amely bizonyos iskolázottsággal rendelkezett, a kereskedelmi ismeretek alapelveit elsajátítva (egyéves kereskedelmi tanfolyam, gyorsírótanfolyam stb.) a köz- és magánhivatalok íróasztalait lepte el. Ha most ehhez, a meglehetősen nagyszámot kitevő új, tisztviselőnővé alakult réteghez hozzávesszük a jobb középosztály készületlenül kenyérkereső pályára utalt nőtagjait, megkapjuk háború után hihetetlenül felduzzadt, de meglehetősen alacsony képzettséggel rendelkező, nőtisztviselők táborát. Annak, hogy csupán a háború utáni időkben került a tisztviselőnői pályára a magasabb képzettségű nőgeneráció, kimondhatatlanul érzi hátrányát a mai intelligens nőtisztviselőtársadalom. Ennek az új generációnak alkalmazásba került tagjai, akik előképzettség dolgában mindenképpen egyenrangú férfikollégájával, még ma is a háború alatt szükségből alkalmazott csekély képzettségű kategóriával egyenlő megítélésben és elbánásban részesül.

A segédszemélyzetnél és a napszámosként dolgozó népességnél egészen más fejlődést találunk. Elsősorban az új ipari és a megszigorított tankötelezettségről szóló törvény kiemelte a keresők sorából a 16 éven aluli fiú (17.000) és leány (3000) munkásokat. Itt találjuk részben magyarázatát a kereső férfinépesség fentemlített jelentékeny számbeli csökkenésének. Ezenkívül a háborúból hazatért munkásság részére a munkahelyek nem voltak fenntartva, mint bizonyos fokig a tisztviselőké. A munkásság munka-

helyeinek legnagyobb részét már nem találta meg, mert a háború folyamán részint magasabb vagy alacsonyabb férfi évjáratokkal, részint nőmunkásokkal töltettek be.

Hátra van még egy kategóriának, a háztartási alkalmazottak tömegének vizsgálata. A két békeévtizedben a háztartási alkalmazottak száma közel 13 ezerrel emelkedett. Ezzel szemben a háború utáni első népszámlálás ugyanilyen arányú csökkenést állapított meg a nőmunkások ezen kategóriájában. Ha fel is tételezzük, hogy ennek a tömegnek jelentékeny részét teszi ki a háború alatti nehéz viszonyok következtében elbocsátott és vidéki szülőhelyére önként visszatért leányok csoportja, mégis bizonyos fokig igazolva látjuk azt a fentebbi állításunkat, hogy egy másik nagy részük, mint ipari segédmunkás, mint kereskedelmi és közlekedési segédszemélyzet kereste meg kenyerét.

Az abszolút számok hullámlásával szemben a százalékos arányok bizonyos egyöntetűbb képet tárnak elénk.

A népesség fejlődése a foglalkozási viszony szerint. 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Keresők :	b) Százalékban.							
önálló	12-0	7-9	12-0	8-3	15-6	9-1	18-8	8-9
segédszemélyzet :								
tisztviselő	10-3	2-2	12-3	3-5	15-7	7-2	16-6	6-8
segítő családtag	0-3	0-7	0-2	0-3	0-2	0-2	0-3	0-2
művezető, előmunkás	2-2	0-1	2-4	0-0	5-1	0-1	4-4	0-1
inas, soffőr, szolga	11-7	2-9	12-5	3-2	12-6	4-9	11-0	5-5
segédmunkás f 16 éven aluli	3-8	0-7	4-2	0-9	0-2	0-2	0-0	0-1
és napszámos f 16 é felüli	29-1	6-9	30-8	7-4	23-4	5-5	29-2	8-4
Összesen	57-4	13-5	62-4	15-8	57-2	18-1	61-5	21-1
Eltartottak :								
önállóké	10-6	20-7	7-9	18-8	9-0	20-0	6-3	17-9
tisztviselőké	4-2	9-8	4-4	11-0	5-5	12-9	4-7	12-8
egyéb segédszemélyzeté	15-0	32-9	12-6	30-9	12-2	29-2	10-7	27-6
Összesen	29-8	63-4	24-9	60-7	26-7	62-1	21-7	58-3
Háztartási alkalmazottak :								
keresők	0-6	14-8	0-5	15-4	0-3	10-4	0-4	11-5
eltartottjaik	0-2	0-4	0-2	0-3	0-2	0-3	0-1	0-2
Összesen	0-8	15-2	0-7	15-7	0-5	10-7	0-5	11-7
Mindössze	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0	100-0

A népesség összeségéhez viszonyítva az önálló kereső nők aránya csekélyebb, de állandó emelkedést mutat 1920-ig, míg az utolsó vizsgálat — 1930-ban — ebben a kategóriában csökkenést jelez.

A segédszemélyzet összesége a férfinépességnek mintegy 57—62 százalékát teszi ki, mely arány egyenletesen hullámlzik 1910-ről 1920-ra és 1920-ról

1930-ra. A háború utáni zuhanás okairól, a munkahelyek betöltöttségéről és a fiatakorúaknak a kereső népességből való kiválásáról, már fentebb szólottunk. A női segédszemélyzet aránya a nők összeségéhez viszonyítva, ezzel szemben szabályosan emelkedik 13·5 százalékról 21·2 százalékra. A szaporodás egyenes vonalú haladását a nőtisztviselők és a női szolgaszemélyzet arányának egymást kiegészítő hullámozása biztosítja. Amilyen erős volt a tisztviselőnők arányának emelkedése a háború alatt (3·7 százaléka a nőnépesség összeségének) ugyanolyanszemben a szolga és segédmunkásként alkalmazott nők arányának növekedése a háború után, amikor a tisztviselőnők aránya a nőnépességhez viszonyítva már jelentékenyen csökkent.

A női háztartási alkalmazottak száma, mely 1910-ben még közel járt a 15 és fél százalékhoz, a háború után 10·4 százalékra csökkent le és az ezután következő népszámlálás mindössze 1·1 százalékos növekedésről tudott ennél a kategóriánál beszámolni.

A háztartási alkalmazottak csoportja, miután több, mint egynegyed részét teszi ki a dolgozó nők tömegének, a maga túlsúlyával meglehetősen deformálja a dolgozó nőtársadalom fejlődésének az összeségéhez és a dolgozó férfinépességhez való viszonyát. Ezért az alábbi táblázat a háztartási alkalmazottak nélkül fogja ábrázolni a két nemnek egymáshoz való arányát.

A keresők száma és aránya háztartási alkalmazottak nélkül. — 1900—1930.

Keresők :	a) Abszolút számban			b) Százalékban	
	férfi	nő	együtt	férfi	nő
1900	249.638	79.499	329.137	75·8	24·2
1910	318.701	104.157	422.858	75·4	24·6
1920	304.157	133.214	437.371	69·5	30·5
1930	349.715	160.152	509.867	68·6	31·4

Ebből a táblázatból kitűnik, hogy a háztartási alkalmazottakat leszámítva, napjainkban a kereső népességnek egyharmada nő, míg a békeévekben csak egynegyedrészt tette ki arányuk ugyanennek a kategóriának. Az arányszámok eltolódása tehát hét százalék körül marad. Ha meggondoljuk, hogy a főváros össznépességében 50·8-ról 54·3 százalékra emelkedett a nők arányszáma, nem is olyan túlságosan feltűnő, hogy a kereső népességben (lásd 59. oldalt) 34·8-ról 38·7-re, illetőleg a háztartási alkalmazottakat mindkét nemnél leszámítva 24·2-ről 31·4 százalékra emelkedett a nőknek a férfinépességgel szemben elfoglalt aránya.

A népesség fejlődése a foglalkozási viszony szerint.

c) 100 férfire eső nők aránya

	1900.	1910.	1920.	1930.
		é v b e n		
Keresők :				
önálló	68	70	68	64
segédszemélyzet :				
tisztviselő	22	29	53	49
segítő családtag	248	170	133	88
művezető, előmunkás	0	0	3	3
inas, soffőr, szolga	25	26	45	59
segédmunkás és } 16 éven aluli	20	22	125	201
napszámos } 16 „ felüli	24	24	27	34
Összesen	24	25	37	40
 Eltartottak :				
önállóké	201	244	259	340
tisztviselőké	240	253	275	321
egyéb segédszemélyzeté	227	252	278	307
Összesen	220	250	271	320
 Háztartási alkalmazottak :				
keresők	2.547	3.094	3.976	3.708
eltartottjaik	167	187	171	199
Összesen	1.870	2.424	2.462	2.789
Mindössze ...	103	103	117	119

A fenti számok világosan elárulják, minden ellenvéleménnyel szemben, hogy a kenyérkereső pályákon a férfiak és nők aránya, melyet a háború hatása meglehetősen befolyásolt, lassan kezd visszalendülni a békeévek erőviszonyai felé. A kereső nők aránya 100 kereső férfihez viszonyítva, a csoportok egy részében mindinkább veszített jelentőségéből 1920-hoz képest. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni és elhallgatni, hogy az eltartott férfiakra eső eltartott nők aránya viszont épen az utolsó népszámlálás eredményeiben mutatott fel nagyon jelentékeny rosszabbodást, úgyhogy amit a kereső nők és férfiak erőviszonyainak alakulásában, a kereső nők viszonylagos számának csökkenése által, mint nyereséget könyvelhet el a férfitársadalom, az az eltartott nők viszonylagos számának erős emelkedése által, mint újonnan jelentkező súlyos tehertétel esik a gazdasági mérlegbe.

A főváros népességének alakulása foglalkozási főcsoportok szerint.

Korábbi fejezetünkben szólottunk arról, hogyan oszlik meg a főváros népessége keresők és eltartottak szerint. Ez alkalommal sorra vesszük azokat a fontosabb foglalkozási ágakat, amelyeken belül a népesség elhelyezkedik.

A századfordulón a »földművelő Magyarország« fővárosának népessége már erősen ipari jellegű volt. A férfinépességnek közel a fele, a nőnépességnek két ötöde élt az iparból, akár mint kereső, akár mint iparosok eltartottja. Ez az arány ma is csaknem pontosan fennáll a népességben, annak dacára, hogy az iparososztály az utolsó 30 esztendőben kereken százezer lélekkel növekedett meg. A későbbi vizsgálódások fogják kideríteni, hogy ennek a szaporulatnak milyen aránya esett a munkás kezekre és mennyi az általuk eltartottakból a rájuk háruló megterhelés.

Számszerűleg jelentékeny szaporodást mutat az a népréteg is, amelyiknek a kereskedelem és a hitel körébe eső foglalkozások adnak kenyeret. Semmiféle emelkedést sem észlelhetünk azonban a közlekedésből élő népesség körében. A véderőhöz tartozó népesség és a napszámosok csoportja pedig egyenesen jelentékeny csökkentést mutat számbelileg. Az előbbinek oka az általános védkötelezettségnek megszüntetése és a hadsereg létszámának jelentős csökkentése, az utóbbinak okát talán abban találhatjuk meg leginkább, hogy az 1900-as évben a még jelentékenyen szervezetlenebb ipari munkástömegek erősebb hullámozása folytán többen azok közül, akik ma ipari, gyári munkásoknak vallják magukat, akkor még csak, mint időlegesen alkalmazott napszámosok szerepeltek.

Jelentékenyen megszorodott azonban a főváros népességében az a réteg, amelyik közszolgálati vagy szabad pályákon keresi kenyerét önmaga és családja számára, valamint a nyugdíjasok és vagyonukból élők és az általuk eltartottak tömege. Az elsőnek oka, hogy a mai bonyolultabb és sokrétegebb adminisztráció a keresők jóval nagyobb számának nyújt — bár jelentékenyen szűkebb megélhetést — mint békében. A másodiknak magyarázatát a trianoni országcsönkítésben kell keresnünk, melynek következtében a közület és a magánvállalkozás, különösen a fővárosban, mint kormányzati, ipari és kereskedelmi centrumban, jelentékeny részét kénytelen eltartani nyugdíjasokként azon alkalmazottainak, akik háború előtt a mai elcsatolt területeken teljesítettek szolgálatot. Korábbi fejezetünkben, ahol a népesség kormegoszlásáról beszéltünk, kiemeltük, hogy mennyire megnövekedett a főváros társadalmában a magasabb produktív korúak, de különösen az öregek csoportja. Bízást mondhatjuk, hogy a nyugdíjasok és vagyonukból élők kategóriájának erős emelkedése a magyarázata a korábban észlelt jelenségnek.

Nagy általánosságban összevetettük a két határt jelölő népszámlálás adatait, térjünk most át a részletekre és lássuk, hogyan hullámozott a népesség az egyes foglalkozási főcsoportokban a közbeeső népszámlálások idején.

A népesség megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint. — 1900—1930.¹⁾

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
a) Abszolút számban.								
Östermelés	7.757	6.463	6.584	5.394	6.411	5.345	5.963	4.861
Bányászat	313	173	504	377	892	784	600	598
Ipar	166.419	141.288	216.020	182.049	183.360	183.468	209.767	200.611
Kereskedelem és hitel ..	56.362	47.286	71.404	60.808	83.047	84.994	84.018	82.913
Közlékedés	32.871	27.436	39.929	31.778	37.746	35.654	32.672	29.103
Polgári és egyházi köz- szolg. és szab. foglalk.	35.586	32.708	45.934	44.163	56.070	64.611	57.417	66.458
Véderő	16.459	1.862	17.389	2.058	18.843	6.151	8.646	3.490
Napszámosok	17.465	19.056	9.362	7.337	4.554	4.742	9.428	7.375
Nyugdíjasok és vagyonuk- ból élők	9.300	17.691	10.062	19.981	16.071	29.591	28.196	46.897
Egyéb foglalkozások	14.442	21.885	13.564	23.670	9.059	21.607	10.391	29.563
Fogl. nélk. és ismeretlen ..					13.111	8.415	10.274	11.881
Háztartási alkalmazottak	3.020	56.480	2.852	69.152	2.126	52.344	2.252	62.810
Összesen	359.994	372.328	433.604	446.767	431.290	497.706	459.624	546.560

Itt is rámutathatunk, milyen élesen vágott bele a háború a szépen megindult fejlődésbe, oly annyira, hogy az 1920-as népszámlálás nem egy foglalkozási főcsoportnál a húsz esztendővel ezelőtti viszonyokra való lehangolást regisztrálja. Csupán a következő évtizedben sikerült az erősebb fejlődési irányzatnak az 1910-es viszonyokat elérnie.

A közel négyszázezer főt számláló ipari népesség több mint 30 ezer lelket veszített az 1910—1920-as népszámlálási időközben és ezzel kapcsolatosan a napszámosok kategóriája is a felére süllyedt alá. Teljesen érthető ez a mélyhullám, ha meggondoljuk, hogy 1920-ban a termelés még alig indult meg, az építkezés teljesen szünetelt, közmunkák nem voltak és mindezekkel szemben egy felfelé emelkedő mezőgazdasági konjunktúra, a kommun és a megszállás alatti nagy élelmiszerhiány, a rossz pénz inkább a vidék felé terelte a könnyebben mozgó napszámos- és munkáselemet.

Épen ellentétes fejlődést mutat a kereskedelem és a hitel népességének alakulása. A háború végeztével számszerűleg nemhogy csökkenés, hanem jelentékeny emelkedés észlelhető körében. A bankok és kereskedelmi vállalatok, hogy a háborúból visszatért tisztviselőszemélyzetüket vissza tudják helyezni régi állásaikba és az újonnan, azok pótlására felvett személyzetet se kelljen azonnal eltávolítani, kénytelenek voltak kereteiket megnövelni, amire egyébként a koronaromlás okozta tőzsdei konjunktúra által is kényszerítve voltak.

Ennek a természetellenesen felduzzasztott tisztviselőgárdának leapasztására szolgáltak a B-listák, melyek eredményeikben egyébként kétes

¹⁾ Keresők, eltartottak és háztartási alkalmazottak együtt.

értékűek voltak. A pénzmanipulációk, az arannyal és valutákkal akkor még korlátlanul űzött spekuláció, a természetellenes hitelélet, a szertelen tőzsdejáték, kosztkamat stb. a magánbankok, pénzintézetek és hitellel foglalkozó vállalatok olyan tömegét eredményezték, melyek a pénzügyi viszonyok rendes mederbe terelődése után fenntarthatók nem voltak. Hogy ebben a foglalkozási csoportban mégsem észlelhető jelentékenyebb számszerű csökkenés, annak okát abban kell keresnünk, hogy a főcsoport másik része: a kereskedelem szívta fel jórészen a hitelben feleslegessé vált alkalmazottakat. A kereskedelemben ugyanis épen az 1930-as esztendő megelőző évek bizonyos fellendülést jelentettek. Ezenkívül 1930-ban még fellelhetők részben azok az apróbb kereskedelmi vállalkozások is, melyeket a B-listások csekély végkielégítésük felhasználásával alapítottak, hogy biztosíthassák megélhetésüket.

A közszolgálati ágak és szabad foglalkozások által eltartott népesség fentebb észlelt számszerű megnövekedését már 1920-ban megtaláljuk csaknem a maga teljességében. Ez a körülmény bizonyítja, hogy fentebbi állításunk helyes volt, amikor ennek a társadalmi rétegnek megnövekedésében elsősorban Trianon hatását láttuk. Az utolsó tíz esztendő az abszolút számokban csaknem semmiféle változást sem idézett elő.

A véderőhöz tartozó népesség 1920-ban csökkenést nem mutat a 10 év előtti viszonyokhoz képest, sőt a véderő eltartottjaihoz sorakozó nőnépesség számának megháromszorozódása arra enged következtetni, hogy az elcsatolt területeken fekvő egykori katonaság hozzátartozói jelentékeny számmal özönlöttek fel a fővárosba, mivel a családfőnek nem volt reménye, hogy új viszonyok között az idegenné vált területeken egzisztenciát teremthessen maga és családja számára. A véderőhöz tartozó népesség jelentékeny csökkenését csak az 1930-as népszámlálás mutatja ki.

A napszámosok fentebb említett elvándorlását 1920-ban észlelhetjük legerősebben. Ebben az évben az összes ezen rétegbe tartozó népesség csak a felét tette ki az 1910-es és 1930-as abszolút számnak.

A nyugdíjasok és azok eltartottainak száma 1920-ban, bár az 1910-es népszámlálással szemben jelentékeny emelkedést mutat, — különösen a nőnépességben mintegy 10 ezer főnyit — igen messze marad attól a megdöbbenően magas abszolút számtól, melyet az 1930-as népszámlálás talált ebben a társadalmi rétegben. Tíz esztendővel ezelőtt e kategória megnövekedését nagyobbára a háború rokkantjai és a hadiözvegyek okozták. Ezzel szemben 1930-ban teljes komorságában alakult már ki a Trianon által megcsonkított országunkra háruló nagy nyugdíjteher és a B-listák által teremtett megdöbbenő tömeg. Ha tekintetbe vesszük, hogy a nyugdíjasokra fordított nagy összegek a mai nemzedék szempontjából tulajdonképpen inproduktív kiadás, gondolkodóba kell esnünk, hogy szabad-e az annyira hangoztatott jelszót — helyet a fiatalságnak! — követni és ennek az amúgy is aránytalanul sok terhet viselő generációnak újabb terheket róni a vállára.

Némileg változnak csak meg számszerű eredményeink és csak kevésbé módosítják fenti megállapításainkat, ha az abszolút számok helyett a népesség egészéhez viszonyítva százalékosan mutatjuk be az egyes népszámlálások eredményeit.

A népesség megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint. — 1900—1930.¹⁾

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfit	nő	férfit	nő	férfit	nő	férfit	nő
b) Százalékban.								
Östermelés	2.2	1.7	1.5	1.2	1.5	1.1	1.3	0.9
Bányászat	0.1	0.0	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1
Ipar	46.2	37.9	49.8	40.7	42.5	36.9	45.6	36.7
Kereskedelem és hitel	15.6	12.7	16.5	13.6	19.3	17.1	18.3	15.2
Közlekedés	9.1	7.4	9.2	7.1	8.8	7.2	7.1	5.3
Polgári és egyházi közszolg. és szab. foglalk.	9.9	8.8	10.6	9.9	13.0	13.0	12.5	12.2
Véderő	4.6	0.5	4.0	0.5	4.4	1.2	1.9	0.6
Napszámosok	4.9	5.1	2.2	1.6	1.0	1.0	2.1	1.3
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	2.6	4.8	2.3	4.5	3.7	5.9	6.1	8.6
Egyéb foglalkozások	4.0	5.9	3.1	5.3	2.1	4.3	2.3	5.4
Foglalk. nélk. és ismeretlen ..					3.0	1.7	2.2	2.2
Háztartási alkalmazottak ..					0.5	10.5	0.5	11.5
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Az östermelő népességnek háború előtt is észlelhető aránylagos csökkenése a férfinépesség összeségéhez viszonyítva, a nőnépessége a nők összes számához képest, 1930-ban éri el mélypontját. Ez a csökkenés, mint azt korábban, a népesség területi megoszlásánál jeleztük, a főváros környékének sűrűbb betelepülésében és a városias jelleg mindinkább való kidomborodásában leli magyarázatát. A nagyvárossá fejlődés a földműveléssel foglalkozó réteget mindinkább a főváros határain kívül szorítja. A nagyobb birtokos osztályt pedig a megnehezült gazdasági viszonyok kényszerítő erővel terelik vidéki birtokaikra, hogy ott személyes felügyeletük alatt folytassák a gazdálkodást. Ennek következménye, hogy a népszámlálás alkalmával már nem a fővárosban vétetnek számba, hanem vidéken és így ez a foglalkozási réteg csaknem elveszti jelentőségét a főváros népességében.

Az iparostársadalom szépen fejlődő arányában az 1920-as év már igen erős csökkenést jelentett. Az esés bár nem tartott tovább, mégis 1930-ban még az 1900-as arányát sem érte el százalékuk jelentősége a főváros fejlődő népességében. Nagy-Magyarország fővárosának sokszor felhányt ipari el-

¹⁾ Keresők, eltartottak és háztartási alkalmazottak együtt.

maradottsága *aránylag* jelentékenyebb iparosréteget tudott tehát eltartani, mint a csonka ország magáraitalt ipara, minden látszólagos fejlődése dacára.

A kereskedelemből és hitelből élő népesség fejlődésében, mint azt fentebb jeleztük, a háború nem hozott csökkenést. A százalékszámok hanyatlását először az 1930-as év népszámlálásának eredményeiben észlelhetjük. Ha fentebb, az abszolút számok vizsgálatánál leszögezett eredményeink helyesek voltak, akkor ezt a viszonylagos csökkenést elsősorban a hitellel foglalkozó népességben, másodsorban a kis egzisztenciáknak — az előképzettség nélkül és kistőkével kereskedelmi pályára lépett B-listásoknak a gazdasági válság folytán való — tönkremenetelében kell keresnünk.

A közlekedés által eltartott népesség aránya a háború után állandó csökkenést mutat. Itt újból az országcsonkítás eredményei jelentkeznek, melyhez a környező országok felé irányuló forgalom erős esése csatlakozik. Olyan nagy ez a két erő hatásaiban, hogy vele a főváros szinte amerikai méretre felfokozott helyi forgalma nem tudja felvenni a versenyt. A közlekedésből élő népesség és az általuk eltartottak tömege tehát arányaiban jelentékenyen elmarad a békebeli népesség ezen társadalmi rétegének jelentőségétől.

A polgári közszolgálat és szabadfoglalkozásokból élő népesség aránya a béke éveiben csupán a 10 százalék körül mozgott, míg az 1920-as népszámlálás szerint arányuk az akkori népességnek 13 százalékát érte el és csak az 1930-as év mutatott néhány tized százalékos csökkenést, mint később látni fogjuk, valószínűleg a B-listák következményeképpen, a nyugdíjasok javára.

A véderőhöz tartozó népesség jelentősége, mely 1920-ban százalék-szerűen is bizonyos emelkedést mutatott fel, 1930-ban, a trianoni rendelkezések folyományaképpen, békebeli arányának felére zuhant alá.

A napszámosok és azok eltartottjainak csoportja már 1910-ben mutatja azt a feltűnő csökkenést, melyet ennek a kategóriának átrétegződése teremtett meg. Hozzá kell még számítani azt a körülményt is, hogy éppen 1910-ben az építkezésben bizonyos dekonjunktúra mutatkozott, ami, tekintettel, hogy ez az ipar jelentékeny arányban foglalkoztat napszámosokat, szintén hozzájárult ennek a rétegnek az arányaiban is olyan jelentékeny csökkenéséhez.

A nyugdíjasok abszolút számának szertelen megnövekedéséről már fentebb megemlékeztünk s csak azt fűzhetjük még hozzá, hogy ez a megnövekedés arányaiban is eléggé jelentékenynek mutatkozik. A békebeli 2 és fél százalék férfi és 4 és fél százalék nő nyugdíjassal szemben, az 1920-as népszámlálás 3·7 százalék férfit, illetőleg 5·9 százalék nőt talált már. A nyugdíjasok és vagyonukból élők csoportja 1930-ban pedig a férfiaknál 6·1, illetőleg a nőknél 8·6 százalékra emelkedett. Mondanunk sem kell, hogy a nyugdíjasok arányának teljes emelkedését nem is olvashatjuk ki tisztán az arányszámokból. Tudvalévő dolog ugyanis, hogy békében a szabad pályá-

kon élő kispolgárság előszeretettel fektette tőkét állampapírokba vagy egyes nagyobb pénzintézetek kamatozó kötvényeibe, melyeknek jövedelméből öreg napjaira, nyugdíja nem lévén, mint magánzó, vagyonából élő, tisztességesen megélt. Ezt a társadalmi réteget, mely nem is volt a békében olyan jelentéktelen, a háborút követő devalváció teljesen megszüntette. Ma már hiányzanak a takarékpénztárban gyümölcsöztetett apró tőkék kamataiból élő kis egzisztenciák és nagyobbára eltűnt a kisebb bérházak jövedelmeiből élők csoportja is, akik a korábbi népszámlálások alkalmával vagyonukból élőknek tüntették fel magukat. Nem tévedünk tehát, ha kimondjuk, hogy ebben a társadalmi rétegben sokkal erősebb arányú a nyugdíjasok szaporodása, mint azt az arányszámokból egyszerűen, minden meggondolás nélkül leolvashatjuk.

Még egy érdekességet rejt magában a nyugdíjasokra vonatkozó arány-pár, melyet szándékosan választottunk külön mármost a tárgyalás alatt a két nem szempontjából. A béke éveiben a férfi nyugdíjasok aránya kevéssel volt több a nőnyugdíjasok felénél. Ha meggondoljuk, hogy különösen 1900-ban még igen kevés nő élvezett saját munkája után nyugdíjat, csaknem teljesen az özvegyi nyugdíjakra kell vonatkoztatnunk ezeket a százalékokat. Ezzel szemben 1930-ban a nyugdíjat élvező férfiak százaléka a nőnyugdíjasokhoz képest közel kétharmados arányt mutat. Ebből a körülményből arra következtethetünk, hogy ma nem magányosan élő idős asszonyok, hanem egész családok élnek a szűkös és csekély kis nyugdíjból.

Az egyéb foglalkozást űzők, akik a fenti osztályokba besorozhatók nem voltak, a foglalkozás nélküliek és az ismeretlen foglalkozásúak, a két békebeli népszámlálás alkalmával egy összegben mutattattak ki, így tehát nincsen lehetőség annak az ellenőrzésére, hogy ténylegesen milyen arányban növekedett ezen csoport egyes rétegeinek, például a munkanélkül lévőknek százaléka.

II. RÉSZ

A NŐNÉPESSÉG FOGLALKOZÁSI
MEGOSZLÁSA

A főváros kereső nőnépességének alakulása foglalkozási főcsoportok szerint.

A két nem egymáshoz való erőviszonyainak tisztázása és így a nők jelentőségének helyes megítélhetése szempontjából, mindezeideig, amíg az általános szempontokat fejtegettük, párhuzamosan rajzoltuk meg a két nem helyzetét. Most, hogy ez az úgynevezett háttér már adva van és a kereső nőnépesség kialakulását minden jelentős demográfiai szempont szerint tisztáztuk, rátérhetünk a női tömegnek a kivizsgálására és elhagyhatjuk az, immár csak a munka menetét nehezéssé tévő, folytonos párhuzamba-állítást a férfinépesség megfelelő kategóriáival. Mindazonáltal megadjuk a számszerű eredményeket mind a két nemről, hogy annak, aki a problémát tovább akarja vizsgálni és más szempontok szerint megvilágítani, rendelkezésre álljanak az összehasonlító adatok a maguk teljességében.

A korábbi fejezetben már ismertettük a keresők és az eltartottak egymáshoz való viszonyát az elhelyezkedés minősége szerint, most az egyes foglalkozási ágakon belül és az alkalmazás minősége szerint fogjuk vizsgálat alá venni a kereső nők számát és arányait. Jelen vizsgálódásunknál eltekintünk a háztartási alkalmazottak számától, mely a békebeli években is speciálisan női foglalkozás lévén, bizonyos fokig deformálja azt a fejlődési menetet, melyet kimutatni éppen ezen tanulmány célja.

A kereső nők száma az utolsó három évtizedben megkétszereződött a főváros népességében, ami azonban, ha az összes kereső nők számának szaporodását tekintjük, csak 7:2 százalékos eltolódást eredményez a nőnépesség javára. Ez a fejlődés nem túlzott és alig haladja meg a háború előtti időkben, a békében is észlelt évtizedenkinti szaporodást. Ugyanis az 1900—1910-es évtizedben 24.658-cal, 1910—1920-asban 29.057-tel, 1920-ról 1930-ra pedig 26.938-cal szaporodott abszolút számban a kereső nők tömege. Ha tekintetbe vesszük, hogy maga a nőnépesség ezen idő alatt az egyes évtizedekben 83, 51 és 49 ezerrel szaporodott, a közel 180 ezres többlettel szemben nem jelent túl magas növekedést a kereső nők számának 80 ezres emelkedése. Az a tény pedig, hogy a háború alatti és a háború utáni évtizedben a kereső nők szaporodása alig valamivel haladta meg a békeévek szaporulatát, sok téves, a szám-

szerű adatok ismerete nélkül megformált véleménynek dönti meg egyszerűen az alapját. A kenyérkereső nők számának alakulása tehát nem jelent olyan rendkívüli eltolódást viszonylag a főváros népességében, mely példátlanul áll a korábbi viszonyokkal szemben. A női munka térfoglalásának kérdése ilyen szempontból csak rosszakarató és célzatos vagy elfogult beállítás lehet.

Vizsgáljuk meg azokat a foglalkozási ágakat, ahol ez a szaporodás jelentkezik. A továbbiakban először figyelembe fogjuk venni a jelentkező fejlődést a kereső nők összesége szempontjából, azután az egyes foglalkozási ágakon belül elfoglalt foglalkozási minőség szerint fogjuk kivizsgálni a rendelkezésre álló adatokat.

A kereső népesség kialakulása. (Háztartási alkalmazottak nélkül.) — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
a) Abszolút számban.								
Őstermelés	4.730	930	4.605	689	4.260	942	4.460	874
Bányászat	231	9	361	28	609	104	433	90
Ipar	122.162	38.877	164.258	53.810	136.049	51.815	168.578	66.142
Kereskedelem és hitel ..	38.609	8.122	52.240	12.641	60.826	22.033	66.979	23.994
Közlekedés	21.894	969	28.443	2.019	26.527	5.297	24.191	2.882
Polgári és egyházi köz- szolg. és szabad foglalk.	24.361	6.879	32.318	11.435	39.965	23.392	42.307	23.458
Véderő	15.846	—	16.636	—	16.846	—	7.406	—
Napszámosok	11.429	7.766	7.738	3.747	3.391	2.111	7.652	2.759
Nyugdíjasok és vagyonuk- ból élők	5.274	7.482	6.341	9.454	10.245	14.371	20.878	20.037
Egyéb foglalkozások	5.102	8.465	5.761	10.334	5.439	13.149	6.831	19.916
Foglalk. nélk. és ismeretl. .								
Összesen	249.638	79.499	318.701	104.157	304.157	133.214	349.715	160.152

Az östermelési ágban a kereső nők száma a béke két évtizedében 930-ról 689-re csökkent le, ezzel szemben az 1920-as népszámlálás újból 942 kereső nőt számlált meg ebben a foglalkozási kategóriában. Ez a többlet nem egyetlen eredőből származik. A háború alatti rossz élelmezési viszonyok nem egy olyan nőt, akinek kis földterület vagy nagyobb kert állott rendelkezésére, arra szorítottak, hogy intenzívebben foglalkozzék östermeléssel. Az így természetett cikkek egy részét, épen a kecsgetető kereslet következtében áruba bocsátotta. Később, mikor ez a vállalkozás eléggé biztos alapokra helyeződött, kereseti forrást teremtett nem egyszer az egész család részére. Egy másik eredője ennek a szaporodásnak az östermelési tisztviselőnők számában keresendő. Ugyanis az ország megcsonkítása következtében több nagy uradalom vezető hivatala került fel a fővárosba és

nem egy nőtisztviselőnek adott ilyenformán kenyeret. Hasonló okok növelték meg az őstermelői női segédszemélyzet létszámát is. Nem egy virágkertészet keletkezett a háború utáni időkben a főváros periferiáján, mert a virágoknak külföldről való behozatala megnehezült és az újonnan keletkezett ilyen-nemű vállalatok igen jól jövedelmeztek. Megfigyeléseink helytálló voltát az is bizonyítja, hogy az őstermelési ágban a kereső nőnépesség az 1930-as népszámlálás tanulságai szerint aránylag kevésbé foglalkozott meg számbelileg.

Az iparban foglalkoztatott kereső nők számának alakulása egészen más fejlődési fokozatokat tüntet fel. A két békebeli népszámlálás az ipar kereső nőinek számában 15 ezres szaporodást mutatott ki. A következő évtized az ipari kereső nők számában mintegy kétezres csökkenést talált, mely után az 1930-as év újból 15 ezres szaporodást hozott ebben a társadalmi rétegben. A gyarapodást, mint azt később látni fogjuk, az önállók csökkenésével szemben, kis számban az ipari tisztviselőnők, legnagyobb részben azonban az ipari munkásnők számának emelkedése okozta. A tőke, a nagyvállalkozás ugyanis még ma is szívesebben alkalmazza az olcsóbb és igénytelenebb női munkaerőt. Ehhez járulnak még azok a munkásnők, mint később látni fogjuk elég nagy számmal, akik a speciálisan női, pipereiparokban találtak elhelyezkedést. Ezeknek az iparágaknak fellendülése, a külföldi behozatal korlátozása által jelentékenyen megnövekedett ugyanis az utolsó években.

A kereskedelem és hitel keretében dolgozó nők száma a háború előtti évtizedben csak négy és fél ezerrel emelkedett, ezzel szemben az 1920-as év csaknem 10 ezres szaporulatot mutatott, melyet az utolsó népszámlálás alkalmával csaknem 2 ezerrel láttunk tovább növekedni. A kereskedelem és hitel növekedésének okairól korábban már szólottunk, természetes, hogy ebből a szaporodásból a nőnépesség kereső rétege is csakúgy kivette részét, mint a férfinépesség.

A közlekedés keretében a dolgozó nőnépesség számszerűleg legerősebben a háború után volt képviselve. E foglalkozási rétegben a kereső nők számát elsősorban a nagy közlekedési vállalatok alkalmazásában álló nőtisztviselők emelték ilyen magasra.

A polgári közszolgálati ágakban és szabadfoglalkozások körében dolgozó nők száma szakadatlan emelkedést mutat. A béke évtizedében hatezerről 11 ezerre, a háború alatt 23 ezerre és a háború után még valamivel többre emelkedett a számuk. A gyarapodás oroszlanrésze természetesen, amint azt később látni fogjuk, a tisztviselőnőkre esik. Itt találjuk fel ugyanis a háború alatt közszolgálatba jutott kiegészítő tisztviselőnőket és a távollévő férfiak helyére beállított minden rangú nőalkalmazottakat, valamint a megnövekedett számú iskolákban foglalkoztatott tanerőket.

A napszámosnők száma már a háború előtt erős csökkenést mutatott, ami, mint azt korábban említettük, az ipari munkásnők számának akkori

erős megnövekedésével magyarázható. A szolgálati viszonyok bizonyos fokú stabilizálódása következtében a magát korábban napszámosnak nevező nőmunkás később, a gyári munkásnő vagy egyszerűen munkásnő megjelölést használta foglalkozása bevallásánál. Ez utóbbi formai körülmény is közrejátszott a napszámosnők létszámának csökkenésében.

Jelentékeny és állandóan növekvő szaporodási irányzatot találunk a nyugdíjas és vagyonukból élő nők számában, ahol előző megfigyeléseink szerint, különösen az utolsó évtized szaporodásában, a *B*-listák nyugdíjas nőit és a háborús özvegyeket kell elsősorban keresnünk. Köztudomású ugyanis, hogy *ha* az élvezett nyugdíj lehetővé teszi a nők részére a megélhetést, különösen magasabb életkorukban, azok már nem törekszenek újabb kenyérkereső foglalkozások felé.

Az egyéb és ismeretlen foglalkozások megnövekedése általánosságban a főcsoportok tárgyalásánál nem ad még pozitív következtetésre lehetőséget.

A kereső nőnépesség összességéhez viszonyított arányszámok az abszolút számokkal szemben erősebb hullámozást árulnak el egyes foglalkozási ágakban.

A kereső népesség kialakulása. (Háztartási alkalmazottak nélkül.) — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
b) Százalékban.								
Östermelés	1·9	1·2	1·5	0·7	1·4	0·7	1·3	0·5
Bányászat	0·1	0·0	0·1	0·0	0·2	0·1	0·1	0·1
Ipar	48·9	48·9	51·5	51·7	44·7	38·9	48·2	41·3
Kereskedelem és hitel	15·5	10·2	16·4	12·1	20·0	16·5	19·2	15·0
Közlekedés	8·8	1·2	8·9	1·9	8·7	4·0	6·9	1·8
Polgári és egyházi közszolg. és szabadfoglalkozások ..	9·8	8·7	10·2	11·0	13·2	17·5	12·1	14·7
Véderő	6·3	—	5·2	—	5·5	—	2·1	—
Napszámosok	4·6	9·8	2·4	3·6	1·1	1·6	2·2	1·7
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	2·1	9·4	2·0	9·1	3·4	10·8	6·0	12·5
Egyéb foglalkozások	2·0	10·6	1·8	9·9	1·8	9·9	1·9	12·4
Foglalk. nélk. és ismeretlen ..								
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

A kereső nők viszonyszámai a háborúelőtti, 1910-es népszámlálásnál az östermelés, a napszámosok, a nyugdíjasok és vagyonukból élők, valamint az egyéb és ismeretlen foglalkozásban élők csoportjait leszámítva, minden más foglalkozási ágban emelkedést mutatnak ki. Ezzel szemben az 1930-as évi utolsó népszámlálás viszonyszámai, az előző évtizedhez képest, az iparban, a napszámosnőknél, a nyugdíjas és vagyonukból élők, valamint az egyéb és ismeretlen foglalkozású társadalmi rétegek kereső

nőnépességét kivéve, mindenütt csökkenésről tesznek tanuságot. Az 1910-es népszámlálás egy egészséges fejlődés eredményét regisztrálja. Ezzel szemben az 1930-as évi, a rendellenes viszonyok következtében talán kissé erősebb fejlődés erőszakos elfojtásáról, tervszerű letöréséről beszél.

A kereső népesség kialakulása. (Háztartási alkalmazottak nélkül.)

c) 100 férfire eső nők aránya.

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
Őstermelés	19	14	22	19
Bányászat	3	7	17	20
Ipar	31	32	38	39
Kereskedelem és hitel	21	24	36	35
Közlekedés	4	7	19	11
Polgári és egyházi közszolg. és szab. fogl.	28	35	58	55
Véderő	—	—	—	—
Napszámosok	67	48	62	36
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	141	149	140	95
Egyéb foglalkozások	165	179	241	291
Foglalkozás nélküli és ismeretlen				
Összesen	32	33	44	46

Végül rendelkezésünkre áll még egy elég érdekes táblázat, mely száz férfikeresőre eső kereső nők számát tárja elénk. Itt tűnik ki, hogy a kereső nők aránya semmi esetre sem mutat olyan megdöbbentő képet, mint azt a számok ismerete nélkül terjesztett téves felfogások regisztrálják. Harminc esztendő óta, tehát négy népszámláláson keresztül, csaknem kizárólag azokban a társadalmi rétegekben találunk növekvő arányszámot a nők hátrányára, amelyekben a természet rendelkezése folytán, a nők magasabb életkora következtében, amúgy is jelentékenyen nagyobb a nőtöbbség. Egyedül a polgári közszolgálat és szabadfoglalkozások terén az utolsó két évtizedben és a napszámos nők csoportjában 1900-ban és 1920-ban emelkedik a 100 férfire eső arányuk az 50 fölé.

Az önálló kereső nők számának alakulása a fővárosban foglalkozási főcsoportok szerint.

A kereső népességnek számszerűleg nem a legnagyobb, de súlyban talán legjelentősebb rétege az önálló keresőkből kerül ki. Itt sietve kell megjegyeznünk, hogy a szokás ide számítja a nyugdíjukból élő nőket is a vagyonukból élőkkel együtt, akik napjainkban csaknem felét teszik ki az önálló kereső népességnek. Ez utóbbi tömeg, mely nem tulajdonképeni munkája után él, tehát nem folyik közvetlenül bele a termelő munkába, igen erősen deformálja ennek a rétegnek viszonylagos kialakulását és

jelentőségét. Amikor tehát az egyes foglalkozási ágakban működő önálló kereső nőkről beszélünk, akkor ellentétben az e csoport végösszegében szereplő nők eléggé jelentékeny számával, egy jóval kisebb tömeggel van csak dolgunk. Így 1900-ban 29 ezerrel szemben csak 19 ezerről, 1910-ben 36 ezerrel szemben csak 23 ezerről. 1920-ban 44 ezerrel szemben csak 26 ezerről és 1930-ban 47 ezer önállónak nevezett nővel szemben csak 22 ezer ténylegesen kereső önálló nőről kell beszélnünk.

Ezek a számok, melyek a ténylegesen kereső és keresetükből élő nők tömegét reprezentálják, már itt előrevetítik egy később leszűródő eredmény szomorú képét. Számszerűleg nyilvánvalóvá válik, hogy *ma, mikor olyan erős támadás célpontjában áll a női munka, kereken ezerrel kevesebb önálló nő található a milliós főváros népességében, mint a háború előtti boldog békeidőben*, 1910-ben, az akkori 880 ezer főből álló népességben. Csodálatos, hogy akkor azonban még senkinek sem jutott eszébe a női munka térfoglalását kárhóztatni és a nőt a kenyérkereső pályákról leszorítani.

Az önálló keresők számának alakulása általában. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
a) Abszolút számban.								
Östermelés	1.698	432	1.606	456	1.496	505	1.311	562
Bányászat	4	2	6	1	14	—	6	—
Ipar	17.549	13.670	19.583	15.624	23.689	17.028	22.241	12.316
Kereskedelem és hitel	11.181	4.147	14.428	4.713	18.835	6.254	17.508	6.836
Közlekedés	1.960	133	2.150	163	1.990	154	1.401	205
Polgári és egyházi közszolg. és szabadfoglalkozások ...	2.981	749	4.801	1.983	6.249	2.292	7.032	1.961
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	5.274	7.482	6.341	9.454	10.245	14.371	20.878	20.037
Egyéb foglalkozások	2.498	2.836	2.551	4.131	2.524	3.761	2.965	5.313
Összesen	43.145	29.451	51.466	36.525	65.042	44.365	73.342	47.230

Az östermeléssel foglalkozó önálló nők száma az utolsó két népszámlálás adatai szerint lassú, de egyenletes emelkedést mutat. Korábbi fejezetünkben jeleztük, hogy a nehéz megélhetési és élelmezési viszonyok nem egy olyan nőt tettek kis földtulajdonuk révén önálló keresőkké, akik ezelőtt nem foglalkoztak élelmiszerek termesztésével. Hogy ez az elgondolásuk mennyire életrevaló volt és bevált, azt legjobban igazolja az a körülmény, hogy évek mulva is megtartották az így maguknak teremtett foglalkozást. Az egyes foglalkozások részletes tárgyalásánál ki fog az is tűnni, hogy éppen itt, a kisbirtokos és kisbirtokos-napszámosnők soraiban jelentkezett ez az emelkedés.

Az ipari önálló nők száma az első három népszámlálás eredményeiben szintén fokozatos emelkedést mutat, mely csupán az 1930-as népszámlálásnál csökken le abszolút számbeli értékben. Az ipar fejlődése a béke éveiben egyre több és több nőt bátorított fel arra, hogy magát önállósítva iparában, keresse meg a kenyerét. Ez a folyamat nem csökkent a háború alatt, amikor a férfi-iparosok bezárult műhelyei helyén nyitottak új műhelyeket a nőiparosok. Az 1920-as népszámlálás 17 ezer önálló nőiparost számlált meg. A termelőtökhét alig igénylő élelmészeti és ruházati cikkek különösképpen a nők leleményességét dicsérték, akik közül az élelmesebbek mindjárt iparszerűen úzték tudományukat. Így jelentkezett, mint ismeretes, minden második házban egy-egy kalap- vagy ruhaszalón és kerültek forgalomba a ma már elfelejtett furcsa konzervek és egyéb élelmiszerek. Dilettáns könyvkötők, iparművészek egész tömege üzte részint engedéllyel, részint a nélkül iparát.

Hogy ezek az ad hoc önálló nőiparosok a viszonyok rendeződésével talajnélküliekké váltak és be kellett szüntetniök iparukat, az természetszerű folyamat volt. Bizonyítja ezt egyébként az önálló nőiparosok számának 1930-ban észlelt jelentékeny csökkenése is. (Számuk ugyanis az 1900-as eredmény alá esett.) Még egy másik körülmény is hozzájárult az önálló nőiparosok számának erős csökkenéséhez. A konjunktúra elmúltával nagyobb, sőt egészen nagy iparos-cégek voltak kénytelenek üzemeiket beszüntetni. Természetes, hogy azok az apró ipari vállalkozások, melyeket a nők kísérletképpen a háború alatt alapítottak, nem bírták meg a válságot, de nem tudták üzemeiket átmenteni a nagy gazdasági földrengésen a régebbi alapítású, de kicsi, rendszerint elértéktelenedett üzemi tőkével bíró nőiparosok sem.

Sokkal szerencsésebben alakult a kereskedelem terén működő önálló nők helyzete. A női leleményesség itt csaknem mindenütt megtalálta azokat a kereskedelmi ágakat, mint azt később látni fogjuk, ahol emelkedő konjunktúra mutatkozott. A ruházati és élelmiszerkereskedelem terén különösen nagy térhódításokat tettek. Egyre-másra láttuk megjelenni a főváros utcáin a boltok felett azokat a cégtáblákat, amelyeken nő neve állott, mint tulajdonosé. Számuk, egyenletesen növekedve, az utolsó 30 esztendőben 2-7 ezerrel emelkedett.

A közlekedés terén dolgozó önálló nők abszolút száma is lassú, de folytonos emelkedést mutat, melyet egyedül az 1920-as népszámlálás eredményei szakítanak meg, csekély esést regisztrálva.

A szabadfoglalkozások terén az önálló nők száma szinte ugrásszerűen emelkedett a két békebeli népszámlálás között s 1900-ról 1910-re több, mint 1200-zal szökött fel az abszolút számuk. Még 1920-ban is találunk egy körülbelül háromszázas fejlődést, ezzel szemben azonban 1930-ban számuk már az 1910 évi állag alá zuhant le. A csökkenés okát elsősorban talán abban kell keresni, hogy a mind nehezebbé váló megélhetési viszonyok szinte rákényszerítik a szabadpályán mozgó nőket, csak úgy, mint a férfiakat,

hogy közületeknél elhelyezkedve, legalább is a létalapnak megfelelő minimumot biztosítsák maguknak fix-fizetés formájában. Így lesznek a magánorvosokból pénztári orvosok, az ügyvédekéből vállalati ügyészek, a művészekből tanárok, hivatalnokok. Hogy ez a beszerveződés, megtelepedés, a szabad versenynek, a jobb érvényesülésnek teljes feladása helyes-e, hogy az elhivatalnokosodott szabad embereket tehetségeik teljes kibontakozásában jobban segíti-e a fix-fizetés, melyből márel lehet tengődni, mint serkentette a hajdani szabadverseny és a nyomor éles sarkantyúja, ez ma még oly nyílt kérdés, melyről lehet vitatkozni, de melyre csak az elkövetkező generáció fogja a feleletet megadni.

A nyugdíjasok számának alakulására már többszörösen kitértünk és mivel azok tulajdonképpen nem tartoznak a termelő tevékenységet kifejtő önálló kereső nők közé, taglalásukat itt mellőzzük.

Az önálló kereső nők számának alakulása általában. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
b) Százalékban.								
Östermelés	3·9	1·5	3·1	1·2	2·3	1·1	1·8	1·2
Bányászat	0·1	0·1	0·0	0·0	0·0	—	0·0	—
Ipar	40·7	46·4	38·1	42·8	36·4	38·4	30·3	26·1
Kereskedelem és hitel	25·9	14·1	28·0	12·9	28·9	14·1	23·9	14·5
Közlekedés	4·5	0·4	4·2	0·5	3·1	0·3	1·9	0·4
Polgári és egyházi közszolg. és szabad foglalkozások ...	6·9	2·5	9·3	5·4	9·6	5·2	9·6	4·2
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	12·2	25·4	12·3	25·9	15·8	32·4	28·5	42·4
Egyéb foglalkozások	5·8	9·6	5·0	11·3	3·9	8·5	4·0	11·2
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Ha százalék szerint vizsgáljuk, hogy az önálló kereső nők hogyan aránylanak a kereső nők összességéhez, talán az első, amit egyszerű rápillantással észrevehetünk, az a kontra fejlődés, amit az önálló iparosnők és a nyugdíjas és vagyonukból élő nők százalékszerű aránya produkál. Az önálló nőiparosok aránya 1900-ban az összes önálló kereső nők 46·4 százalékát tette ki. Ez az arány egyenletesen csökkenve 1930-ig 26·1 százalékra szállott le. Ezzel szemben a nyugdíjas és vagyonukból élő nők aránya 1900-ban csak 25·4 százalék volt, mely arány a háború után erősen felszökve, ma 42·4 százalékot tesz ki. A többi arányszám lényegében nem mutat nagyobb eltérést a már fentebb ismertetett abszolút számok által produkált eredményektől.

Igen érdekes azonban az a viszony, melyben az önálló nők az önálló férfi népességgel szemben állanak. Ha ugyanis azt vizsgáljuk, hogy 100 férfire hány nő esik az egyes foglalkozási főcsoportokban, a következő arányokat találjuk:

Az önálló kereső nők számának alakulása általában. — 1900—1930.

c) 100 férfire eső kereső nők aránya

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
Őstermelés	25	28	33	44
Bányászat	50	16	—	—
Ipar	78	80	72	55
Kereskedelem és hitel	37	32	33	39
Közlekedés	6	7	7	14
Polgári és egyházi közszolg. és szab. fogl.	25	41	37	28
Nyugdíjasok és vagyonukból élők	141	149	140	96
Egyéb foglalkozások	113	161	149	179
Összesen	68	71	68	64

Az őstermelés keretében 1900-ban csak 25 nő esett 100 önálló férfire, ezzel szemben, különösen a háború után megnövekedett arányuk 1930-ban már 42 volt. Ez a tény mindennél jobban bizonyítja, hogy az őstermelés keretén belül a népesség számának emelkedése nem egy általános eltolódási folyamat eredménye, hanem a nőknek önálló térhódítása által, hogy a rendelkezésükre álló földet jövedelmezővé tették, azon virág- vagy konyhakertészetet teremtettek, esetleg baromfitenyésztéssel, vagy a mezőgazdasági termékek feldolgozásával szereztek maguknak önálló egzisztenciákat.

Az önálló nőiparosok terén, akik közül még 1920-ban is több, mint 70 esett 100 önálló férfi-iparosra, az 1930-as népszámlálás igen nagy csökkenést mutat. A nők aránya itt 55-re zuhant alá 100 férfival szemben. Tehát nemcsak abszolút vagy viszonylagos csökkenést kell megállapítanunk az önálló nőiparosok terén, hanem ennek az osztálynak extenzitásbeli összezsugorodását is. Az önálló férfi iparosok láthatóan visszaszorították vagy kiszorították nőtársaikat.

A kereskedelem- és hitellel foglalkozó népesség terén az önálló férfiak és nők egymáshoz való viszonya mondhatnók, állandó arányt mutat. A 100 férfire eső nők aránya 30 felett és 40 alatt mozog mind a négy népszámláláskor. Az 1930-as népszámlálás alkalmával volt az eredmény a nőkre nézve a legkedvezőbb, mert itt 39 esett 100 férfire.

Az önálló közlekedési népességben a nők aránya 6—7 körül mozgott és csak 1930-ban találtunk 14 nőt 100 férfival szemben.

A szabadfoglalkozások önállóiban ebből a szempontból elszomorítóan hanyatló eredményeket mutatnak. 1900-ban 25 szabadfoglalkozású nő esett 100 ilyen férfire. A következő békebeli népszámlálás oly hatalmas térfoglalásról tesz tanúságot, mely minden ellenkező állítással szemben megdönthetetlenül bizonyítja, hogy az utolsó békeévekben megvolt már a nőkben a törekvés, szabad verseny általa, szabad pályákon érvényesülni. A nőknek jelentkezése ebben a foglalkozási ágban tehát nem újkeletű, háború utáni tünet, mert 1910-ben 41 önálló nő állott már 100 férfival szemben a szabadpályákon. Szomorúan kell azonban megállapítani, hogy ezt a szép fellendülést az önálló nő nem tudta a

háborús évek nehézségein átmenteni. Talán nem volt eléggé felvértezve az egyre nehezlő viszonyokkal szemben, talán opportunusabb volt, kereste a kötött pályákat és tisztviselő lett. Sokkal hihetőbb azonban, hogy az önálló nőket szabad pályáikról az az utóbbi időben egyre erősödő irányzat szorította le, mely mindenképen ki akarja ragadni a kenyeret a dolgozó nő kezéből és melynek elsodró árával szemben épen a szabad pályákon küzdő nők nem tudtak megállni.

Az önálló kereső nők számának alakulása a fővárosban, foglalkozási ágak és szakmák szerint.

Miután foglalkozási főcsoportok szerint immár kivizsgáltuk a kereső nők megoszlását, lássuk, melyek azok az egyes foglalkozási ágak, ahol a nőnépesség száma erőteljesebben jelentkezik.

Az önálló kereső nők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő
A) Mezőgazdaság.												
Nagybirtokos	246	59	24	306	65	21	169	51	30	112	26	23
Középbirtokos	268	198	74	308	166	53	243	125	51	280	195	69
Kisbirtokos	303	98	32	162	102	62	131	104	79	180	158	88
Kisbirtokos napszámos	125	7	6	195	66	33	241	145	60	180	124	69
Nagybérlő	68	4	6	77	2	3	61	5	8	41	5	12
Haszonbérlő	31	8	26	29	2	6	42	6	14	36	4	11
Kisbérlő	1)	.	.	12	2	16	62	4	6	37	4	10
Kisbérlő és kisb. napsz.	2)	.	.	15	1	6	133	14	10	132	9	6
Részes földműves ...	—	—	—	2	—	—	4	—	—	5	1	20
Állat- és baromfiteny.	466	46	10	276	29	10	101	11	11	38	6	15
Zöltség- és konyha- kertész	112	16	14	156	15	9	196	31	15	170	20	12
Mű- és virágkertész ...	58	1	2	68	6	8	113	9	8	100	10	10
Együtt	1.677	437	26	1.606	456	28	1.496	505	34	1.311	562	43
Bányászat	4	2	50	6	1	16	14	—	—	6	—	—

Szólottunk korábbi fejezetünkben az östermelő nőnépesség önállóinak számáról általában és megállapítottuk, hogy ez a foglalkozási kategória a vizsgálatunk körébe vont harminc esztendő alatt egyenletes emelkedést mutat. Ez az emelkedés, mint azt előre is jeleztük, a kisbirtokos nők számában jelentkezik legszembetűnőbben. A század elején még csak 99 önálló kisbirtokos nőről tud a statisztika. Ez a szám egyenletesen növekedve halad 1920-ig. Az utolsó 1930-as népszámlálás azonban már csaknem 50 százalékos szaporulatot regisztrál ebben a foglalkozási ágban. Valószínűnek látszik, hogy

1) Kisbirtokosban.

2) Kisbirtokos-napszámosban.

az elcsatolt területről átmentett kisebb vagyonok helyeztettek el kisbirtokokban. Erősen támogatja ezt a feltevést a kisbirtokos-napszámos önálló nők száma, mely 7-ről 124-re emelkedett az utolsó harminc esztendőben. Felére csökkent ezzel szemben a nagybirtokosok és változatlanul maradt azoknak az önálló nőknek a száma, akik középbirtokok tulajdonosainak vallották magukat. A nagybirtokosok számának csökkenését ismét az országcsonkításban kell keresnünk. Háború előtt ugyanis a jelenleg elcsatolt területen fekvő birtokok tulajdonosainak bizonyos hányada az év nagy részét a fővárosban töltötte és a népszámlálások alkalmával itt iratott össze. Ma ezen réteg, kényszerből vagy optortunitásból, inkább az új fővárosokban telepedett le és elveszett Budapest szempontjából. Emelkedett végül a kertészettel foglalkozó önálló nők száma is, amint arra már korábban rámutattunk.

Az önálló keresők számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 fér- fire nő	férfi	nő	100 fér- fire nő	férfi	nő	100 fér- fire nő	férfi	nő	100 fér- fire nő
B) Ipar.												
Vas- és fémipar	1.218	40	3	1.503	47	3	2.227	67	3	1.890	77	4
Gépgyártás	630	19	3	973	38	4	1.870	61	3	1.931	77	4
Kő-, föld-, üvegipar	150	7	4	210	10	4	214	9	4	248	13	5
Fa- és csontipar	988	47	4	1.254	46	3	1.460	45	3	1.450	40	3
Bőr- stb. ipar	201	11	5	294	18	6	416	20	5	353	33	9
Fonó- és szövőipar	346	565	163	447	579	129	595	554	93	725	614	84
Ruházati ipar	7.979	11.817	148	7.188	13.484	187	8.748	14.626	167	8.225	9.776	118
Papírosipar	132	18	13	195	24	12	202	27	13	165	38	23
Élelmészeti stb. ipar	1.397	125	9	1.582	139	9	1.884	196	10	1.706	212	12
Vegyészeti ipar	88	7	8	158	11	7	235	17	7	164	28	17
Építőipar	1.277	45	3	1.936	53	2	2.311	66	3	2.568	72	2
Sokszorosító és műipar . . .	505	24	5	666	40	6	748	124	16	697	90	13
Szállodás és vendéglőipar .	2.267	869	38	2.813	1.073	38	2.482	1.187	47	1.902	1.081	56
Egyéb ipar	371	76	20	364	62	17	297	29	10	217	165	76
Együtt	17.549	13.670	78	19.583	15.824	80	23.689	17.028	72	22.241	12.316	55

Az önálló nőiparosok száma az 1900-as évhez viszonyítva, csaknem minden ágban jelentékeny emelkedést tüntet fel. Egyedül a ruházati iparban találunk az utolsó 10 esztendőben mintegy 5 ezres csökkenést. Ez okozza, hogy az önálló nőiparosok száma messze alatta marad az 1900-as abszolút számnak. Érdeemes megjegyezni, hogy míg 1900-ban 148 nő esett 100 férfire a ruházati iparban, ez a számarány 1910-ben 187-re emelkedett, ezzel szemben 1920-ban 167-re s 1930-ban már 118-ra szállott alá. Jeleztük, hogy a kis tőkével rendelkező nők által vezetett önálló ruházati ipartelepek nem tudták átmenteni forgótőkéjüket és nem tudták megőrizni önállóságukat éppen ebben az iparágban, mely a háború után, de különösen az utolsó években teljesen industrializálódott. A konfekcióruházat mindinkább kiszorította a kézművesipart és a háború előtt és alatt még önálló nőiparosok tömegesen olvadtak be nagy üzemekbe, mint tisztviselők és munkások. Minden más

iparban, mint azt már megemlítettük, emelkedett az önálló nők abszolút száma s állandó maradt mindenkor a férfi önállókhöz való százalékos aránya is. Sőt a papíros-, élelmezési-, sokszorosító-, szállodás- és vendéglősiparban jelentékenyen magasabb a férfionállókhöz való százalékos arányuk, mint a század elején. A viszonzyszámokban való csökkenés, a ruházati ipartól eltekintve, melyről már említést tettünk, csak a fonó- és szövőiparban mutatkozik.

A nők jelentősége az egyes ipari szakmákban. (Önállók.)

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő
Arany- és ezüstárak gyártása ..	198	11	5	262	14	5	492	24	5	354	21	6
Bádogipar ..	308	10	3	385	6	1	554	5	1	548	20	3
Orvosi műszerek stb. gyártása ..	127	2	1	232	12	5	557	38	7	683	40	6
Asztalosipar ..	685	18	2	931	17	2	1.102	19	1	1.140	20	1
Nádfonadékgyártás és vesszőből font bútorkészítése ..	12	16	133	8	11	137	1	8	800	7	3	42
Gyapjúipar ..	5	4	80	11	1	9	20	9	45	24	38	158
Len-, kender, pamut stb. gyártása ..	15	2	13	13	2	15	24	12	50	42	6	14
Kötött- és szövöttárak gyártása ..	11	127	1.154	10	92	920	29	83	286	51	61	119
Hímzett- és csipkeárak gyártása ..	14	419	2.992	36	467	1.297	40	413	1.032	49	474	969
Kelmenyomtató, kékfestő stb. ipar ..	21	—	—	20	2	10	73	15	20	90	21	23
Szabóipar ..	2.686	2.287	85	2.931	4.197	143	3.753	5.377	143	3.439	2.661	77
Szűcsipar ..	115	8	7	137	4	3	207	25	12	263	35	13
Fehérnemű- és ágyneműkészítő ..	28	10	35	47	8	17	32	6	18	52	27	51
Nyakkendőkészítés ..	1	14	1.400	7	32	457	7	23	323	14	41	292
Női divatárakészítés ..	13	150	1.153	34	301	885	11	554	5.036	21	590	2.809
Varrás ..	15	3.342	22.280	28	2.284	8.157	26	3.243	12.473	36	2.775	7.708
Eső- és napernyőkészítő ..	29	13	44	29	14	48	24	29	120	26	27	103
Kesztyűgyártás ..	35	44	125	41	38	92	40	17	42	58	25	43
Kalapos ..	53	2	3	62	4	6	106	9	8	94	38	40
Művirág- és díszitollgyártás ..	10	43	430	24	22	91	26	31	119	9	26	288
Cipész és csizmadia ..	4.051	41	1	2.566	36	1	3.290	77	2	2.718	75	2
Ruha- és folttisztítás ..	53	14	26	53	19	35	26	17	65	15	11	73
Mosás és vasalás ..	177	5.213	2.945	212	5.546	2.616	130	4.389	3.376	102	2.870	2.813
Borbélyipar ..	654	626	95	950	967	101	973	818	84	1.256	256	20
Arc- és kézápolás ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	313	1.304
Papírosárgyártás ..	45	12	26	85	17	20	89	13	14	58	23	39
Sütőipar ..	219	29	13	234	36	15	260	48	18	321	39	12
Cukrász stb. ..	46	14	30	85	16	18	189	20	10	181	25	13
Hentes ..	466	32	6	553	44	8	632	73	11	670	72	10
Mészáros ..	421	21	5	458	18	4	509	27	5	312	31	10
Kéményseprő ..	22	18	81	23	26	113	23	25	108	30	20	66
Lakás-, szoba- stb. tisztító ..	97	7	7	135	3	2	122	15	12	149	22	15
Nyomdaipar ..	183	7	4	292	16	5	254	12	4	268	22	8
Fényképész ..	95	6	6	124	8	6	209	73	35	182	46	25
Vendéglős, száll. és korcsmáros ..	1.494	216	14	1.929	300	15	1.708	432	25	1.554	530	34
Kifőző, élelm. váll. ..	105	179	170	191	262	137	133	181	136	107	269	251
Kávéház, kávéérés és tejcsarnok ..	443	456	102	526	495	94	578	561	97	230	272	118
Pálínkamérő ..	218	17	8	160	15	9	56	11	19	8	9	112
Egyéb ipari foglalk. k. m. n. ..	6	—	—	3	—	—	33	6	18	97	117	120
Házi- és népipar ..	34	75	220	18	60	333	8	14	174	12	45	375
Összesen ..	13.210	13.505	102	18.845	15.412	111	16.340	16.752	102	15.294	12.016	78

Ha az egyes ipari szakmákban működő önálló nőiparosokat vesszük tekintetbe, a már említett iparok mellett meg kell még emlékeznünk az orvosi műszerkészítő üzemekről, ahol 2-ről 40-re, a gyapjúiparról, ahol 4-ről 38-ra növekedett az önálló nők száma, a kelmenyomó- és kékfestőiparról, amelyben 1900-ban még nem volt nőiparos az önállók között, ezzel szemben ma 21-et találunk. A nyakkendőkészítőiparban 1900-ban még csak 14 önálló nőiparos volt, ma számuk 41. A női divatárakészítők

között 150-ról 590-re, a kalaposiparban 2-ről 38-ra, a hentesiparban 32-ről 72-re, a takarítási vállalatoknál és a nyomdásziparnál 7-ről 22-re, a fényképésziparban 6-ről 46-ra, a vendéglős- és szállodásiparban 216-ről 530-ra, a kifőzőiparban 179-ről 269-re emelkedett az önálló nőiparosok száma.

Vannak azonban olyan ipari foglalkozások, ahol indokoltan, vagy indokolatlanul jelentékeny csökkenés mutatkozik az önálló nők számában. Így a már említett szabóiparon kívül a kötött-szövöttárúk gyártásánál 127-ről 61-re, a varróiparban 3342-ről 2775-re, a kesztyűgyártásnál 44-ről 25-re, a művirág- és dísztolgyártásnál 43-ről 26-ra, mosás- és vasalásnál (a nagy tisztító üzemek megjelenése által) 5213-ról 2870-re, kávéházi-, kávémérői- és tejcsarnokiparban 456-ről 272-re csökkent le az önálló nőiparosok száma. Találunk néhány olyan ipart is, amelyben a háború után a meghalt mester helyét özvegyi jogon a feleség foglalta el. Ilyenek a sütő-, borbély-, kéményszerőipar, ahol azonban a hadiözvegyek újból való férjhezmenetele vagy egyéb okból való üzletbeszüntetése folytán, az önálló nők száma az utolsó tíz esztendőben lecsökkent. Jelentkeznek ezzel szemben olyan iparágak is, amelyekben a háború előtt nem, vagy csak igen elvétve akadt női önálló. Ilyenek a kelmefestő-, arc- és kézápolóipar. Az utóbbiban például 1920-ban még sem női, sem férfiönállót nem találunk, ezzel szemben 1930-ban nem kevesebb, mint 313 önálló nőiparost regisztrál itt a statisztika.

A kereskedelemben és hitelben elhelyezkedett önálló nőkről már korábban mondtuk, hogy számuk az utolsó 30 esztendőben közel 50 százalékkal emelkedett.

Az önálló keresők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
C) Kereskedelem és hitel.												
Állat- és termény	689	125	18	633	218	34	953	291	30	725	248	34
Fa- és erdei term.	612	133	21	768	112	14	813	159	19	870	284	32
Vas- és fémáru	352	43	12	574	39	7	1.164	104	8	1.079	128	12
Agyag- és üvegipar	98	19	19	81	15	18	155	16	10	128	29	23
Fa- és faragott áru	413	56	13	532	94	17	1.003	153	15	660	151	23
Fonó-, szövő- és ruházati ipar ..	1.130	134	12	1.557	198	12	2.596	273	10	2.246	449	20
Élelmészeti és élvezeti cikkek ...	2.064	692	33	2.232	925	40	2.908	1.195	41	2.565	1.711	66
Gyógy- és vegyszerek	141	11	8	217	22	10	525	66	13	583	126	21
Könyv- és műárúk	144	17	12	182	21	11	271	43	16	278	54	19
Zsibárus	209	66	31	210	45	21	193	65	34	332	175	52
Vegyeskereskedő	66	30	45	61	22	36	126	18	14	55	28	51
Cseléd- és helyszerző	95	46	48	53	39	73	35	24	68	18	28	155
Hirdetésváll. és közvetítő	33	3	9	53	1	2	29	1	3	40	2	5
Szállító és bizományos	83	4	5	159	4	2	151	12	7	169	16	9
Egyéb kereskedelem *)	182	21	11	273	46	17	445	93	21	574	140	24
Kofák és árusok	1.069	2.389	223	1.847	2.579	139	3.398	3.359	98	2.759	2.840	102
Házalók	1.281	348	27	1.115	290	26	761	293	38	607	258	42
Ügynökök	2.382	10	0	3.692	37	1	2.750	81	3	3.594	157	4
Pénz- és hitelügy	138	—	—	139	6	4	559	8	1	226	12	5
Együtt	11.181	4.147	37	14.428	4.713	32	18.835	6.254	33	17.508	6.836	39

¹⁾ Kereskedelem a kereskedelmi ág megnevezése nélkül és az árukereskedelem segédletágai.

Csökkenés csaknem kizárólag azokban az iparágakban észlelhető, amelyek újabb időben általában visszafejlődtek, így a vegyeskereskedőknél, cselédelhelyezőknel és a házalóknál. A többi kereskedelmi ágban, úgy az abszolút számokban, mint a 100 férfire ugyanazon foglalkozási ágban viszonyított arányszámban, emelkedett az önálló nők jelentősége.

A kofák és árusok arányaiban, — ahol a háború után a férfiak emelkedése volt igen jelentékeny — bár abszolút számban meglehetősen emelkedett az önálló nők száma is, 100 férfiönállóhoz való viszonzyszámuk mégis több, mint a felével — 223-ról 102-re — csökkent. Legjelentékenyebb az önálló nők abszolút számának emelkedése a gyógy- és vegyszerekkel való kereskedelmi ágban, amelyben a szokásos megkétszereződés vagy megháromszorozódás helyett megtízszereződtek az önálló kereskedőnők.

A nők jelentősége az egyes kereskedelmi szakmákban. (Önállók.)

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő
Élő baromfikereskedés	3	1	33	9	6	66	9	13	144	50	42	84
Főzelékkel és konyhakerti növényekkel való kereskedés	22	15	68	66	81	122	91	119	130	77	48	62
Gyümölcs- és szőlőkereskedés ..	77	39	50	69	56	81	95	47	49	61	40	65
Élőfa- és virágkereskedés	21	40	190	25	58	236	29	83	286	33	91	275
Fa-, cser-, gubacs- és szénkereskedés	586	132	22	741	110	14	773	154	18	826	278	33
Háztartási és konyhaberendezési cikk kereskedés	31	7	22	46	7	15	123	30	24	80	24	30
Műszaki cikk kereskedés	50	5	10	131	2	1	369	22	6	351	26	7
Óra-, látszer- és ékszerkereskedés	24	8	33	56	4	7	87	12	13	116	23	20
Agyagáru- és üvegkereskedés ..	98	19	19	80	15	18	155	16	10	128	29	22
Bűtorkereskedés	84	7	8	93	11	12	121	17	14	86	25	29
Bőrkereskedés	123	6	5	151	8	5	321	16	5	208	24	11
Díszmü- stb. árukkal kereskedés	75	10	13	107	25	23	189	30	15	120	28	23
Papiros-, írószer- stb. kereskedés	131	33	25	181	50	27	372	90	24	246	74	30
Kézmű- és rövidárúkereskedés ..	506	71	14	720	86	12	1.254	96	7	1.180	244	20
Divatárúkereskedés	339	32	9	497	68	13	645	104	16	543	129	23
Cipőkereskedés	33	8	24	27	9	33	195	24	12	169	24	14
Ruhakereskedés	120	15	12	157	28	18	263	34	13	197	36	18
Déligyümölcs- és cukorkakeresk.	57	14	24	164	54	33	177	73	41	122	112	91
Fűszer-, gyarmatáru- stb. keresk.	869	103	11	1.111	134	12	1.552	282	18	1.307	369	28
Szatócs	615	217	35	436	143	32	329	166	50	440	425	96
Tojás-, tej-, sajt- és vajkeresk.	138	63	45	149	65	43	92	24	26	140	107	76
Leölt baromfi- és vadkereskedés	47	14	29	30	15	50	74	34	46	8	8	100
Egyéb élelmiszerkereskedés	18	30	166	71	75	105	165	157	95	92	112	121
Dohány- stb. eladás	73	218	298	115	404	351	127	436	343	235	560	238
Egyéb vegyszeti stb. kereskedés	126	8	6	206	22	10	506	66	13	569	124	21
Könyv- és zeneműkereskedés, könyv- és hírlapkiadó váll. ...	126	13	10	129	17	13	167	27	16	207	39	18
Zsibárus	209	66	31	210	45	21	193	65	33	332	175	52
Vegyeskereskedő	66	30	45	61	22	36	126	18	14	55	28	50
Cselédelhelyező	95	46	48	53	39	73	35	24	68	18	28	155
Egyéb keresk. ágak	125	20	16	192	40	20	234	70	30	293	99	33
Kereskedők a keresk. ág m. n.	56	1	2	29	3	10	210	23	11	253	38	15
Élelmiszerkofák és egyéb élelmiszer árusok	612	2.064	337	983	1.951	198	2.039	2.527	124	1.780	2.155	121
Egyéb árusok és kofák	457	325	71	864	628	72	1.359	832	61	979	685	70
Tulajdonképeni házalók	1.281	348	27	626	214	34	268	115	42	560	240	42
Cserekereskedő	—	—	—	489	76	15	493	178	36	47	18	38
Ügynökök és alkuszok	2.382	10	0	3.692	37	1	2.750	81	3	3.594	157	4
Összesen	9.675	4.038	41	12.766	4.809	36	15.987	6.105	38	15.502	6.664	43

Egyes szakmák szerint az emelkedés leginkább a fa- és szénkereskedőknél, ahol 132-ről 278-ra, a kézmű- és rövidárukereskedőknél, ahol 71-ről 244-re, a divatárukereskedőnél 32-ről 129-re, a cukorkakereskedőknél 14-ről 112-re, a fűszer- és gyarmatárukereskedőknél 103-ról 369-re, a szatócsoknál 217-ről 425-re, a tojás-, tej-, sajt-, vajkereskedőknél 63-ról 107-re, az egyéb élelmiszerárukereskedőknél 30-ról 112-re, a dohányárusoknál 218-ról 560-ra, a vegyészeti cikkekkel való kereskedéseknél 8-ről 124-re, a zsidárusoknál 66-ról 175-re emelkedett az önálló nők száma. Megpróbálkoznak a nők az ügynökösködéssel is, mert míg 1900-ban csak 10 nőügynökről tud a statisztika, addig 1930-ban számuk már 157-re emelkedett.

Vannak szakmák, melyeknél az önálló nők száma egyenletesen emelkedik a négy népszámláláson keresztül, ezzel szemben találunk olyanokat, ahol az utolsó 10 esztendő ugrásszerű emelkedést vagy zuhanásszerű csökkenést eredményezett. Így csökkent le a főzelék és konyhakerti növényekkel való kereskedelem az utolsó 10 esztendőben 119-ről 48-ra, jeléül annak, hogy mint azt korábban megállapítottuk, az élelmezési viszonyok rendes mederbe terelődésével, a szabad kereskedelem helyreállításával sok olyan kereskedelem vesztette el létjogosultságát, melyet a rendellenes viszonyok teremtettek meg és melyeknek nem volt, nem lehetett jövőjük. Ugyanezt látjuk az egyéb élelmiszerkereskedések szakmájában, ahol 157-ről 112-re, az élelmiszeres kofáknál, ahol 2527-ről 2155-re zuhant le az utolsó 10 évben az önálló nők száma. Hasonlóan vesztette el létjogosultságát a cserekereskedelem is, melyben az önálló nők száma 178-ról 18-ra, tehát kerekén egytizedrészére csökkent le.

Az önálló nők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
D) <i>Közlekedés.</i>												
Közutak	1.086	124	11	1.357	158	11	1.582	154	9	1.186	203	17
Hajózás	5	—	—	6	—	—	2	—	—	5	—	—
Hordárok	851	2	0	767	—	—	396	—	—	208	1	0
Temetkezési vállalat	18	7	39	20	5	25	10	—	—	2	1	50
Együtt	1.960	133	6	2.150	163	7	1.990	154	7	1.401	205	14

A közlekedés terén működő önálló nők csaknem teljes számban a közúti közlekedésre esnek, tehát a személy- és teherfuvarozás azok az ágak, ahol nővállalkozók is találhatók. (Így elsősorban az élelmiszert fuvarozó kisvállalkozónők, a csarnokok számára szállított áruknál.) Ezeknek a száma az utolsó 30 évben 124-ről 203-ra emelkedett. A közlekedés egyéb ágaiban számuk és arányuk olyan elenyésző, hogy nem is térünk ki annak taglalására.

A szabad pályákon működő önálló nők közül a tanüggyel foglalkozókat kell kiemelniük elsősorban is, mert ezeknek a száma 1900 óta csaknem megháromszorozódva, 434-ről 1147-re emelkedett.

Az önálló nők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő
E) Szabad-foglalkozások.												
Törvényhozás	124	—	—	50	—	—	59	1	2	90	—	—
Igazságszolgáltatás	829	—	—	1.698	—	—	2.382	—	—	2.749	2	0
Tanügy	189	434	229	234	1.030	440	669	1.285	192	462	1.147	248
Közegészségügy	935	256	27	1.106	695	62	1.481	639	43	1.841	506	27
Irodalom és művészet ...	512	59	11	800	258	32	937	363	38	1.210	301	25
Egyéb szabadfoglalkozások	¹⁾ 392	—	—	¹⁾ 913	—	—	¹⁾ 721	4	0	¹⁾ 680	5	0
Együtt	2.981	749	25	4.801	1.983	41	6.249	2.292	37	7.032	1.961	28

Az utolsó tíz év azonban már itt is apadást regisztrál. Ez a csökkenés nemcsak a nők körében érezhető. Ha ugyanis a 100 férfire eső nők arányát vizsgáljuk, azt találjuk, hogy míg 1900-ban 229, 1910-ben 440, 1920-ban már csak 192, 1930-ban pedig ismét a férfi önállók erős csökkenése következtében 248 önálló nő esett 100 önálló férfire ebben a kategóriában. A közületek oktatásügyének reformja lassan kiszorította az önálló tanerőket. A magániskolák, különösen a férfiak által vezetett kisebb tanfolyamok nagy számban szűntek meg. Az ezen foglalkozási ág jelentékeny tömegét képező önálló óraadók pedig inkább a nők közül kerültek ki. A férfiak számának csökkenése okozta azután, mint jeleztük, hogy az itt található nők abszolút számának csökkenése mellett is növekedett a 100 férfire eső nők száma az 1930-as számlálás eredményeképpen. Korábban beszéltünk az orvosnők elhivatalnokosodásáról és megemlítettük, hogy 1910-ben jóval magasabb volt az önálló nők száma a közegészségügyi ágban, mint napjainkban. Ezt a jelentékeny csökkenést, mint később látni fogjuk a közegészségügy önállóinál, nem az orvosnők, hanem elsősorban a szülésznők számszerű nagy csökkenése élezi ki olyan erősen. Az a mindinkább általánossá váló szokás, hogy a szülések lefolytatására a nők gyógyintézeteket és kórházakat vesznek igénybe, feleslegessé tette az önálló szülésznők igen nagy számát, akik természetesen, szintén a gyógyintézetek kereteiben kerestek elhelyezkedést, feladva az önálló gyakorlatot.

Az irodalom és művészet körében működő nők számában is, mely emelkedő irányzatú volt, csökkenést hozott az utolsó tíz esztendő. Húsz év alatt: 1900-tól 1920-ig 59-ről ugyanis 363-ra emelkedett fel a számuk, ezzel szemben 1920-tól 1930-ig 301-re szállott ismét alá, annak jeléül, hogy

¹⁾ Az egyházi szolgálattal együtt.

nem bírták a versenyt az ezen kategóriában szereplő férfiak gyorsan emelkedő számszerű túlsúlyával. A későbbiekben fog kitűnni, hogy melyek voltak azok az egyes foglalkozások, amelyek ennek a csökkenésnek főfészkeit képezték.

Nők a szabad foglalkozásokban. (Önállóknak.) — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Közegészségügy.												
Hatósági orvosok ¹⁾	1.075	1	—	95	—	—	116	7	6	132	30	22
Kórh. és egy. gyógyint. orv. ¹⁾				427	18	4	762	47	6	1.038	112	11
Betegs. pt. és váll. orvos ¹⁾				122	4	3	78	5	6	478	77	16
Magánorvosok				829	14	1	1.251	110	9	1.609	243	15
Gyógyszerészek, gyógy- szertártulajdonosok	76	6	8	130	14	10	208	12	6	229	24	10
Gyógyszereszegek ¹⁾	236	—	—	356	24	6	436	66	15	420	89	21
Szülésznök	—	717	—	—	710	—	—	639	—	—	452	—
Gyógyintézet-tulajdonosok, ha nem orvosok	1	1	100	30	93	310	1	1	100	2	5	250
Együtt	1.388	725	52	1.989	877	44	2.852	887	31	3.908	1.032	26
Irodalom és művészet.												
Magántudósok és írók	80	9	11	92	16	17	186	30	16	224	48	21
Szerkesztők és hírlapírók ¹⁾	571	8	1	752	8	1	752	24	3	1.092	49	4
Festőművészek	167	17	10	284	66	23	469	160	34	542	113	20
Szobrászművészek	39	—	—	88	1	1	106	20	19	140	21	15
Énekművészek ¹⁾	18	28	155	90	159	176	18	78	433	99	131	132
Zeneművészek ¹⁾	208	5	2	246	16	6	310	46	15	316	55	17
Színészek ¹⁾	105	104	99	242	300	124	607	759	127	545	623	114
Együtt	1.188	171	14	1.794	566	31	2.448	1.117	46	2.958	1.040	35
Egyéb és k. m. n. szabad- foglalkozások.												
Magánvegyészek	16	—	—	32	—	—	40	2	5	61	6	10
Összesen	2.592	896	35	3.815	1.443	38	5.340	2.006	30	6.927	2.078	30

Ha az egyes szabadfoglalkozási ágakat vesszük vizsgálat alá, azt látjuk, hogy az orvosnők közül legnagyobb számban azok emelkedtek, akik valamely közület tagjai lettek, így a hatósági orvosok száma 7-ről 30-ra emelkedett az utolsó 10 év alatt. Jelentékeny emelkedést mutat a kórházi és pénztári orvosnők tömege is. Az előbbi kategória 18-ról 112-re, az utóbbi 4-ről 77-re emelkedett számbelileg az utolsó 20 év alatt. Ezzel szemben azoknak az orvosnőknek a száma, akik magánorvosi gyakorlatot folytatnak, az utolsó 10 évben viszonylag kisebb arányban, 110-ről csak 243-ra emelkedett. A szülész nők számának csökkenéséről időközben már szólottunk. Ezek jelenleg többnyire mint ápolónők szerepelnek a kórházi segédszemélyzet körében.

¹⁾ Az alkalmazásban lévő szabadfoglalkozású egyéneket, miután a tisztviselők közé sorozhatók nem voltak, szintén itt mutatjuk ki.

Író- és magántudós csak 9 volt 30 év előtt, ma számuk 48. Száz férfikollégához viszonyított számuk 11-ről 21-re emelkedett. Szerkesztő és hírlapíró 8 nő volt a század elején, ma 49-et tart nyilván a statisztika. Festőművésznő és szobrászművésznő 1900-ban csak 17, illetőleg egy sem volt, ma 113-at, illetőleg 21-et találunk ezen művészeti ágakban. A festőművésznők számában az utolsó 10 év hozott jelentékeny csökkenést, mert 1920-ban még 160 önálló festőművésznőről tudunk. Amint mondtuk, itt a tanári pálya volt az, mely magához ragadta az önálló nőket, akik a mai nehéz viszonyok mellett rajztanári alkalmazásban inkább a kevesebb, de biztosabb jövedelmet választották, mint a szabadpálya küzdelmét. Hasonlóan áll ez a szabályszerűség az énekművésznőknél, akikből a háború előtti utolsó népszámlálás 159-et mutat ki, ezzel szemben 1920-ban csak 78 vallotta magáról, hogy az énekművésznői pályán keresi kenyerét. Ez a szám az utolsó évtizedben ismét 131-re emelkedett, de még így sem éri el a békebeli tömeget. A színművésznők száma ezzel szemben csak az utolsó 10 évben mutat jelentékenyebb hanyatlást. Számuk ugyanis 759-ről 623-ra zuhant.

Önálló kereső nők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
F) Nyugdíjasok és vagyonukból élők.												
Nyugdíjas tisztv. .	.	.	.	2.475	299	12	4.612	897	19	11.445	2.921	25
Egyéb nyugdíjas..	.	.	.	1.097	4.598	419	2.874	8.767	305	6.336	13.212	208
Hadisegélyes	.	.	.	—	—	—	495	517	104	794	157	19
Tőkepenzes	.	.	.	608	1.187	195	505	1.215	240	792	1.238	156
Életjáradékos	.	.	.	27	121	448	9	33	366	60	78	130
Eltartásos	.	.	.	—	3	—	—	5	—	7	67	957
Házbirtokos	.	.	.	1.212	1.731	143	656	1.023	155	1.174	1.969	167
Magánzó	.	.	.	922	1.515	164	1.094	1.914	174	270	395	146
Együtt	5.274	7.482	142	6.341	9.454	149	10.245	14.371	140	20.878	20.037	96

A nyugdíjasokat és vagyonukból élőket, a korábbi vizsgálatok során, bizonyos fokig háttérbe szorítottuk, mert ebben a főcsoportban egyrészt két olyan különböző réteg van egyesítve, mely erősen torzítja egymás arányait, ha egybefoglalva vizsgáljuk őket, másrészt ezt a kategóriát nem is tartottuk teljes mértékben olyannak, mely a dolgozó nők csoportjai közé maradék nélkül besorozható. Úgy a nyugdíjasok, mint a vagyonukból élők ugyanis, dacára annak, hogy önállóaknak kell őket tekintünk, nem sorolhatók joggal a dolgozó nők közé. A nyugdíj és a vagyon, mely életlehetőségüket és függetlenségüket biztosítja, kizárja őket a termelésből és így csupán, mint fogyasztók, de nem mint termelők

is egyúttal, esnek a gazdasági mérleg serpenyőjébe. Az 1900-as adatok nincsenek foglalkozási ágak szerint részletezve s így összehasonlításunk csak az utolsó 20 évre szorítkozhatik. Nyugdíjas nőtisztviselő 1910-ben még csak 299 volt, ezzel szemben húsz év múlva, tehát ma, 2921 nőt találunk ebben a kategóriában. Számuk csaknem megtízszereződött. Ezt a szokatlan emelkedést korábban már megokadatoltuk és most csak utalni kívánunk rá, hogy 1910-ben részint még igen csekély volt azoknak a nőtisztviselőknek száma, akik saját munkájuk után élveztek nyugdíjat, másrészt 1930-ban a nyugdíjas nőtisztviselőknek ez az igen nagy aránya az elcsatolt területekről átvett és a B-listák következtében elbocsátott nőtisztviselők közül adódik elsősorban.

A vagyonukból élők között meg kell még említenünk a házbirtokosokat, akiknek száma 1920-ban, tehát a háború és a kommún eredményeképpen csaknem felére csökkent le, míg 1930-ban már ismét elérte, sőt kevéssel túl is szárnyalta a békebeli számot, annak jeléül, hogy a házbirtokba elhelyezett tőkék már ismét szilárd megélhetési alapot nyújtanak.

Ezzel szemben a magukat magánzóknak nevező önálló nők, akik még 1920-ban is csaknem kétezres számmal jelentkeztek, mai létszámukkal 400 alatt maradnak.

Az önálló keresők számának alakulása, foglalkozási főcsoportok szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
G) Egyéb foglalkozás.												
Diák-, albérlőtartó	—	—	—	124	2.361	1904	70	2.394	3.420	226	4.250	1.880
Zenész (nem művész)	—	—	—	1.719	80	5	1.775	107	6	2.120	124	5
Artista	—	—	—	302	327	108	340	451	132	265	367	138
Mozgóképszínház	—	—	—	—	—	—	44	13	29	32	14	43
Bordélyos	—	—	—	2	10	500	4	16	400	2	34	1.700
Kéjő	—	—	—	—	1.195	—	—	719	—	—	415	—
Egyéb	—	—	—	379	158	42	291	61	21	320	109	34
Együtt	2.498	2.836	113	2.526	4.131	161	2.524	3.781	149	2.965	5.313	179

Foglalkoznunk kell végül az önálló nők hátralévő csoportjával, melyet »egyéb foglalkozások«-nak jelöl meg a statisztikai terminológia. Ezek között elsősorban meg kell említeni a diák- és albérlőtartásból élő nőket, akiknek száma az utolsó 20 évben csaknem megkétszereződött, úgyhogy ma ebből a foglalkozásból 4250-et mutathatunk ki. Jelentékeny, egyben öröndetes a kéjőnek számának erős csökkenése a békebeli 1195-ről 415-re. Úgy látszik, hogy a háború után erélyesen végrehajtott erkölcsrendészeti reformok kedvező eredménnyel jártak és sikerült a magukra hagyatott nők eme páriáit a rendes foglalkozások felé terelni.

A nőtisztviselők számának alakulása a fővárosban, foglalkozási főcsoportok szerint.

A nőtisztviselő a dolgozó nő társadalmának egy másik, de kétségtelenül épen olyan fontos rétegét jelenti, mint az önálló kereső nő. Számbelileg tömegük nem olyan jelentékeny, mint a női segédszemélyzeté, viszont az önálló kereső nők számát, ha a nyugdíjasokat és a vagyonukból élőkét leszámítjuk, jelentékenyen meghaladja. A század elején, amikor a középosztály még idegenkedett attól, hogy leányait tisztviselői pályára adja, — a legtöbb nőtisztviselő ugyanis a középosztályú és a kispolgári családból kerül ki — számuk csak nyolcezer körül mozgott. Ebből a nyolcezerből is igen jelentékeny rész, háromezer körül, a tanszemélyzetre esett, akiket a szó tulajdonképeni értelmében nem is sorolhatunk jogosan a tisztviselőnők, hivatalnoknők kategóriájába. Ezen adatokkal szemben a tisztviselőnők száma az 1930-as népszámlálás adatai szerint, meghaladja a 36 és félezret. Közülük azonban már csak mintegy hétezer a tanszemélyzet kötelékébe tartozó nőalkalmazott. Elmondhatjuk tehát, hogy a nőtisztviselők száma az utolsó 30 esztendőben csaknem megötszöröződött.

A nőtisztviselők számának alakulása foglalkozási főcsoportok szerint. — 1900—1939.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
A) Mezőgazdaság.	a) Abszolút számban.							
Östermelés	297	2	283	5	430	51	435	43
Bányászat	157	7	257	27	345	98	295	87
Ipar	6.748	1.337	11.718	3.250	11.446	4.905	19.161	7.453
Kereskedelem és hitel	10.483	1.237	15.586	4.039	21.005	10.706	23.779	11.134
Közlekedés	4.651	765	6.045	1.687	6.464	4.498	5.646	2.237
Polgári és egyházi közszolgálat ..	12.857	5.017	16.771	6.404	21.841	15.061	22.955	15.585
Véderő	1.442	—	1.943	—	3.967	—	2.168	—
Egyéb foglalkozások	241	4	119	40	80	49	101	76
Összesen	36.876	8.369	52.722	15.452	65.578	35.368	74.540	36.615

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt foglalkozási főcsoportok szerint, hol jelentkezik ez az erős szaporulat. A későbbi fejezetünkben módunk lesz legapróbb részletekig kimutatni még azokat az egyes foglalkozásokat is, amelyek döntő befolyást gyakorolnak a számok illetén való alakulására a nőtisztviselők számbeli térfoglalásának folyamán.

Az östermelésben és a bányászatban számszerűleg is olyan kevés nőtisztviselő van alkalmazva, hogy részletes tárgyalásukra kis jelentőségüknél fogva nem terjeszkedünk ki csak utalunk az általános részben tett idevonatkozó megállapításokra.

Jelentékeny szaporodás mutatkozik azonban az iparban alkalmazott nőtisztviselők számában. A századfordulón, amelyből vizsgálódásaink kiindulnak, itt csak 1337 nővel találkozunk. Ez a szám azonban még a háború előtt, tehát 1910-ben több, mint kétszeresére, 3250-re emelkedett. A háború alatt az ipar erősen lecsökkent tevékenysége, bár a férfitisztviselők jelentékeny részét nőkkel pótolták, nem tudta hasonló arányokban növelni az ipari tisztviselők számát, úgyhogy 1920-ban mindössze 4905 nőt találunk, aki mint tisztviselő az ipar körében volt foglalkoztatva. A háború után bekövetkezett ipari fellendülés azonban ezen a téren is meghozta a gyarapodást és 1930-ban már 7453 ipari nőtisztviselő jelentkezik a népszámlálás eredményeképpen. Itt kell mindjárt rámutatnunk arra a körülményre, hogy a férfi munkanélküliséggel szemben miért emelkedett mégis jelentékenyen a nőtisztviselők száma az utolsó évtizedben, csak úgy, mint kisebb arányokban a békében. A vállalkozás, a tőke, melynek elsősorban a jövedelem fokozása, a termelés olcsóbbbátétele, a konkurrencia legyőzése a célja, mindenkor előszeretettel alkalmazta a nőtisztviselőt. Ennek okai elsősorban a nőtisztviselők általában alacsonyabb kvalifikációjában keresendők, melynek következtében jóval kisebb fizetéssel beérte, mint férfikollágája, igénytelenebb volt és minden munkát elvállalt. Volt ezeken kívül a nőtisztviselők alkalmazásának még egy jelentékeny előnye a vállalatok szempontjából és ez a nyugdíjkérdés speciális alakulásában rejlett. Igen kevés volt ugyanis azon nők száma, akik a magánvállalkozásban lévén alkalmazva, nyugdíjjogosultságra tettek szert. Ennek oka ismét részint az volt, hogy a legtöbb helyen már nyugdíjigény kizárásával alkalmazták a nőtisztviselőt, részint pedig, hogy a nőalkalmazott férjhezmenvén, nem bírta a kettős megterhelést, melyet otthoni és hivatali elfoglaltsága vállaira rótt, vagy mert nem volt többé állására szüksége: attól önként megvált, mentesítvén a vállalatot, hogy öregségére róla gondoskodnia kelljen.

Az ipari tisztviselők számának növekedésénél is erőteljesebb fejlődés jelentkezik a kereskedelem és hitel körében alkalmazott tisztviselők számarányában. A századfordulón itt csupán 1237 tisztviselőnővel találkozunk. Tíz esztendő alatt ez a szám közel megnégyszereződött, úgyhogy a háború kitörésekor a kereskedelemben 4039 nő dolgozott, mint tisztviselő. Ebben az időben, a század első évtizedében, kezdtek mind általánosabbá válni a vállalatok irodáiban a gyors- és gépiprónők, akik jelentékeny hányadát szolgáltatták az akkori nőtisztviselőknek. A nagybankok és az egyéb hitelintézetek, hogy a nyugdíjterhektől megszabaduljanak, ebben az időben kezdenek erősebben alkalmazni nőtisztviselőket. A háborúba bevonult kereskedelmi és hitelintézeti tisztviselőket is természetesen nőalkalmazottakkal pótolták, akiknek jelentékeny része, mert megfelelt és ügykörébe ügyesen bedolgozta magát, a háború után, amikor a férfiak már hazatértek, tovább is megtarthatta hivatalát. Megkönnyítette ezt a szeretlen hitelkonjunktúra is, mely az inflációs idők szüleménye volt és melyről

Ha a nőtisztviselők összességéhez viszonyítva vizsgáljuk az egyes foglalkozási főcsoportok százalékos jelentőségét népszámlálásonként, igen érdekes fejlődés válik nyilvánvalóvá. A század elején, amikor a köztisztviselők jelentékeny hányadát a tanszemélyzet alkotta, a nőtisztviselők összes számához viszonyítva még 60 százalékot tett ki a közszolgálati tisztviselők aránya. Az iparban alkalmazott nőtisztviselők százalékos jelentősége ugyanekkor csupán 16, a kereskedelem és a hitel körében 14·8 és a közlekedésben alkalmazottak aránya 9·1 százalék volt az összeséghez képest mindössze. Mint az abszolút számok vizsgálatánál láttuk, 1910-ben már jelentékenyen megindult a tisztviselők térfoglalása az iparban és a kereskedelemben, valamint a hitelélet és a közlekedés terén is. A közalkalmazásban lévő nőtisztviselők aránya egyszerre 41·5 százalékra zuhant alá. A tisztviselők 21 százaléka az iparban, 26·1 a kereskedelemben és hitelben, 10·9 százalék pedig a közlekedés körében talált elhelyezkedésre. A háború alatt az ipar nagymérvű hanyatlása következtében az arányok ismét egészen másképpen formálódtak. A köztisztviselők százalékos jelentősége alig változva, 42·6 százalék maradt. Ezzel szemben az ipari tisztviselők aránya 13·9 százalékra szállott alá. Emelkedett a kereskedelem és a hitel körében alkalmazott nőtisztviselők százaléka 30·3-ra és a közlekedési tisztviselők aránya 12·7 százalékra. A jelenlegi helyzetet ábrázoló 1930 évi népszámlálás a közszolgálati tisztviselők arányában az előző évtizedhez képest, semmi változást sem talált, százalékuk az összes nőtisztviselőkhöz viszonyítva pontosan ugyanannyi, mint tíz év előtt volt. Hasonlóan csak egy tizedszázalékos eltérést mutat a kereskedelem és hitel körében alkalmazásban álló nőtisztviselők aránya. Jelentős azonban az eltolódás az ipari és közlekedési tisztviselők csoportjában. Ez utóbbinál ugyanis a felénél alacsonyabban : 6·1 százalékra zuhant tömegük jelentősége, aminek megfelelően a fejlődő ipar nőtisztviselőinek százalékos aránya 20·4-re emelkedett ismét.

A nőtisztviselők számának alakulása foglalkozási főcsoportok szerint. — 1900—1930.

c) 100 férfitre eső nők aránya :

	1900.	1910. é v b e n	1920.	1930.
Östermelés	0	2	11	9
Bányászat	4	10	28	29
Ipar	19	27	42	39
Kereskedelem és hitel	11	25	51	46
Közlekedés	16	27	69	39
Polgári és egyházi közszolg. .	39	38	68	67
Véderő	—	—	—	—
Egyéb foglalkozás	1	33	61	75
Összesen	22	29	53	49

Nem érdektelen a nőtisztviselők arányának alakulása egyes foglalkozási főcsoportokon belül a megfelelő foglalkozási csoport férfi tisztviselőihez viszonyítva. A két békebeli népszámlálás eredményeit vizsgálva, azt látjuk, hogy a 100 férfitisztviselőre eső nők aránya sehol sem éri el a 40-et. Ezzel szemben a háború nagy férfihánya olyan mértékben szöktette fel a nőtisztviselők számát, hogy egyes foglalkozási főcsoportokban (közlekedés és közszolgálat) 68—69 nő esett 100 férfitisztviselőre. Ez a kilengés természetesen nem volt állandó, mert hiszen az 1930 évi népszámlálás csupán egyetlenegy foglalkozási főcsoportban a közszolgálatban talált 100 férfitisztviselőre 50-nél több nőtisztviselőt. Itt azonban nem szabad, hogy megtevésszen bennünket a női tanszemélyzet nagy száma, mely főleg a leányiskoláknál jelentkezik s kétségtávolan erősen befolyásolja az arány kialakulását a nők javára.

A nőtisztviselők számának alakulása a fővárosban, foglalkozási ágak és szakmák szerint.

Foglalkozási főcsoportok szerint már volt alkalmunk a nőtisztviselőket áttekinteni, hátra van azonban az a vizsgálat, mely főcsoportokon belül, foglalkozási ágak szerint és ezeknek kapcsán az egyes foglalkozásokon belül taglalja a nőtisztviselők számának alakulását.

A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő
A) Őstermelés, bányászat.												
Földművelés	262	—	—	233	3	1	351	36	10	361	24	6
Állattenyésztés	—	—	—	1	—	—	2	1	50	6	4	66
Kertészet	5	2	40	32	1	3	48	9	18	53	12	22
Erdészet	30	—	—	16	1	6	19	1	5	11	1	9
Méhészet	—	—	—	1	—	—	8	4	50	2	2	100
Halászat	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2	—	—
Bányászat	157	7	4	257	27	10	345	98	28	295	87	29
Együtt	454	9	2	540	32	6	775	149	19	730	130	17

Korábban nem tértünk ki részletesen az őstermelés és mezőgazdaság körében alkalmazott nőtisztviselőkre, mert számuk még ott is, ahol a legutolsó népszámlálás adatai alapján a legjelentékenyebb tömeget alkotja: a bányászatban, százon alul marad. Olyan kis mennyiség ez a tisztviselőnők nagy tömegében, hogy általánosításra, vagy elvontabb következtetésekre nem nyújt alapot és így itt is megelégszünk a számszerű adatok egyszerű lekölzslésével.

Az iparban alkalmazott nőtisztviselők számáról megemlítettük már, hogy a szaporodás az utolsó harminc esztendőben igen jelentékeny volt.

A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 fér- fire nő	férfi	nő	100 fér- fire nő	férfi	nő	100 fér- fire nő	férfi	nő	100 fér- fire nő
B) Ipar.												
Vas- és fémipar	528	42	8	910	182	20	1.075	370	34	1.362	458	33
Gépgyártás	1.859	110	5	3.174	441	14	3.204	908	28	4.953	1.145	23
Kő-, föld-, üvegipar	290	18	6	518	98	18	355	101	28	524	157	30
Fa- és csontipar	234	17	7	592	102	17	679	196	28	523	180	34
Bőr- stb. ipar	98	10	10	193	29	15	289	101	34	541	191	35
Fonó- és szövőipar	207	5	2	589	110	18	400	183	45	1.708	702	41
Ruházati ipar	288	85	29	642	391	60	376	349	92	821	608	74
Papírosipar	171	45	26	247	90	36	184	83	45	335	138	41
Élelmiszer- stb. ipar	1.237	177	14	1.736	272	15	1.879	745	39	2.984	1.492	50
Vegyészeti ipar	622	44	7	1.089	248	22	1.330	579	43	2.311	850	36
Építőipar	613	11	2	1.140	184	16	664	162	24	1.298	299	23
Sokszorosító- és műipar	340	49	14	644	242	37	629	278	44	885	357	40
Szállodás- és vendéglősipar	247	724	293	230	861	374	304	837	275	596	816	136
Egyéb ipar	14	—	—	14	—	—	78	13	16	320	60	18
Együtt	6.748	1.337	19	11.718	3.250	27	11.448	4.905	42	19.161	7.453	39

Azok az iparágak, amelyekben a nőtisztviselők számának növekedése a legnagyobb: a gépgyártás és az élelmezési ipar. Ezen iparágakban a nőtisztviselők száma meghaladja az ezret. Természetes ezen a téren az emelkedés, mert a magyar nehézipar, a gépgyártás épen az utolsó 10 esztendőben fejlődött ki erősebben. Ebbe a csoportba tartoznak az elektromosipar nagyüzemei is, melyek sok nőtisztviselőnek adnak kenyeret. Az élelmezési ipar jelentőségét elsősorban a konzervgyárak növelték meg a nőtisztviselők szempontjából, melyek a megváltozott életviszonyok folytán a tömegélelmezés egy jórészében igen erős teret nyertek, olyan teret, mely a háború előtt, amikor a háztartások még kevésbé voltak racionalizálódva, kizárólag a háziasszonyok egyéni területe volt. Az 1900-as adatokhoz viszonyítva a legerősebb emelkedést találjuk a fonó- és szövőiparban (5-ről 702-re), a vegyészeti iparban (44-ről 850-re) s az építőiparban. Utóbbiban a nőtisztviselők száma 11-ről 229-re emelkedett. Általában elmondhatjuk a többi iparágakról is, hogy a nőtisztviselők létszáma csaknem mindegyikben megítésszerűsödött. Egyedül a szállodás- és vendéglősiipar az, ahol az utolsó 30 esztendő nem idézett elő nagyobb változást a nőtisztviselők számában. Ebben a kategóriában számuk nem emelkedett, sőt az itt foglalkoztatott férfi tisztviselőkhöz képest egyenesen visszaesés észlelhető a nőtisztviselők sorában. A század elején ugyanis itt 724 nő talált alkalmazást, mint tisztviselő, arányuk a szakma 100 férfitisztviselőjéhez viszonyítva 293 volt,

ezzel szemben 1930-ban sem találunk itt több nőtisztviselőt, mint 816-ot, azonban a 100 férfihez való viszonyszám ma már csak 136-ot tesz ki.

A nőtisztviselők erős térfoglalásának oka elsősorban az ipar fejlődésében keresendő. Ez az ok azonban egymagában nem nyújt elegendő magyarázatot, mert a megfelelő iparágakban a férfitisztviselők száma ugyanekkor alig három-négyszeresére emelkedett. Az irodai munkák specializálódása is egyike azoknak az okoknak, melyek a nőtisztviselők térfoglalását elősegítették. Amikor ugyanis ipari tisztviselőnőkről beszélünk, nem szabad azonnal a magasabb állásokat betöltő, felelősségteljes munkakörökben alkalmazott hivatalnokokra gondolnunk. Az iparban és a kereskedelem-hitelben alkalmazott nők legnagyobb részét még ma is a létminimumért dolgozó gyors- és gépirónők, számológépeken dolgozó bérszámolók, primitív levelezők és egyszerűbb könyvelési munkákat végző, nagyobbára fiatal leányok alkotják. Ezek számára az üzemek terjeszkedésével és modernizálásával, valamint az ipari törvények (betegbiztosítás, kötelező könyvvezetés stb.) szigorítása által természetszerűleg adódtak a munkalehetőségek.

Hogy ezen állításunk mennyire megfelel a való tényeknek, arranézeve elégséges, ha a nőtisztviselőknek az iparban és kereskedelemben nyújtott alacsony átlagos fizetésekre hivatkozunk. A nagy tömeg átlagos javadalmasítása nem éri el a 200 pengőt és fizetésük a 100—150 pengő között mozog. A kereseti viszonyokból világosan kitűnik, hogy a nőket úgy az iparban, mint a kereskedelem és hitelélet terén azokra az alacsonyabb képzettséget kívánó munkákra alkalmazzák, melyekre a nagyobb igényű férfimunkaerő alig nyerhető meg. E mellett szól az a körülmény is, hogy a szállodásiparban, ahol nagyobb nyelvismeretet kívánnak meg az alkalmazott tisztviselőktől, alig emelkedett a nőtisztviselők száma.

Ha mármost azt tesszük vizsgálat tárgyává, hogy a fent megjelölt iparágakon belül melyek azok az egyes iparok, ahol a nőtisztviselők nagyobb számban feltűnőbben jelentkeznek, elsősorban is a gép- és kazángyártásnál, tehát amint már mondtuk, a legnagyobb üzemekkel rendelkező nehéziparnál találunk jelentékenyebb emelkedést. Itt ugyanis a nőtisztviselők száma 24-ről 262-ra szökött fel az utolsó harminc esztendőben. Még ennél is nagyobb jelentőséggel bír az elektrotechnikai cikkek gyártásával foglalkozó ipar — melynek körében foglal helyet a rádiógyártás is —, ahol a nőtisztviselők száma 67-ről 519-re emelkedett. Száznál több tisztviselőnőt foglalkoztat a közhasznú villamosáramot fejlesztő telepek ipara és az orvosi műszerek gyártása is. A len-, kender-, stb. fonó- és szövőipar, mely először 1910-ben mutat ki 24 nőtisztviselőt, ma már 271 nőalkalmazottat foglalkoztat. A feltűnő emelkedést a fonó- és szövőiparnak a háború utáni jelentékeny fellendülése okozta, (még 1920-ban is csak 48 nőtisztviselő talált e téren alkalmazást).

Magántisztviselők a jelentékenyebb ipari szakmákban. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Vas- és acéleszközök stb. gyártása . . .				2			63	13	20	280	85	30
Épület-, mulakatosság	41	6	14	61	31	50	115	42	36	127	50	39
Arany- és ezüstárak gyártása	36	3	8	56	22	39	52	49	94	56	29	51
Rézhamoripar, rézműves stb.	44	3	6	105	8	7	211	73	34	168	48	28
Bádopipar	85	4	5	141	41	29	95	40	42	181	83	46
Gép-, kazán- stb. gyártás	963	24	2	1.470	150	10	1.564	328	21	1.627	262	18
Automobilgyártás							63	13	21	141	49	34
Elektrotechn. cikkek gyártása	403	67	16	815	162	20	753	302	40	1.790	519	29
Közhaszn. vill. áramfejlesztőtelep	63			172	11	6	396	103	26	680	101	15
Orvosi műszerek stb. gyártása	17	8	47	77	37	48	131	68	52	211	101	48
Tégla- és tűzálló agyagaru gyártás	120	3	2	197	24	12	138	37	27	193	48	24
Fűrészarugyártás	101	4	4	331	48	14	361	92	25	188	57	30
Asztalosipar	75	2	3	120	27	22	179	53	29	178	63	35
Bőrgyártás és bőrfestés	39	2	5	65	5	8	99	19	19	151	36	23
Ruggyantaárugyártás	21	6	28	62	12	19	98	47	48	239	99	41
Gyapjúipar	30			35	2	5	48	16	33	271	82	30
Len-, kender-stb. fonó- és szövőipar	41			244	24	10	165	48	29	811	271	33
Selyemipar				7	3	43	15	3	20	98	50	51
Kötött- és kötszövőtárak gyártása	1			12	2	16	22	10	45	169	74	43
Hímzett- és csipkeárak gyártása	14			32	24	75	28	23	82	53	37	69
Kelmenyomató, kékfestő stb.	82	3	4	200	43	21	90	65	72	183	150	82
Szabóipar	108	22	20	224	117	52	92	107	116	251	182	72
Szűcsipar	5	1	20	16	16	100	14	21	150	56	31	55
Féhhernemű- és ágyneműkészítés	15	2	13	101	50	49	28	10	35	93	57	61
Női divatárak készítés	1	11	1.100	36	38	105	4	17	425	6	22	366
Varrás				2	2	100	3	4	133	11	11	100
Kesztyűgyártás	10	2	20	17	10	53	25	29	116	67	42	62
Művirág- és díszitollgyártás	6	3	50	37	12	32	12	11	91	13	7	53
Cipész és csizmadia	36	3	8	87	38	43	128	55	43	161	51	31
Ruha- és folttisztítás	4	24	600	3	37	1.233	4	32	800	1	21	2.100
Mosás- és vasalás	12	8	66	24	37	154	17	28	164	34	121	356
Borbélyipar	40	3	7	11	8	73	1	12	1.200	20	16	80
Arc- és kézápolás										1	4	400
Papírosárugyártás	112	41	36	165	75	45	110	61	55	273	124	45
Malomipar	418	7	1	540	47	9	396	80	20	468	76	16
Sütőipar	10	7	70	29	19	65	43	49	114	174	158	90
Cukrász stb.	4	60	1.500	13	21	161	33	45	136	70	68	97
Cukorkagyártás	40	2	5	47	12	25	33	18	54	71	68	96
Kakaó- és csokoládékészítés	6	35	583	32	12	37	24	21	87	126	66	52
Hentes	14	2	14	38	19	50	64	54	84	161	113	70
Mészáros	7	20	285	10	17	170	42	19	45	30	21	70
Sajt-, túró- és vajgyártás	1			59	13	22	82	122	148	343	462	134
Dohánygyártás	39			38	2	5	72	25	34	69	36	52
Sőr- és malátagyártás	135	7	5	173	11	6	225	51	22	341	95	27
Konyak-, likőr- stb. gyártása	198	9	4	255	46	18	343	130	38	260	117	45
Kőolajfinomítás	133	5	3	196	24	12	166	75	45	546	199	36
Világítóágyaggyártás	126	4	3	159	19	12	195	101	51	316	73	23
Növényolajgyártás	10			31	3	9	42	25	59	33	7	21
Gyertya, szappan stb. gyártása	45	5	11	108	25	23	196	67	34	328	144	44
Kenőcs, festék stb. gyártása	108	5	4	178	38	21	117	63	53	222	81	36
Csontliszt, csontszén stb. gyártása	34	5	14	78	14	18	64	23	36	89	44	49
Egyéb vegyeszeti cikkek gyártása	75	19	25	247	109	44	490	213	43	612	256	42
Építészeti	428	7	1	739	120	16	471	105	22	926	199	21
Lakás-, szoba- és ablaktisztítás	2	1	50	11	4	36	15	11	73	14	8	57
Nyomdaipar	310	38	12	574	204	35	387	172	44	718	299	41
Fényképész, filmgyártás	7	9	128	19	23	121	148	76	51	115	39	34
Vendéglős, szállodás és kocsmáros	110	220	200	153	224	146	186	348	187	384	350	91
Markotányos, kifőző	10			7	8	114	19	18	94	11	71	645
Kávéház, kávémerés	40	468	1.170	35	579	1.654	45	369	820	128	278	217
Vendéglői stb. segédszemélyzet					5			29	2.900	5	54	1080
Fürdős	35	22	63	28	43	153	48	68	141	67	63	94
Egyéb ipari foglalkozások k. m. n.	14			14			78	13	16	320	60	18
Összesen	4.884	1.212	25	8.738	2.777	31	9.149	4.221	46	15.729	6.488	87

Itt a fonó- és szövőiparban a férfitisztviselők száma is csak az utolsó tíz esztendőben emelkedett 165-ről 811-re, ami szintén feltevésünk helyes voltát igazolja. Hasonló a helyzet a selyemiparban, a kötött- és szövött-árak gyártásánál és a kelmenyomtató- és kékfestőiparban, az utóbbinál a századelejei 3 nőtisztviselőről a mai 150-re való emelkedést szintén az ipar fellendülése okozta. A magyar textilipar ugyanis csak az utolsó években, mikor a tervszerű védővámok és a valutáris nehézségek az angol és cseh árut a piacról kiszorították, mikor a francia selyem behozatala a minimumra korlátozódott, kezdett nagyobb jelentőségre szert tenni. A kiterjedt adminisztrációt igénylő nagyüzemek tulajdonképpen az utolsó években alakultak ki ebben a szakmában. A szabóiparban alkalmazott tisztviselőnők száma már 1910-ben 117-re emelkedett a századelejei 22-vel szemben. Számuk ma 182, s az emelkedést elsősorban a ruházati ipar nagyarányú konfekcionizálódásának kell betudni, mely amilyen mértékben csökkentette az ezen iparhoz tartozó önálló nők számát, ugyanolyan mértékben emelte a nagy vállalatokat és ezek terjedelmét, amelyek tisztviselőkben és munkásokként szívták fel azt a nőtömeget, amely mint önálló, feleslegessé vált. A konfekcionizálódással kapcsolatos jelentékeny olcsóbbodás feltűnően nagyobb forgalmat idézett elő a ruházati iparban és nem véletlen, hogy a főváros nőtársadalma, a legszegényebb proletárréteget leszámítva, ma csaknem a legjobban öltözködik az európai metropoliszok női között. Jelentékenyebb tömegű nőtisztviselőt foglalkoztatnak a mosó- és vasalóvállalatok, melyeket a modern háztartásvezetés és a cselédnélküli háztartások egyre szaporodó száma hívott életre. Személyzetük csakúgy, mint a ruha- és folt-tisztítóvállalatok személyzete, csaknem kizárólag nőkből áll. Jelentékeny számú nőtisztviselőnek adnak kenyeret a papirosárugyárok és a nagy sütőipari vállalatok is. Az előbbieknél 124, az utóbbiaknál 158 nőtisztviselőt talált az utolsó népszámlálás. Ez utóbbi megnövekedett alkalmazotti létszám ismét a sütőipar gyári jellegének kialakulásából folyik. Az élelmezési iparok közül a hentesipar, a sajt-, vaj- és túrógyártó üzemek alkalmaznak nagyobb tömegű nőtisztviselőt és pedig 113-at, illetőleg 462-öt. Ugyancsak száznál több nőtisztviselő (117) talál alkalmazást a konyak-, likőr- stb. gyártás körében. A vegyészeti gyárak közül a kőolajfinomítóiparban és a gyertya-, szappangyártásnál találunk 199, illetőleg 144 nőtisztviselőt. Az építő- és a nyomdaiparban is 199, illetőleg 299 tisztviselőnőt találunk. Csaknem felére csökkent azonban a nőtisztviselők száma a kávéiparban, ahol 1910-ben még 579 volt a nőtisztviselők száma, míg ma már alig talált foglalkoztatásra 278 egyén. Nem tévedünk talán, ha a nagy csökkenést a kávéházi pénztárosnők eltűnésével magyarázzuk, annak a kormányrendeletnek a következtében, mely a kávéházi és szállodai nőalkalmazottak életkorát limitálta.

A kereskedelemről és hitelről korábban már megjegyeztük, hogy a nőtisztviselőknek igen nagy tömegét foglalkoztatja.

A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
A) Kereskedelem és hitel.												
Állat- és terménykeresk. . . .	851	28	3	704	146	20	1.167	627	53	929	391	42
Fa- és erdei term.	326	23	7	425	82	19	571	250	43	781	247	31
Vas- és fémáru	684	109	15	1.377	516	37	1.023	542	53	2.108	869	41
Agyag- és üvegyipar	78	12	15	81	25	30	88	32	36	152	47	30
Fa- és faragottáru	367	82	22	575	199	34	555	265	47	735	301	41
Fonó-, szövő- és ruházat	1.112	149	13	1.543	452	29	1.099	535	48	2.393	1.067	44
Élelm.- és élvezeti cikkek	757	144	19	910	255	28	2.201	1.170	53	1.648	907	55
Gyógy- és vegyszerek	213	27	12	258	118	45	355	244	68	772	349	45
Könyv- és műárak.	314	108	34	541	326	60	716	654	91	996	758	76
Zsibáros	12	—	—	5	4	80	15	3	20	6	4	66
Vegyeskereskedő	10	2	20	12	24	200	68	74	108	21	17	81
Cseléd- és helyszerző	34	6	17	18	11	61	20	4	20	16	6	37
Hirdetéstváll. és közvetítő	40	6	15	58	27	46	39	30	76	74	36	48
Szállító és bizományos	320	14	4	466	97	20	556	159	28	516	149	29
Egyéb kereskedelem	480	135	28	663	382	57	2.689	2.213	82	4.904	3.669	74
Kofák és árusok	—	—	—	1	—	—	3	1	33	4	4	100
Ügynökök	451	68	15	826	362	43	441	138	31	136	70	51
Pénz- és hitelügy	4.434	324	7	7.123	1.013	14	9.399	3.765	40	7.588	2.243	29
Együtt	10.483	1.287	11	15.586	4.039	25	21.005	10.708	51	23.779	11.184	46

Itt is természetesen azokban a kereskedelmi ágakban találjuk a legnagyobb tömeget, melyek részint az utóbbi időben lendültek fel, részint nagykereskedelmi jellegűknél fogva, szélesebbkörű, nagyobb adminisztrációt igényelnek az üzletmenet lebonyolításánál. Így elsősorban a vas- és fémáru-kereskedelem, a fonó-, szövő- és ruházati, valamint az élelmi és élvezeti cikkekkel való kereskedelem azok az ágak, ahol közel jár ezerhez a nőtisztviselők létszáma. Jelentékeny tömeget találunk az egyéb kereskedelem gyűjtőneve alatt összefoglalt csoportban is. Számuk itt meghaladja a három és félezeret, míg a pénz- és hitelüggyel foglalkozó vállalatok egymagukban kétezernél több nőt foglalkoztatnak. A kereskedelemben alkalmazott nőtisztviselők számának alakulásánál érdekes megfigyelni, hogy épen a legjelentékenyebb kereskedelmi ágakban az utolsó tíz esztendő folyamán feltűnő csökkenést regisztrál a statisztika. Ahol ez a csökkenés arányos a férfitisztviselők csökkenésével, ott minden kétséget kizárólag az illető kereskedelmi ág forgalmának csökkenését kell e jelenség okául elfogadni. Ott azonban, ahol a férfitisztviselők számának emelkedésével szemben is csökken a nőtisztviselők száma, mint a fával és erdei termékekkel foglalkozó kereskedelemnél vagy jelentékenyen nagyobb a csökkenés aránya, a nő-, mint a férfitisztviselőknél, kétségtelenül a férfi tisztviselői karnak a nőtisztviselők rovására irányuló terjeszkedéséről kell beszélnünk. Ez utóbbi eset áll fenn az állat- és termény-, az előbbi eset a fa- és faragottárukkal való kereskedelemnél, nemkülönben a gyógy- és vegyszerekkel való kereskedelem körében.

Ha mármost az egyes szakmákat vesszük vizsgálat alá, azt találjuk, hogy 1930-ban a száz nőnél több nőtisztviselőt alkalmazó kereskedelmi csoportok a következők közül kerültek ki: gabona- és liszt-, termény- és takarmány-, fa-, cser-, gubacs- és szén-, vaskereskedés, varrógép- és kerékpár-, műszaki cikkek-, óra-, látszer- és ékszer-, papír- és írószer, kézmű- és rövidárú, divatárú, fűszer- és gyarmatárúkereskedés, fogyasztási szövetkezetek, vegyészeti cikkek-, könyv- és zeneműkereskedések azok, melyeknek csoportjaiban a nagyobb nőtisztviselőtömegeket megtaláljuk. A szállítók és bizományosok, takarékpénztárak és biztosítók szintén jelentékeny számú nőtisztviselőnek adnak kenyeret.

Magántisztviselőnők a jelentékenyebb kereskedelmi és hitelszakmában. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v h e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Gabona-, termény- és lisztkeresk.	415	8	2	284	27	9	399	245	61	339	131	39
Terménykereskedés	291	12	4	313	102	32	473	266	56	281	173	62
Főzélékkel stb. kereskedő	4	—	—	7	2	28	50	49	98	11	5	45
Élőfa- és virágkereskedés	3	4	133	5	5	100	3	13	433	6	8	133
Fa-, cser-, gubacs- és szénkeresk.	316	23	7	395	76	19	546	232	42	714	217	30
Vaskereskedés	174	17	9	322	85	26	346	146	42	386	151	39
Gazd. gépekkel stb. való keresked.	173	9	5	262	61	23	96	31	32	212	65	31
Varrógép- és kerékpárkereskedés	77	22	28	185	83	45	50	33	66	409	126	31
Műsz. cikkekkel stb. való keresk.	100	21	21	363	146	40	362	219	60	726	355	49
Óra-, látszer- és ékszerkereskedés	29	20	66	134	102	76	67	52	77	195	111	57
Agyagáru- és üvegkereskedés ...	73	12	16	73	25	34	88	32	36	148	45	30
Bőrkereskedés, viaszosvászson stb. kereskedés	85	10	12	171	37	21	160	82	51	220	91	41
Díszmű- és norinbergi árukkal való kereskedés	91	25	27	102	75	73	107	62	58	94	51	54
Papíros, irón stb. való kereskedés	132	43	32	212	71	33	240	103	42	330	133	40
Kézmű- és rövidárúkereskedés ..	714	71	10	912	228	25	604	253	42	1.652	724	44
Divatárúkereskedés	140	47	33	263	144	54	162	115	71	261	146	56
Posztókereskedés	118	10	8	253	38	15	76	26	34	153	51	33
Szűcsárúkereskedés	11	1	9	14	2	14	8	9	112	30	10	33
Cipőkereskedés	13	6	46	13	8	61	78	43	55	95	57	60
Ruhakereskedés	65	14	21	52	24	46	83	44	53	130	55	42
Déligyümölcs- és cukorkakeresk.	38	3	8	33	6	18	36	13	36	50	23	46
Fűszer- és gyarmatáru stb. keresk.	364	69	19	510	181	35	506	237	47	407	182	45
Fogyasztási szövetkezet							956	581	60	623	377	60
Tojás-, tej-, sajtkereskedés	71	48	67	37	14	37	89	107	120	72	95	132
Hentesáru és egyéb húsarukeresk.	16	6	37	28	6	21	44	22	50	53	20	38
Egyéb élelmiszerkereskedés	2	—	—	22	8	36	114	78	68	51	36	70
Dohány-, sóeladás és bélyegárus.	9	3	33	21	4	19	19	16	84	51	82	160
Bor-, sör-, szesz-, ecet- és likőr-kereskedés	213	7	3	193	21	11	387	102	26	284	81	28
Kőolajkereskedés	10	1	10	4	1	25	27	16	59	39	20	51
Egyéb vegyészeti árukkal való kereskedés	202	26	13	252	116	46	325	228	70	725	325	45
Könyv- és zeneműkereskedés ...	241	103	42	467	302	64	660	623	94	938	736	78
Vegyeskereskedés	10	2	20	12	24	200	68	74	108	21	17	81
Hirdetésváll., hirdap stb.	40	6	15	58	27	46	39	30	77	74	36	48
Szállítók és bizományosok	320	14	4	466	97	21	556	159	28	516	149	29
Egyéb kereskedelmi ágak	144	17	12	196	80	40	461	259	56	740	414	56
Keresk. a keresk. ág megjelölése nélkül	329	118	36	453	296	65	1.258	1.477	117	4.085	3.230	79
Ügynökök és alkuszok	451	68	15	826	362	43	441	138	31	135	70	52
Takarékpénzt. stb.	2.441	117	4	4.989	586	11	6.949	2.674	38	5.518	1.490	27
Magánpénzüezrek	171	28	16	113	37	33	632	240	38	175	97	55
Sorsjátékrendezők stb.	157	24	15	48	22	46	6	8	133	13	16	123
Biztosítástűg	1.509	148	9	1.800	326	18	1.712	803	46	1.796	615	34
Összesen	9.782	1.183	12	14.863	3.857	26	19.283	9.940	51	22.758	10.816	47

A harminc éven keresztül megnyilvánuló fejlődés természetesen itt sem bizonyul egyenletesnek, csakúgy, mint ezt az egyes kereskedelmi ágak fejlődésénél láttuk. Szinte meglepetésszerű jelenség az, hogy épen azoknál a kereskedelmi ágaknál, melyek speciálisan női igények vagy női vásárlók kielégítését célozzák, mint például a ruházati és élelmiszerkereskedelem, aránylag és abszolút számban is kevesebb a nőtisztviselők száma, mint az várható volna. Ezenkívül itt az egyes ágakat vizsgálva, még erősebben szembetűnik, hogy a nagyobb kereskedelmi vállalatok irodáiból az utolsó tíz esztendőben milyen észrevehetően tűnnek el a női munkaerők és pótolják őket, ha lehet, férfi tisztviselőkkel. Ezt látjuk elsősorban is az élelmiszer- és élelmiszerkereskedelemben, csaknem minden ágában, stb. Igen jelentékeny (44%-os) a nőtisztviselők csökkenése a takarékpénztáraknál, magánpénztáraknál, és igen tekintélyes az ügynököknél és a biztosítási tisztviselők körében is, ahol az előbbi csoportban a férfiak száma is lényegesen lecsökkent.

A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
D) Közlekedés.												
Közutak	71	7	10	60	6	10	100	28	28	205	66	32
Vasutak	2.675	169	6 ¹⁾	3.240	349	10 ²⁾	3.356 ²⁾	757	22 ²⁾	2.661 ²⁾	408	15
Hajózás	500	18	3	649	40	6	776	158	19	612	107	17
Posta, távirda	1.373	571	41	2.065	1.292	62	2.204	3.550	161	2.121	1.646	77
Temetkezési vállalatok	32	—	—	31	—	—	28	5	18	47	10	21
Együtt	4.651	765	16	6.045	1.687	27	6.464	4.498	69	5.646	2.237	39

A közlekedés csoportjában alkalmazott nőtisztviselőkről szólva, már korábban megemlítettük, hogy a világháború folyamán felduzzadt létszámuk, míg az utolsó népszámlálás eredményeiben már csaknem eltűnt ez a többlet és számuk annyira lecsökkent, hogy alig félezerrel haladja meg a békebeli, tehát a húsz év előtti létszámot. Csökkent itt a férfitisztviselők száma is, aminek okaira a bevezető fejezetben utaltunk.

1) Hordárokkal együtt. — 2) Légiközlekedés alkalmazottai és a hordárok is bennfoglaltatnak.

Tisztviselők a jelentékenyebb közlekedési szakmákban. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Közüti személyszállító (gépkocsis, bérkocsis) ..	7	2	28	5	—	—	16	9	56	73	42	57
Villamos vasutak	121	13	11	190	51	27	430	204	47	487	143	29
Gőzerejű vasutak	2.548	154	6	3.040	292	9	2.888	549	19	2.142	263	12
Tengeri hajózás	15	—	—	62	4	6	52	11	21	59	21	35
Folyam és tavi hajózás ..	463	18	4	575	36	6	720	147	20	520	82	16
Posta, távírda, távbeszélő	1.373	571	41	2.065	1.292	62	2.204	3.550	161	2.121	1.646	77
Összesen	4.527	758	16	5.937	1.675	28	6.310	4.470	71	5.402	2.197	40

Legjelentékenyebb a csökkenés a vasút- és a postatisztviselők sorában, ahol az előbbinél alatta marad, az utóbbinál viszonylag nem túlságosan jelentékeny számmal hagyja el tömegük a húsz év előtti állagot. Itt a férfitisztviselők számához viszonyított arányuk sem igen mulja felül az 1910. évi arányszámokat.

Hátra van még a közszolgálati ágakban és a szabadfoglalkozásokban alkalmazott nőtisztviselők számának vizsgálata, mely tulajdonképen a nőtisztviselők legnagyobb tömegét foglalja magában.

A nőtisztviselők számának alakulása, foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
E) Szabad foglalkozások.												
Törvényhozás	45	10	22	78	16	20	48	35	72	61	32	52
Közigazgatási szolgálat	5.360	85	1	6.809	259	3	9.765	3.308	33	8.796	2.454	27
Igazságszolgáltatás	2.459	82	3	2.641	462	17	2.037	914	45	2.171	1.478	68
Tanügy	2.421	2.793	115	3.252	3.967	122	3.563	6.965	195	3.760	6.689	177
Közegegségügy	632	498	78	1.097	372	33	1.710	690	40	2.366	1.095	46
Tudom. és egyéb közérd. társaságok	418	36	8	1.027	308	30	1.337	1.256	94	1.980	1.450	73
Irodalom és művészet	821	345	42	1.090	366	33	1.653	874	52	1.913	897	46
Egyéb szabadfoglalkozások	701	1.168	166	777	654	84	1.728	1.019	59	1.908	1.490	78
Együtt	12.857	5.017	39	18.771	6.404	38	21.841	15.061	68	22.955	15.585	67
F) Egyéb foglalkozások.												
Artista	—	—	—	—	—	—	22	10	45	—	14	87
Mozgóképszínházak	—	—	—	—	—	—	46	38	82	70	61	87
Egyéb	—	—	—	—	—	—	12	1	8	15	1	6
Együtt	241	4	1	119	40	33	80	49	61	101	76	75

Mint azt korábban már megemlítettük, a közszolgálati ágakban és a szabadpályák körében alkalmazott nőtisztviselők száma, a tanszemélyzetet is beleszámítva, az utolsó harminc év alatt megháromszorozódott és 5 ezerről 15,5 ezerre emelkedett. Legnagyobb arányú az emelkedés a közigazgatás és az igazságszolgáltatás körében alkalmazott nőtisztviselők számában. Itt 85-ről, illetőleg 82-ről 2454-re, illetve 1478-ra növekedett tömegük harminc év alatt. Hasonlóan nagy emelkedést találunk a tudományos és egyéb közérdekű társaságok nőtisztviselőinek sorában, ahol számuk 36-ról 1450-re emelkedett. Érdekes megfigyelni, hogy a közigazgatási szolgálatot kivéve, csaknem mindenütt lineáris az emelkedés és csupán a közigazgatási szolgálatban találunk elég jelentékeny, (900-as) visszaesést az utolsó tíz esztendőben. Épen azért, mert talán sehol sem állította be a háború által megürült helyekre a vezetőség olyan nagy arányban a női munkaerőket, mint ezen a téren. Természetes, hogy itt is kellett bekövetkeznie a legerősebb leépítésnek. A század elején még csak egy nőtisztviselő esett 100 férfitisztviselőre a közigazgatásban és még 1910-ben is csak 3 volt az arányuk. Ezzel szemben a háború bevégeztével: 1920-ban, 33 nőtisztviselő esett száz férfitisztviselőre, vagyis minden három férfival szemben egy nő állott. Ma ez az arány jelentékenyen lecsökkent, mert az 1930-as népszámlálás csak 27 női munkaerőt regisztrált 100 férfi tisztviselővel szemben. (Lásd a következő oldalon lévő táblázatot.)

A tanügyi szolgálatban már a századfordulón közel 2800 nő talált alkalmazást. Ez a szám 1920-ra elérte majdnem a hétezeret, hogy az utolsó tíz esztendőben 6700-ra szálljon alá.

Feltűnő a csökkenés az utolsó tíz esztendőben az államnál alkalmazott nőtisztviselők számában. Míg ugyanis 1920-ban az állam nem kevesebb, mint 2420 nőtisztviselőnek adott kenyeret, addig a nyugdíjazások B-listák és a kihalási rendszer alapján 1930-ban már csak 1489 nőt találunk itt. Ezzel szemben a városi szolgálatban az utolsó évtizedben még némi emelkedés is jelentkezik a nőtisztviselők létszámában. A század elején még csak 26 nő állott a székesfőváros alkalmazásában. Még 1910-ben sem érte el létszámuk a százat (csak 81 nő volt a városi szolgálatban), a világháború végén pedig az 1920-as év 843, az 1930. évi népszámlálás pedig 915 nőt talált városi szolgálatban.

Az igazságszolgáltatás körében a bírósági és ügyészségi tisztviselők között találunk nagyobb számú nőbírókat és továbbá ügyvédi irodákban nagyobb tömegű kisegítő nőtisztviselőt. Az első csoportban a békebeli 13, illetőleg 37-tel szemben 1920-ban 291-et, 1930-ban pedig 360-at regisztrált már a statisztika, míg a második csoportban 65, illetőleg 419-cel szemben 1920-ban 581, jelenleg pedig 1073 nőtisztviselő található. Ezek a nőtisztviselők legnagyobb részben az ügyvédi beadványok és bírósági és ügyészségi akták másolására alkalmazott gép- és gyorsíró nők, meglehetősen alacsony végzettséggel és ennek megfelelően igen alacsony javadalmazással.

Nők a közszolgálati pályákon. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
<i>Törvényhozás.</i>												
Képviselők és főrendek	124	—	—	50	—	—	59	1	2	96	—	—
Tisztviselők és díjnokok	45	10	22	78	16	20	48	35	73	55	32	58
Együtt	169	10	6	128	16	12	107	36	84	151	32	21
<i>Közigazgatási szolgálat.</i>												
Állami tisztviselők és díjnokok ..	4.004	57	1	5.276	165	3	7.820	2.420	31	6.076	1.489	24
Vármegyei tisztviselők és díjnokok	135	2	1	96	11	11	155	41	26	144	45	31
Tjv.-nál alk. tisztviselők és díjnokok	1.192	26	2	1.396	81	5	1.718	843	47	2.520	915	36
Mv.-nál alk. tisztviselők és díjnokok	3	—	—	6	2	33	11	1	9	37	3	8
Községi és körjegyzők	1	—	—	18	—	—	26	—	—	7	—	—
Segédjegyzők	20	—	—	5	—	—	14	—	—	4	—	—
Egyéb közs. tisztviselők és díjn. ..	5	—	—	12	—	—	21	3	14	8	2	25
Együtt	5.360	85	1	6.809	259	3	9.765	3.308	34	8.796	2.454	27
<i>Igazságszolgáltatás.</i>												
Bírák	385	—	—	388	—	—	625	—	—	669	—	—
Ügyészek	32	—	—	39	—	—	97	—	—	76	—	—
Bírósági és ügyészségi tisztviselők és díjnokok	720	13	1	623	37	6	741	291	39	683	360	52
Börtöni és fogházi tisztviselők és díjnokok	12	—	—	15	—	—	25	9	36	20	4	20
Közjegyző	18	—	—	19	—	—	29	—	—	38	—	—
Közjegyzőségek és jelöltek ...	36	—	—	40	—	—	27	—	—	30	—	—
Közjegyzői írnokok (díjnokok) ..	17	4	23	19	6	31	19	33	174	14	38	271
Ügyvédek	1.069	—	—	1.707	—	—	2.350	—	—	2.728	2	—
Ügyvédsegédek és jelöltek	705	—	—	1.310	—	—	407	—	—	526	3	—
Ügyvédi írnokok (díjnokok)	294	65	22	179	419	234	99	581	587	136	1.073	789
Együtt	3.288	82	2	4.339	462	10	4.419	914	21	4.920	1.480	30
<i>Egyházi szolgálat.</i>												
Érsekek, püspökök	5	—	—	8	—	—	6	—	—	11	—	—
Lelkészek	62	—	—	96	—	—	126	—	—	236	—	—
Segédlelkészek, káplánok	68	—	—	68	—	—	90	—	—	77	—	—
Hitoktatók	104	—	—	110	—	—	132	14	11	127	131	103
Egyéb világi papok	16	—	—	4	—	—	5	—	—	6	—	—
Szerzetesek és apácák	79	786	994	81	300	370	71	399	562	110	739	671
Apácajelöltek és szerzetesüjjoncok	1	97	9700	56	25	44	23	39	170	28	130	464
Egyházi szolg. alk. tisztviselők és díjnokok	106	4	3	135	3	2	128	35	27	216	84	38
Együtt	441	887	201	558	328	58	581	487	84	811	1.084	133
Összesen	9.258	1.064	11	11.834	1.065	9	14.872	4.745	32	14.678	5.050	34

Az egyházi szolgálatban álló szerzetesnők és apácák létszáma a két közbeeső népszámlálás erős mélyhullámával szemben, 1930-ban csaknem pontosan elérte a századelejei létszámot.

Hátra van még a nőalkalmazottaknak egy hatalmas csoportja, amelyet szintén a tisztviselők tömegében szoktunk tárgyalni, és ez a tanszemélyzet.

Az alábbi táblázat adataiból az első pillantásra kitűnik, hogy a női munkakerők az utolsó harminc esztendőben itt jelentékeny teret nyertek. Számuk ugyanis 3227-ről tíz év alatt 4997-re, újabb tíz esztendő múltán — tehát 1920-ban, a háború befejezésekor — 8250-re emelkedett. Az utolsó népszámlálás azonban itt is csökkenést regisztrált, mert a női tanerők száma 1930-ban már csak 7836 egyént tett ki. Ennek okát nem szabad egyedül a főváros tanulóifjúságának közismert számbeli csökkenésével magyarázni, mert hiszen a férfitanerők létszáma, ha nem is emelkedett az utolsó tíz esztendőben, majdnem semmi csökkenést sem mutat. Sokkal inkább vélhető, hogy itt is úgy, mint az egyéb közszolgálati pályákon, tervszerűleg törekszenek a női munkakerők számát lassankint a férfimunkakerők javára csökkenteni. Az egyes iskolatípusokban alkalmazott női tanerők számát vizsgálva, tekintettel kell lennünk arra az utóbbi időben végrehajtott, számos és jelentékeny tanügyi reformra, mely egyes iskolatípusokat teljesen eltörölt, másokat pedig olyan létfeltételek közé juttatott, hogy lassú kihalásuk szinte előre látható. A tanügyi reformokon kívül maga az élet is, egyre sokoldalúbb követelményeivel, egyes iskolafajokat csaknem halálra ítélt. Így míg a háború előtti időkben a leányoktatás befejezettnek volt tekinthető négy polgári iskola elvégzése után és csak a jobbmódúak engedték meg maguknak, hogy gyermekeikkel még két továbbképző osztályt vagy hat felsőbb leányiskolai osztályt végeztessenek, addig ma az érettségi vizsgálat letévése nemcsak a továbbhaladásnak és a továbbképzésnek, hanem az általános műveltségnek is sine qua non feltétele. A nagy munkakerő kínálat arra ösztökéli a szülőket, hogy elsősorban a leánygyermekük kezébe minél magasabb képesítést adjanak és így tegyék számukra lehetővé az elhelyezkedést, a nagyobb képesítés helyzeti energiájára támaszkodva, az erősen megnehezült élet- és munkaviszonyok között. Tanfolyamok, melyek szükségképesítéseket adtak (egyéves kereskedelmi), vagy amelyek l'art pour l'art, csupán az idő eltöltésére szolgáltak a régebbi fiatal leánygenerációnál, teljesen megszűntek és helyettük rendszeres továbbképzés vette kezdetét a női ifjúság részére is. Hogy ez magában véve milyen üdvös a női munkakerők újabb generációja szempontjából, azt nem is kell mondanunk, hiszen korábban már kifejtettük és a munkabéreknél újból alkalmunk lesz rámutatni, hogy a nőtisztviselő- és munkástársadalom egyik legnagyobb tehertétele a szakszerűen ki nem képzett és épen ezért minden munkakörnek csak a legalacsonyabb rétegében használható, a legszerényebb munkadíjért vagy bérért dolgozó nőtisztviselő és munkás.

A tanszemélyzet számának alakulása. 1900—1930.¹⁾

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Közzoktatás- és nevelésügy.												
Kisdédovács	1	151	15.100	—	261	—	—	353	—	—	356	—
Elemi isk. (ismétlő isk. is)	647	829	128	863	1.400	162	821	2.367	288	647	2.154	333
Iparos- és kereskedőtanoncisk. . .	—	—	—	—	17	—	6	6	100	123	52	42
Felső nép- és polgári isk.	161	140	87	307	405	132	351	943	272	428	766	179
Óvónő és tanítónőképző	52	30	58	57	25	44	60	38	63	52	41	79
Középiskola	384	61	16	681	129	19	854	200	23	916	418	45
Főiskola	166	—	—	214	—	—	370	15	4	382	25	6
Főiskola tanügyi személyzete ..	177	—	—	153	1	—	305	11	4	374	28	7
Gazdasági iskola	10	—	—	11	—	—	18	19	106	13	8	61
Bányászati iskola	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ipariskola	69	14	20	114	33	29	117	47	40	131	75	57
Kereskedelmi iskola	68	1	1	134	4	3	235	65	28	170	76	45
Egyéb szakiskola	93	37	40	161	122	76	32	407	1.272	41	24	58
Gyógypedagógiai intézet	—	—	—	44	6	13	68	19	28	52	20	38
Emberbaráti tan- és nevelőintézet	66	31	47	23	15	65	42	56	133	38	19	50
Nyelvtanárók és tanítók	—	—	—	—	—	—	—	12	—	11	27	245
Zenetanárók és tanítók	—	—	—	—	—	—	32	108	338	48	95	198
Tornatanárók és más ügyességek tanítói	—	—	—	—	—	—	—	1	—	39	12	31
Magán nyelvtanárók	49	265	541	84	390	464	114	492	433	133	579	435
Magán zene- és énektanárók	93	159	171	103	267	259	161	590	366	139	441	317
Magán különféle ügyességek tan.	46	10	22	47	5	11	65	37	57	84	114	136
Nevelők, korrepetítorok	442	1.493	338	320	1.476	461	368	2.046	556	180	1.966	1.092
Talmsudtanítók	42	—	—	31	—	—	7	—	—	14	5	36
Tanárók és tanítók alkalmazás nélkül és k. m. n.	10	1	10	51	368	721	83	284	342	87	385	442
Tan- és emberbaráti int. kezelő- tisztviselői és díjnokok	32	5	15	88	73	83	123	134	109	120	150	125
Összesen	2.610	3.227	123	3.486	4.997	143	4.232	8.250	195	4.222	7.836	185

Lássuk azonban az egyes iskolatípusokat. Az elemi oktatás körében 829-ről a tanítónők száma a háború végeztével 2367-re emelkedett és ma is még 2154 nő talál ezen ágba kenyeret. A felső-, nép- és polgári iskoláknál a századfordulón csak 140 nő volt alkalmazva. Az 1920-as év itt már 943 tanár- és tanítónőt talált. Számuk ma 766-ra csökkent, szemben a férfitan-erők lassabb, de állandó emelkedésével. Itt találjuk fel először a fentemlített kihalt iskolatípusokat, amilyenek épen a leánytanulók szempontjából a polgári iskolák. Ezzel szemben az ellentétes fejlődést a középiskolák mutatják, ahol 1900-ban csupán 61 tanárnő volt alkalmazva, a háború befejeztével is csak 200, míg ma nem kevesebb, mint 418 talál ebben az iskolafajban alkalmazást. A szakiskolák, különösen a női szakiskolák, mint azt fentebb jeleztük, az új tanítási rendszerek értelmében erős rostan estek át úgy, hogy ott, ahol 1920-ban még 407 nőtanár működött, ma csupán 24 teljesít szolgálatot. Meglehetősen nagyszámú, körülbelül száz nőt juttatott kenyérhez a világháború után a községi iskolákban rendszeresített zenetanfolyamok intézménye is. Talán nem egészen helyesen, de itt emlékezzünk meg a magánalkalmazásban álló nyelv-, zene és ügyességek tanítóiról is. A nyelvtanárnők

¹⁾ Ezen részletes felsorolásban az önálló tanárok kiválaszthatók nem voltak, így a végszám a korábban közölt áttekintő táblázat eredményénél valamivel nagyobb.

száma, amely már a századfordulón is eléggé jelentékeny volt (265), az utolsó tíz esztendőben tovább emelkedett, úgy hogy ma 579 nőnek ad kenyeret az idegen nyelvek tanítása, annak jeléül, hogy a nyelvi kiképzés, mely régenté, ha megtörtént, nagyobbára nevelőnők hatáskörébe tartozott, ma szintén bizonyos szakszerűség jegyében folyik. Jelentékenyen csökkent azonban az utolsó tíz esztendőben a magánalkalmazásban álló zene- és énektanárnők száma. Ennek oka egyrészt az iskolai zenetanfolyamok felállítása, másrészt az a körülmény, hogy a mindinkább terjedő gépzene és rádió meglehetősen jelentékeny — a kevésbbé tehetséges — rétegét vonta el az ifjúságnak a zenetanulástól. Hogy ez az irányzat helyes-e, hogy a zenei kultúrát pótolja-e a gépzene, az vitatható, eredményeivel azonban számolnunk kell, mint adott jelenségekkel. Nagyon kevésbé emelkedett a nevelőnők és különösen a kor-repetitornők száma. Ez a foglalkozási ág, mint olyan, lassan átsíklott a hivatásos tanszemélyzet mellékfoglalkozásává. Állításainkat erősíti legjobban az a körülmény, hogy hasonló csökkenő jelenséggel találkozunk a férfinevelők körében is.

A női segédszemélyzet számának alakulása a fővárosban, foglalkozási főcsoportok szerint.

A női segédszemélyzet, vagyis a munkásnők száma az 1900. évi népszámlálás adatai szerint 41 és fél ezer körül mozgott és ez a szám az utolsó békebeli népszámlálás alkalmával 52 ezerre emelkedett. Nem vettük itt sem számításba a háztartási alkalmazottakat, mert ennek a rétegnek alakulására az általános eredmények tárgyalásánál már eléggé kitértünk. A háború után a női segédszemélyzet létszáma alig árul el növekedést s nem egészen éri el az 53 és félezeret. Ezzel szemben az utolsó népszámlálás, tehát mondhatjuk, hogy a jelen állapot, aránytalan növekedést mutat ebben a társadalmi rétegben, mert számuk ma meghaladja a 76 ezret.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v b e n							
	férfit	nő	férfit	nő	férfit	nő	férfit	nő
a) Abszolút számban.								
Östermelés	2.735	496	2.716	228	2.334	386	2.714	269
Bányászat	70	—	98	—	250	6	132	3
Ipar	97.865	23.870	132.957	34.936	100.914	29.882	127.176	46.373
Kereskedelem és hitel ..	16.945	2.738	22.226	3.889	20.986	5.073	25.692	6.024
Közlekedés	15.283	71	20.248	169	18.073	645	17.144	440
Polgári és egyházi közszolg. és szab. foglalkozások ..	8.523	1.113	10.746	3.048	11.875	6.039	12.320	5.912
Véderő	14.404	—	14.693	—	12.879	—	5.238	—
Napszámosok	11.429	7.766	7.738	3.747	3.391	2.111	7.652	2.759
Egyéb foglalkozások	2.363	5.625	3.091	6.163	2.835	9.339	3.765	14.527
Összesen	169.617	41.679	214.513	52.180	173.537	53.481	201.833	76.307

Az őstermelési ágak női segédszemélyzete, ellentétben az önállókkal, jelentékeny csökkenést mutat, amit csak az 1920-as év szakít meg némi kis emelkedéssel. A női segédszemélyzet abszolút száma azonban nem éri el a századelején talált mennyiséget. Ez utóbbi jelenség természetszerű következménye annak az említett ténynek, hogy a főváros perifériái mindinkább nagyvárosias jeleket öltenek és a földművelő népesség a város határán kívül telepedik le.

A női segédszemélyzet legjelentékenyebb csoportját az iparban alkalmazott nők szolgáltatják. A nagy gyári üzemek és a kis iparvállalatok még ma is előszeretettel alkalmazzák a női munkásokat, akiknek bére jelentékenyen alatta áll a férfimunkások bérének. Már 1900-ban közel 24 ezer nő dolgozott az iparban, segédszemélyzeti minőségben. A háború előtt fellendülő ipar közel 35 ezer női munkásnak adott kenyeret. Jelentékeny hanyatlásról számol be azonban az 1920-as év. Az ipari munkásnők száma alig éri el a 30 ezret. Ennek a mélyhullámnak első és legfőbb oka természetesen, az ipari élet erős hanyatlása, annak ellenére, hogy a háború alatt sok olyan iparban találtak munkát a nők, ahol a békében szóba sem kerülhetett alkalmazásuk.

A foglalkozások alakulásának általános ismertetésénél egyébként szólottunk az ipari munkásnők számának a háború utáni csökkenéséről, amikor rámutattunk arra, hogy a növekvő mezőgazdasági konjunktúra milyen hatalmas vonzóerőt gyakorolt, különösen a fiatalabb munkásnői generációra, amely jelentékeny tömegekben húzódott vissza vidéki születési helyére, ahol könnyebb és jobb megélhetés kínálkozott számára, mint az élelmiszerhiánnyal küzdő fővárosban, a pénz inflációs elértéktelenedése idején. Az utolsó évek mezőgazdasági dekonjunktúrája, a vidéki alacsonyabb munkabérek és a főváros éledő ipari fejlődése ismét nagy tömegben vonzotta fel a fővárosba a munkásnőket, akik itt bizonyos fokig megtalálták megélhetésüket, épen a tőke számító haszonlesése következtében. Az utolsó évtizedben 16.500-zal emelkedett az ipari munkásnők száma, mely így 1930-ban 46.373-ra szökött fel.

A kereskedelem állandó fejlődése az utolsó 30 esztendőben természetessé tette, hogy az abszolút számok a kereskedelem és hitel körében alkalmazott női segédszemélyzetre vonatkozólag szintén emelkedést mutatnak. Évtizedről-évtizedre átlag ezerrel szaporodott az itt alkalmazott női segédszemélyzet létszáma. Összeségük 1900-ban 2738 volt, míg 30 év múlva, 1930-ban számuk 6024-re emelkedett.

Igen jelentékeny mennyiséget képviselt a háború utáni népszámlálás eredményeiben, a béke évekhez viszonyítva, a közlekedési segédszemélyzet. A század elején ugyanis a közlekedés terén csak 71 nő talált kenyérre a segédszemélyzet körében. Még az 1910-es év sem tudott jelentékenyen nagyobb térhódításról beszámolni, mert akkor is csak 169 nő kereste meg kenyerét segédmunkával. A háború alatt szokásban volt a villamosokon női kalauzokat

alkalmazni és általában a közúti közlekedés nélkülözhetetlen segéd munkáit, férfi munkaerők hiányában igen gyakran bízták nőkre. Természetes, hogy a háború befejezése után, mikor a férfimunkaerők, lévén itt általában végleges alkalmazásokról szó, visszatértek, újból elfoglalták helyeiket és így a jelentékenyen összezsugorodott vállalatok az ideiglenesen alkalmazott női munkaerőknek nagyrészt elbocsátották. Ekként következett be az az erős csökkenés, mely 645-ről 440-re szállította le a közlekedésnél alkalmazott női segéd munkások számát.

A közszolgálatban és a szabadfoglalkozásoknál szintén voltak női segéd munkaerők alkalmazva, leginkább mint szolgák és altisztek. A századfordulón 1113 ilyen segéd munkásnőt találunk ebben a foglalkozási főcsoportban. Számuk 1910-ben már 3048-ra emelkedett fel. A háború ebben a foglalkozási főcsoportban is jelentékeny emelkedést idézett elő. A férfi segédszemélyzet távollétében itt is nőket alkalmaztak, úgyhogy békebeli számuk 1920-ban csaknem megkétszereződött és 6039 személyt foglalt magában. A közületeknél alkalmazott női segédszemélyzetnek jórésze az évek folyamán véglegesítettetett s ebből magyarázható, hogy bár az utolsó évtized nem mutatott gyarapodást, abszolút számuk alig százszal csökkent csupán.

A napszámos nők száma, csak úgy mint a férfinapszámosoké, az utolsó harminc esztendőben jelentékenyen alászállott. Az okok azonosak voltak a férfinapszámosok számának csökkenésével, melyről már korábban kimerítően szólottunk. Magyarázatra csupán az szorul talán, hogy az építőipar, mely a napszámos nők nagy tömegének adott kenyeret a békében, különösen az építési anyagoknak az épületre való felhordása terén, ma a betónépítkezés következtében megváltozott technika és a felvonógépek korszakában, a szükséges szakmunkát a képzettséggel rendelkező férfi munkásokkal végezteti el és gépeket alkalmaz a teljesen tanulatlan és csak automatikusan dolgozó primitív napszámosnők helyett.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.		1910.		1920.		1930.	
	é v e n							
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
b) Százalékban.								
Östermelés	1·6	1·2	1·3	0·4	1·3	0·7	1·3	0·4
Bányászat	0·1	—	0·0	—	0·1	0·0	0·1	0·0
Ipar	57·7	57·3	62·0	67·0	58·2	55·9	63·0	60·8
Kereskedelem és hitel	10·0	6·5	10·4	7·5	12·1	9·5	12·7	7·9
Közlekedés	9·0	0·2	9·4	0·3	10·4	1·2	8·5	0·6
Polgári és egyházi közszolg. és szabad foglalkozások ..	5·0	2·7	5·0	5·8	6·9	11·3	6·1	7·7
Véderő	8·5	—	6·8	—	7·4	—	2·6	—
Napszámosok	6·7	18·6	3·6	7·2	2·0	3·9	3·8	3·6
Egyéb foglalkozások	1·4	13·5	1·5	11·8	1·6	17·5	1·9	19·0
Összesen	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Ha mármost, úgy mint az egyéb eddig tárgyalt alkalmazási minőségeknél, itt is megkíséréljük a női segédszemélyzet összeségéhez viszonyítani az egyes foglalkozási főcsoportokban elfoglalt százalékos jelentőségüket, néhány érdekes megfigyelést tehetünk. Így például kitűnik, hogy az ipari munkásnők abszolút számuk minden emelkedése mellett sem érték el a női segédmunkások között ma azt az arányt, melyet a békében ez a foglalkozási főcsoport a női segédmunkások között képviselt. Ugyanis 1910-ben a munkásnők összességének 67 százaléka ipari munkásnő volt, ezzel szemben 1930-ban csupán 60·8 százalékos az arányuk.

A kereskedelem női segédszemélyzete hiába mutat fel számszerű szaporodást még az utolsó népszámlálás alkalmával is. Viszonylagos jelentőségük az 1920. évi adatokkal szemben erősen csökkent és csak tizedszázalékokkal múlja felül az utolsó békebeli számláláskor elfoglalt arányt.

A közlekedési segédszemélyzetről nem mondhatunk újat. Százalékos jelentőségük kialakulását már az abszolút számok megmutatták, mert míg 1920-ban az összes női segédszemélyzet 1·2 százalékat tette ki ez a csoport, ma ugyanott csak 0·6 százalékot jelent.

Az abszolút számok nem árulják el, hogy viszonylag mennyit veszített súlyából a közszolgálati és szabadfoglalkozások körében alkalmazott női segédszemélyzet. A háború utáni 11·3 százalékos arányuk az utolsó népszámlálás eredményében 7·7 százalékra szállott alá.

A napszámosnők arányának állandó csökkenését a fent elmondottak alapján természetszerűnek találhatjuk. Jelentőségük az 1900-as évben elfoglalt 18·6 százalékos arányról 3·6 százalékra esett le.

Eléggé szembeszökő az egyéb foglalkozások gyűjtőcíme alatt összefoglalt leginkább alkalmi munkákból tengődő női segédszemélyzetnek viszonylagos megnövekedése 13·5 százalékról 19 százalékra.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

	1900.	1910.	1920.	1930.
		é v	b e n	
c) 100 férfire esik nő				
Őstermelés	18	8	16	9
Bányászat	—	—	2	2
Ipar	24	26	29	36
Kereskedelem és hitel	16	17	24	23
Közlekedés	0	0	3	2
Polgári és egyházi közszolg. és szabad foglalkozás	13	28	51	48
Véderő	—	—	—	—
Napszámosok	67	48	62	36
Egyéb foglalkozások	238	199	329	385
Összesen	24	24	30	37

Ha a munkásnők számát végül a férfimunkások számához viszonyítjuk, kitűnik, hogy ebben az alkalmazási minőségben a nők jelentékenyen elmaradnak a férfiakkal szemben. Bármelyik foglalkozási főcsoportot tekintjük is, leszámítva az alkalmi munkákból tengődő egyéb foglalkozások csoportját, csupán a közszolgálatban alkalmazott női segédszemélyzetnél éri el a 100 férfire eső nők aránya az 50-et. Azonban itt is csak az 1920-as évben, amikor a nők számának ebben a foglalkozási főcsoportban való szokatlan emelkedésével szemben a férfi segédszemélyzet száma meglehetősen alacsony volt. Ezenkívül a napszámos nőknél látunk 1900-ban és 1920-ban 50-et meghaladó átlagot. Minden további foglalkozási főcsoportban a 100 férfire eső nők száma messze alatta marad még a negyvennek is.

A női segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak és szakmák szerint.

Már a századfordulón is a kenyérkereső nők társadalmának legjelentékenyebb tömegét a női segédszemélyzet, a munkásnők csoportja alkotta. Ez a tömeg arányaiban ma sem csökkent és mikor a munkásnőkről beszélünk, közel 76 és félezer főből álló csoport áll előttünk, melynek foglalkozási ágakon belül való elosztását taglaljuk. Nagy általánosságban már korábban jellemeztük a női segédszemélyzetet, mikor a foglalkozási főcsoportok szerint való alakulásáról beszéltünk, úgy hogy most már áttérhetünk az egyes foglalkozási ágakra és megkereshetjük ezek közül azokat, amelyekben számszerűleg vagy viszonylag a legerősebben vannak a nők képviselve.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő	férfi	nő	100 férfire nő
A) Mezőgazdaság.												
Önálló földbirt. segítő családtagja . . .	—	22	—	80	9	11	232	50	21	134	26	19
Községi pásztör, csász	—	—	—	34	—	—	201	12	5	19	—	—
Gazdasági cseléd	203	—	—	190	5	2	528	83	15	185	8	4
Gazdasági napszámos	767	117	15	749	98	13	27	5	18	475	45	9
Állattenyésztés	313	152	49	223	54	24	406	98	24	593	65	17
Zöldség- stb. kertészet	654	166	25	784	41	5	847	135	15	1.218	120	9
Mű- stb. kertészet	625	38	6	587	21	4	—	—	—	—	—	—
Erdészet	25	—	—	24	—	—	54	—	—	30	—	—
Méhészet	1	—	—	3	—	—	8	3	37	5	—	—
Halászat	42	—	—	42	—	—	31	—	—	27	—	—
Bányászat	70	—	—	98	—	—	250	6	2	132	3	2
Együtt	2.700	495	13	2.814	229	8	2.584	392	15	2.846	272	9

A mezőgazdasági munkásnőkről már megemlékeztünk. Jelentőségük, minthogy a főváros mindinkább elveszítette mezőgazdasági területeit, természetesen erősen megcsappant és az utolsó népszámlálás alig valamivel több mezőgazdasági munkásnőt tartott nyilván a fővárosban, mint amennyi az 1910. évben volt a számuk. Az itt megszámlált nőmunkások legnagyobb csoportja a műkertészetben talál alkalmazást, eltérőleg a húsz év előtti állapottól, amelyben a gazdasági cselédek, állattenyésztésnél alkalmazott munkásnők és a zöldségtermesztésnél alkalmazott női segédszemélyzetből került ki ennek a rétegnek a zöme.

A főváros fejlődő gyáripára foglalkoztatja ma a nőmunkások legnagyobb tömegét, több, mint az összes számnak a felét: 46.373 nőt.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
B) Ipar.												
Vas- és fémipar	10.948	561	5	15.649	921	5	13.299	1.045	7	15.580	1.041	6
Gépgyártás	20.068	574	3	27.004	657	2	24.272	1.270	5	24.190	1.379	5
Kő-, föld-, üvegipar	2.690	488	18	5.723	1.273	22	2.329	797	34	3.628	869	25
Fa- és csontipar	7.412	176	2	9.747	344	3	7.057	444	6	8.317	401	4
Bőr-, sörte- stb. ipar	1.249	143	11	1.766	369	20	1.681	495	29	2.031	648	31
Fonó- és szövőipar	1.961	718	36	2.595	1.226	47	1.584	1.347	85	5.663	6.213	109
Ruházati ipar	13.250	8.567	64	19.971	13.414	67	14.184	9.840	69	19.793	18.152	91
Papírosipar	908	1.332	146	1.213	1.871	154	724	1.129	155	1.013	1.916	189
Élelmészeti ipar	12.701	3.689	29	14.585	4.551	31	11.523	3.715	32	14.546	4.510	31
Vegyészeti ipar	2.479	466	18	3.213	669	20	2.611	908	34	2.831	916	32
Építőipar	10.981	487	4	15.602	598	3	8.084	287	3	12.935	183	1
Sokszorosító- és műipar . . .	6.748	1.710	25	7.459	2.872	38	5.329	2.147	40	6.025	2.554	42
Szállodás- és vendéglősipar .	6.376	4.919	77	8.329	6.073	72	7.546	5.904	78	8.530	6.117	71
Egyéb ipar	94	40	42	101	98	97	691	554	80	2.094	1.474	70
Együtt	97.865	23.870	24	132.957	34.936	26	100.914	29.882	29	127.176	46.373	36

Beszéltünk korábban a ruházati ipar konfekciónizálódásáról. Akkor elfoglalt állításunknak alátámasztására szolgáljon a ruházati iparban alkalmazott munkásnők számának érdekes és egészen sajátosan jellemző alakulása. A ruházati ipar ma a nőmunkásoknak a legnagyobb tömegét foglalkoztatja, több mint 18 ezret. Az első népszámlálás, melyből vizsgálódásaink kiindulnak az 1900. évi nyolc és félezer olyan munkásnőt talált már, akik a ruházati iparban keresték kenyerüket. Ez a szám még a háború előtt tizezer fölé emelkedett és így abban az időben is, az ipari munkásnők legjelentékenyebb csoportjának adott kenyeret. Az önálló kenyérkereső nők megszűnéséről beszélve mondtuk, hogy éppen itt, a ruházati iparban, a háború végeztével igen sokan önállósították magukat és ennek megfelelően a ruházati iparban alkalmazott munkásnők száma 9840-re zuhant alá. Az infláció

¹⁾ Házi és vándoriparral együtt.

alatti pénzelértéktelenedés, az új erővel fellendülő ruházati nagyipar, ezeknek az önállósodott munkásnőknek jórészt ismét visszaterelte a nagyüzemekbe. Így esett meg, hogy a legutolsó népszámlálás, a harminc év előtti eredményekhez viszonyítva, itt százszázalékos emelkedést regisztrált. Ugyanis a ruházati ipar 1930-ban nem kevesebb, mint 18 ezer munkásnőnek adott kenyeret.

Jelentékeny tömeg nőmunkást foglalkoztat a fonó- és szövőipar is, csaknem ötszörösét az előző évtizedben alkalmazottak számának (1347—6213). A szállodás- és vendéglősipar, már a századfordulón is egyike volt azoknak az iparoknak, amelyek a nőmunkások nagy tömegének adtak kenyeret és így az a viszonylag is igen magas szám, melyet az utolsó népszámlálás itt talált (6117) nem is látszik olyan feltűnően nagynak. Négy és félezer munkásnő — csaknem pontosan annyi, mint 1910-ben — talál kenyeret az élelmezési iparban, közel 2 ezer a papírosiparban, 2500 a sokszorosítóiparban, ezer—ezer a vas- és fémiparban és a gépiparban. Ezzel szemben erős visszaesést találunk, mint azt már korábban jeleztük az építőiparban, ahol a háború előtti 598 nőmunkás helyett ma csak 183 van alkalmazva. Változatlan, vagy csak igen kevéssé eső létszámmal találkozunk viszont a vas- és fémiparban, a fa- és csontiparban és a vegyészeti iparban.

Ha az egyes szakmákat vizsgáljuk, amelyek nagyobb számú női munkást alkalmaznak, azt látjuk, hogy ezek elsősorban: a szabóipar (8192), vendéglős-, szállodás- és korcsmárosipar (3521), varrás egyéb megjelölés nélkül (2597), fonó- és szövőipar (2331), nyomdaipar (2304), női divatárukészítés (1853), kötött és kötszövött áruk gyártása (1392), papírosárugyártás (1328), dohánygyártás (1215), kávéház és kávémérés (1210), fodrászipar (1189), mosás és vasalás (1039), elektrotechnikai cikkek gyártásával foglalkozó ipar (1033). Ezeknek a szakmáknak csak kisebb része volt az, mely már az 1900-as népszámlálás alkalmával is nagyobb jelentőséggel bírt, ilyenek voltak: a szabóipar (3749), vendéglős- és szállodásipar (3432), dohánygyártás (2350), nyomdaipar (1662), a varrás (1520), mosás és vasalás (1210). Az iparnak a háború után beállott mélyhulláma ezekre, a már korábban is a nőmunkásokra olyan jelentős szerepet betöltő iparokra nézve sem mult el nyom nélkül. Az a szépen megindult fejlődés, mely ezeken a fent megjelölt egyes iparokon kívül még jó egynehány szakmában, a munkásnőknek ezren felüli számát foglalkoztatta, 1920-ban szinte megtört. A szabóipar a háború után mintegy kétezres csökkenést mutat fel a nőmunkások létszámában, a mosás-vasalással foglalkozó ipar közel ezres, a papírosgyártás nyolcszázas, a nyomdaipar ezres csökkenést tár elénk. Ekkor következik be a dohánygyári munkásnőknek felére való csökkenése is, melyet azóta sem tudott ez a szakma kiheverni. Itt az ipar hanyatlásán kívül csak úgy, mint a szabóiparnál, a trianoni országcsontkítás is megjelenik a nőmunkások számának jelentékeny csökkenését előidéző okok között. A főváros ipara,

Munkásnők egyes ipari szakmákban. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Vas- és acéleszk. stb. készítő				20	—	—	273	37	13	666	58	9
Csavargyártás	224	81	36	418	102	24	216	46	21	196	60	30
Drótygyárt. drótfonás és szövés ...	112	8	7	344	35	10	214	23	11	320	28	9
Vasedénygyártás	—	—	—	65	7	11	43	11	25	203	59	29
Épület-, műlakatosság.....	3.878	14	0	5.149	32	0	4.618	70	1	6.154	27	0
Írótol-, tollszárhüvelygyártás ...	21	35	166	54	63	116	43	35	81	62	64	103
Arany- és ezüstárak gyártása ...	774	145	18	1.243	185	15	998	213	21	1.190	204	17
Rézhámoripar, rézművesség	1.023	30	3	1.531	96	6	1.703	159	9	1.290	132	10
Töltényhüvelyek, töltények gyárt.	67	84	125	50	9	18	609	86	14	5	—	—
Csillár- és lámpaárugyártás	448	68	15	1.051	200	19	547	164	30	494	175	35
Ólom- és ónarugyártás	178	51	28	119	52	44	115	15	13	143	31	21
Bádogipar	1.821	29	1	2.706	110	4	1.781	107	6	2.410	160	6
Gép-, kazán- stb. gyártás	10.096	12	—	13.457	62	—	10.084	294	3	6.052	133	2
Automobilgyártás							880	7	1	2.306	4	—
Elektrotechn. cikkek gyártása ...	2.004	479	24	3.572	346	9	4.279	611	14	5.926	1.033	17
Közhaszn. villamos áramfejlesztő-telepek	205	—	—	681	17	2	1.312	107	8	1.825	57	3
Orvosi műszerek stb. gyártása ..	608	6	1	1.285	61	4	2.167	146	6	2.711	97	3
Cementgyártás	72	18	25	109	24	22	88	12	13	11	5	45
Cement és gipszárugyártás	193	37	19	803	156	19	162	21	13	198	49	24
Kövek mechanikai megmunk....	767	53	7	706	96	13	254	14	5	481	12	2
Tégla- és tűzálló anyagok gyártása	1.035	308	30	3.095	873	28	1.321	669	50	2.148	708	33
Köedény, majolika stb. gyártása	126	26	20	166	46	27	96	42	43	204	56	27
Üveggyártás	147	11	7	348	23	6	140	17	12	222	35	16
Fűrészarugyártás	727	96	13	1.284	150	11	1.327	95	7	634	49	8
Asztalosipar	5.513	14	—	6.822	73	1	4.708	183	4	6.661	143	2
Esztorgályos	324	1	—	215	1	—	145	3	2	269	34	12
Aranyozó stb. és faragott áruk gy.	139	1	—	156	10	6	89	18	20	167	40	24
Gyermekjátékkészítő	1	2	200	16	23	143	54	34	63	22	25	113
Nádfonadék gyártása stb.	19	24	126	9	7	78	2	4	200	5	6	120
Bőrgyártás és bőrfestés	406	19	4	238	10	4	318	54	17	258	29	11
Bőrdíszműkészítés	50	—	—	125	7	5	113	4	3	369	67	18
Bőröndös	148	2	1	269	14	5	169	21	12	312	44	14
Sörte-, szőr- és tollipar	187	41	22	304	139	45	249	180	72	239	143	60
Ruggyantaárugyártás	126	75	59	382	183	48	485	166	34	510	353	69
Gyapjúipar	41	24	58	36	10	28	51	52	102	408	687	168
Len-, kender stb. fonó- és szövőip.	37	60	162	167	195	117	204	471	231	1.852	2.331	126
Selyemipar	8	3	37	2	2	100	2	2	100	125	167	133
Kötött- és kötszövőtárak gyárt.	10	85	850	20	130	650	46	228	495	542	1.392	257
Hímzett és csipeáruk gyártása	51	141	276	106	369	348	58	246	424	92	705	766
Gombkötő stb. áruk gyártása...	170	231	136	142	155	109	50	60	120	167	285	170
Kelmenyomtató stb. ipar	729	126	17	1.165	303	26	565	256	45	1.187	583	49
Kárpitos	848	42	5	886	53	6	543	28	5	1.221	42	3
Szabóipar	5.670	3.749	66	8.752	6.804	78	4.967	4.932	10	7.402	8.192	110
Szűcsipar	261	33	12	519	145	28	360	187	52	672	560	83
Fehérnemű és ágyneműkészítés ..	65	187	287	334	394	118	46	83	180	139	627	451
Nyakkendőkészítés	1	28	2.800	1	24	2.400	1	3	300	13	75	577
Női divatárakészítés	18	657	3.650	202	1.392	689	26	1.129	4.342	49	1.853	3.781
Varrás	—	1.520	—	23	1.137	4.943	7	938	13.400	27	2.597	9.618
Eső- és napernyőkészítő	19	64	337	36	64	178	13	40	307	45	84	186
Kesztyűgyártás.....	109	84	77	116	60	51	100	87	87	207	212	102

Munkásnők egyes ipari szakmákban. — 1900—1930. (Vége.)

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Kalapos	235	209	89	290	276	95	309	230	74	319	411	129
Sapkás	59	25	42	196	110	56	123	67	54	119	55	46
Szalmakalapkészítő	5	44	880	24	92	383	3	23	766	—	1	—
Művirág- és dísztolgyártás	15	222	1.480	73	397	544	33	152	460	21	142	676
Cipész és csizmadia	4.638	363	8	6.409	463	7	5.896	685	11	6.639	768	11
Ruha- és folttisztítás	84	147	175	121	252	208	56	123	219	16	70	437
Mosás és vasalás	253	1.210	478	382	1.742	456	165	652	395	220	1.039	472
Borbélyipar	1.757	19	1	2.386	54	2	2.052	386	19	3.873	1.189	30
Arc- és kézápolás							8	114	1.425	20	273	1.365
Papirosanyag- és papirosgyártás	26	7	27	53	75	141	36	15	41	34	14	41
Papirosárugyártás	332	1.099	331	547	1.381	252	333	789	237	487	1.328	272
Kész celluloidból gallér- stb. készítés				12	21	175	5	5	100	10	18	180
Könyvkötőipar	550	226	41	601	394	65	350	320	91	482	556	115
Malomipar	3.108	140	4	3.338	188	5	1.784	158	9	981	55	5
Fűszermalomipar										24	17	71
Sütőipar	2.284	348	15	2.661	395	15	2.260	307	13	3.849	525	13
Tésztagyártás	41	78	190	63	108	171	61	44	72	103	277	269
Cukorgyártás	12	1	8	18	7	39	24	2	8	76	26	34
Cukrász stb.	307	46	15	713	343	48	790	470	59	887	472	53
Cukorkagyártás	87	130	149	123	281	228	88	125	142	181	375	207
Kakaó- és csokoládékészítő	84	50	59	43	146	339	49	87	177	150	355	236
Kávétisztítás stb.	35	1	3	30	7	23	28	15	53	52	27	52
Konzervgyárt. egyéb növényi anyagból	21	4	19	47	19	40	140	99	70	94	89	94
Hentes	1.238	135	11	1.482	114	7	1.292	114	9	2.809	176	6
Béltisztító és pacalos	156	99	63	162	130	80	33	23	69	42	48	114
Egyéb hús- és zsiripar	109	23	21	175	14	8	25	5	20	1	5	500
Konzervgyártás húanyagokból	66	70	106	120	169	141	159	164	103	75	110	146
Sajt-, túró- és vajgyártás	11	1	9	373	52	14	204	107	52	1.017	334	33
Dohánygyártás	250	2.350	940	377	2.293	608	363	1.441	397	409	1.215	297
Sőr- és malátagyártás	1.459	45	3	1.432	83	5	944	118	12	859	147	17
Konyak-, likőr- stb. gyártás	226	47	21	338	94	28	417	215	51	263	84	32
Ásványvízkiaknázás	52	25	48	96	29	30	58	36	62	137	62	45
Kőolajfinomítás	137	6	4	222	6	2	143	12	8	276	8	3
Világítógázgyártás	1.271	1	—	1.286	4	—	943	43	4	1.072	25	2
Gyertya-, szappan- stb. gyártás	221	167	75	260	182	70	312	215	69	258	222	86
Kocsiikenőcs-, festék- stb. gyártás	120	76	63	183	155	85	165	99	60	158	125	79
Csontliszt, csontszén stb. gyártása	86	8	9	191	40	21	202	71	35	106	19	18
Egyéb vegyszeti cikkek gyártása	269	99	37	707	243	34	691	457	66	668	481	72
Építészeti	1.714	84	5	6.617	439	6	1.542	76	5	1.839	48	2
Köztisztasági vállalkozó	201	38	19	44	53	120	1.179	134	11	1.962	81	4
Nyomdaipar	5.401	1.662	31	6.425	2.779	43	4.324	1.797	41	4.956	2.304	46
Fényképész	356	33	9	314	35	11	252	211	84	265	179	67
Filmgyártás							203	57	28	70	21	30
Vendéglős, szállodás és korcsmáros	3.728	3.432	92	4.568	3.790	83	4.294	3.441	80	4.666	3.521	75
Markotányos és kifőző stb.	109	364	334	126	594	471	158	328	207	152	676	444
Kávéház, kávé mérés stb.	1.593	917	57	2.458	1.315	53	1.807	1.581	87	1.712	1.210	70
Vendéglől stb. segédzemélyzet ..	535	19	3	594	43	7	775	107	14	1.559	279	18
Fürdős	250	144	57	449	318	71	476	434	91	430	428	99
Egyéb ipari foglalkozás k. m. n.	83	36	43	92	96	104	680	550	81	2.093	1.473	70
Összesen	78.050	23.054	31	106.520	34.270	32	82.875	29.114	35	45.875	105.302	44

mely ezekből a mondhatjuk, közszükségleti cikkekből egy húsz milliós nemzet igényeit volt részben hivatva kielégíteni, egyszeriben fogyasztók nélkül állott. A leromlott gazdasági viszonyok mellett ugyanis, még a megmaradt 9 milliónyi népességnek a fővárosi iparra támaszkodó része sem bizonyult teljesértékű fogyasztónak. Egy újabb évtized kellett ahhoz, hogy a fogyasztóközönség megtalálja régi igényeit és az erőteljes iparpártolás, védővámok és valutáris nehézségek kiszorítsák piacairól az idegen országok ipari termékeit. Ezek az okok voltak azok, amelyeknek folyományaképpen az éledő ipar ismét olyan jelentékeny tömegű nőmunkásnak tudott kenyeret adni, mint azt az 1930. évi népszámlálás adatai kimutatják.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
C) Kereskedelem és hitel.												
Állat és termény	858	372	43	952	520	54	801	442	55	828	423	51
Fa- és erdei termékek	1.256	115	9	1.601	74	4	1.363	110	8	1.714	72	4
Vas- és fémáru	997	49	4	1.756	96	5	1.748	103	5	1.989	163	8
Agyag- és üvegipar	219	18	8	273	44	16	263	50	19	237	41	17
Fa- és faragottáru	1.274	201	15	1.684	416	24	1.212	334	27	1.257	301	23
Fonó-, szövő- és ruházati áru	4.163	449	10	5.779	946	16	3.471	956	27	6.234	1.764	28
Élelm. és élvezeti cikkek	3.829	742	19	4.632	916	19	4.602	1.224	26	5.405	1.070	19
Gyógy- és vegyszerek	368	29	7	694	59	8	895	181	20	1.176	193	16
Könyv- és műáruk	579	321	55	645	216	33	733	472	64	898	534	59
Zsibárus	219	26	11	188	45	23	108	24	22	141	27	19
Vegyeskereskedő	71	6	8	140	68	48	122	188	154	120	94	78
Cseléd- és helyszerző	166	22	13	130	19	14	43	8	18	47	11	23
Hirdetés váll. és közvetítő	25	1	4	43	4	9	41	—	—	71	3	4
Szállító és bizományos	542	18	3	631	32	5	685	25	3	583	5	0
Egyéb kereskedelem	984	130	13	929	98	10	2.192	548	25	2.861	1.029	35
Kofák és árusok	144	197	136	195	163	83	212	176	83	223	139	62
Házalók	4	14	350	19	6	31	14	5	35	19	12	63
Ügynökök	142	—	—	291	7	2	131	7	5	25	3	12
Pénz- és hitelügy	1.105	28	2	1.644	160	9	2.350	220	9	1.864	140	7
Együtt	16.945	2.738	16	22.226	3.889	17	20.986	5.073	24	25.692	6.024	23

A kereskedelemben alkalmazott munkásnők, az üzleti kiszolgáló-személyzet, csupán alig nyolcadrészét teszi ki az ipari munkásnők létszámának. Aránylagos szaporodásuk harminc esztendő alatt hasonló az ipari munkásnők szaporodásához, vagyis létszámuk csaknem megkétszereződött. A századelejei 1900-as népszámlálás 2738 nőmunkást talált a kereskedelmi pályákon alkalmazva, míg ma ez a foglalkozási ág 6024 nőnek ad kenyeret. A két legjelentékenyebb kereskedelmi ág, mely ma ezernél több munkásnőt foglalkoztat, a ruházati és élelmezési cikkekkel való kereskedelem. Hasonlóan ezernél valamivel több nőmunkást találunk az egyéb kereskedelmi ágak gyűjtőcíme alá foglalt kisebb csoportok összeségét alkotó csoportban is. Vizsgálódásaink kezdetén, amikor csupán 2738 nő volt a kereskedelemben

Munkásnők egyes kereskedelmi és hitel szakmákban. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Élőbaromfi kereskedő	17	16	94	25	8	32	11	13	118	71	30	42
Gabona-, termény- és lisztkeresk.	191	30	15	164	12	7	126	25	20	114	7	6
Terménykereskedő	238	93	39	278	156	56	278	132	47	199	59	29
Főzelékkel stb. kereskedő	27	7	26	56	19	34	57	30	52	100	16	16
Gyümölcs- és szőlőkereskedő	23	18	78	78	60	77	28	24	85	95	21	22
Élőfa- és virágkereskedő	22	187	850	66	238	360	39	192	492	49	249	508
Fa-, cser-, gubacs- és szénkeresk.	1.221	114	9	1.553	71	4	1.324	107	8	1.649	70	4
Vaskereskedés	440	1	—	810	11	1	759	33	4	790	22	3
Egyéb fémárukkal kereskedő ...	145	11	7	117	21	18	78	12	15	86	21	24
Gazd. gépekkel stb. kereskedő ..	98	—	—	148	—	—	139	1	0	68	2	3
Varrógép- és kerékpárkereskedő ..	67	16	24	137	24	17	92	4	4	244	20	8
Háztart. stb. cikkekkel kereskedő	47	11	23	70	9	13	93	28	30	56	22	39
Műszaki cikkekkel stb. kereskedő	110	7	6	294	17	6	425	15	3	542	49	9
Óra-, látszer- stb. kereskedő	79	3	4	146	13	9	149	8	5	185	22	12
Agyagáru- és üvegkereskedő	218	18	8	270	44	16	263	50	19	236	41	17
Bútorkereskedés	166	6	3	296	30	10	171	18	10	202	37	18
Bőrkereskedő stb.	301	13	4	432	31	7	369	52	14	422	36	8
Díszmű- stb. árukkal kereskedő ..	420	118	28	494	216	43	280	119	42	184	87	47
Papíros-, frószter- stb. kereskedő ..	387	64	16	462	139	30	392	145	37	449	141	31
Kötél-, ponyva stb. kereskedő ...	47	60	127	32	54	169	62	124	200	61	32	52
Kézmű- és rövidárukereskedő	2.253	103	4	2.536	243	9	1.477	278	19	3.211	990	31
Divatárukereskedő	1.049	113	11	2.091	444	21	1.019	363	35	1.573	463	29
Posztókereskedés	308	14	4	562	20	3	184	5	3	289	12	4
Cipőkereskedés	52	8	15	91	8	9	238	53	22	527	64	12
Ruhakereskedés	406	65	16	406	108	26	428	79	18	520	166	32
Rongykereskedés	34	85	250	47	66	140	41	47	114	16	20	125
Déligyümölcs stb. kereskedő	85	3	3	165	53	32	84	50	59	143	72	50
Fűszer-, gyarmatáru, stb. keresk.	2.415	192	8	3.117	238	7	1.889	351	18	3.317	319	9
Fogyasztási szövetkezetek	—	—	—	—	—	—	1.490	201	13	829	95	11
Szatócs	349	200	57	248	55	22	83	70	84	253	93	37
Tojás-, tej-, sajt- stb. kereskedő ..	411	92	22	469	209	44	126	54	43	239	113	47
Leölt baromfi- és vadkereskedő ..	57	25	44	64	45	70	58	23	39	30	10	33
Hentesáru- és egyéb húсарukeresk.	43	22	51	71	17	24	91	47	51	52	30	58
Egyéb élelmiszerkereskedő	11	9	82	41	19	46	352	270	77	193	97	50
Dohány-, sóeladás és bélyegárusít.	29	181	624	41	252	614	26	118	454	90	224	249
Bor-, sör-, szesz-, ecet- és likőrker.	336	16	5	313	26	8	371	36	10	215	16	7
Kőolajkereskedés	17	—	—	10	1	10	13	1	7	17	1	6
Egyéb vegyszeti stb. kereskedés	347	28	8	676	58	8	872	177	20	1.138	192	17
Könyv- és zeneműkereskedő	527	312	59	578	200	34	660	460	69	832	527	63
Vegyeskereskedő	71	6	8	140	68	48	122	188	154	120	94	78
Szállítók és bizományosok	542	18	3	631	32	5	685	25	3	583	5	0
Egyéb kereskedelmi ágak	99	9	9	254	33	13	839	254	30	363	355	98
Keresk. a keresk. ág m. n.	318	91	28	386	52	13	817	267	33	2.156	657	30
Élelmiszerkafák stb.	129	171	132	146	120	82	151	146	97	168	103	61
Egyéb árusok és kofák	15	26	173	49	43	88	61	30	49	55	36	65
Ügynökök és alkuszok	142	—	—	291	7	2	131	7	5	25	3	12
Takpénzt., bankok stb.	544	7	1	1.068	28	2	1.774	160	9	1.434	107	7
Magánpénzüzerek	21	1	5	28	—	—	56	3	5	44	3	7
Sorsjátékrendezők stb.	18	2	11	11	1	9	2	—	—	3	2	66
Biztosításügy	170	—	—	210	9	4	257	24	9	222	18	8
Közzraktári vállalatok	290	11	4	247	115	46	196	31	16	145	9	6
Összesen	15.352	2.603	17	20.915	3.743	18	19.728	4.950	25	24.604	5.880	24

alkalmazva, az egyes kereskedelmi ágakban természetesen nem jelentkeztek ilyen pregnánsan a nőmunkások tömegei. Voltak azonban csoportok, amelyekben viszonylag nagyobb számban voltak a nők még akkor alkalmazva, mint napjainkban. Így az állat- és terménykereskedelemben, ahol a háborút megelőző népszámlálás 520 nőmunkást mutatott ki — 100 férfire 54-et — ma csak 423-at — 100 férfimunkásra 51-et — találunk. Hasonló az arány a fa- és faragottárak csoportjában. Itt ugyanis a háború előtt 201-ről 416-ra, a háború után 334-ről 301-re szállott alá a nőmunkások létszáma. Ennél a foglalkozási ágnál azonban a háború a férfialkalmazottak létszámában is olyan természetű csökkenést okozott, melyet az utolsó tízesztendőnek növekvő kereskedelme sem tudott jóvátenni. Számbeli és viszonylagos a csökkenés a zsidó-kereskedelemben alkalmazott munkásnők sorában is. A századeleji 26-ról 1910-ben 45-re emelkedett létszámuk, míg ma ismét csak 27 nő van ebben a szakmában alkalmazva. A vegyeskereskedőknél alkalmazott női segédszemélyzet, mely 1900-ban még csak 6 egyénből állott, a háború után 188-ra emelkedett, hogy a legutolsó népszámlálás alkalmával ismét csaknem a felére zuhanva, 94 munkásnőt mutasson ki. Mondottuk korábban, hogy a vegyeskereskedelem önálló is jelentékenyen lecsökkent az utolsó évtizedben. Csökkent a kofák és árusok alkalmazásában álló segédszemélyzet létszáma is a nőmunkások körében, ehelyett azonban a férfimunkások száma emelkedett itt jelentékenyen.

Ha mármost az egyes szakmák szerint vizsgáljuk meg a kereskedelmi segédszemélyzet alakulását, azt találjuk, hogy azok az egyes kereskedelmi szakmák, melyek száznál több segédmunkásnőt, üzleti kiszolgálónőt alkalmaznak a következők: kézmű- és rövidárkereskedelem (990), könyv- és zeneműkereskedés (527), divatár- (463), fűszer- és gyarmatárkereskedelem (319), élőfa- és virágkereskedelem (249), dohánytőzsdék (224), ruhakereskedés (166), papír- és írószerkereskedelem (141), tojás-, tej- stb. kereskedő (113). Az egyéb kereskedelem és a »kereskedelem külön megnevezés nélküli« csoport, mint mondottuk, jelentékeny nőmunkástömegeknek a gyűjtőcsoportja. Végül a bankok és takarékpénztárak is 107 nőnek adnak segédszemélyzeti, altiszti és takarítónői minőségben kenyeret. Érdekes megfigyelni, hogy a századfordulón nem egy olyan kereskedelmi szakma adott a nők jelentékeny, száznál nagyobb számának kenyeret, mely ma jóval csekélyebb számú nőmunkásról gondoskodik csupán. Így a fa- és szénkereskedelem (114—70), a díszműárkereskedelem (118—87), a szatócsüzetek (200—93), itt azonban a férfi segédszemélyzet száma is jelentékenyen csökkent és végül az élelmiszerkofák (171—103). Viszont találunk olyan kereskedelmi szakmákat, ahol az 1920-as népszámlálás mutatott ki jelentékenyen nagyobb nőmunkástömeget, mint amennyit a szakma ma foglalkoztat. Ilyenek: a terménykereskedelem (132—59), a fa- és szénkereskedelem (107—70), a díszműárkereskedelem (119—87), a kötél-, ponyva-, zsák- stb. kereskedelem (124—32),

fűszer- és gyarmatárúkereskedelem (351—319) a fogyasztási szövetkezetek (201—95), az egyéb élelmiszerkereskedelem (270—97), a vegyeskereskedések (188—94). A takarékpénztárak és bankok is mintegy félszázzal több nőmunkásnak adtak kenyeret tíz év előtt, mint napjainkban.

A kereső segédszemélyzet számának alakulása foglalkozási ágak szerint. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
D) Közlekedés.												
Közutak	4.801	9	0	6.333	4	0	4.719	15	0	5.871	12	0
Vasutak	6.938	47	0	8.256	121	1	8.782	403	4 ^{*)}	7.208	308	4
Hajózás	1.347	4	0	1.619	6	0	1.113	22	2	1.137	18	1
Posta és távirat	2.092	7	0	3.797	29	0	3.289	199	6	2.718	92	3
Hordárok	—	—	—	80	—	—	8	—	—	44	—	—
Temetkezési vállalkozók	105	4	3	163	9	5	162	6	3	166	10	6
Együtt	15.283	71	0	20.248	169	0	18.073	645	3	17.144	440	2

A közlekedés körében alkalmazott segédszemélyzetről csakúgy, mint a tisztviselőnőkről elmondhatjuk, hogy a közvetlen háború utáni számbeli jelentőségük csak a férfimunkaerők pótlására szorítkozott. A rendellenes viszonyok megszűntével leapadt a nőmunkások száma is. A vasút és a posta, mely 1920-ban 403, illetőleg 199 nőmunkásnak adott még kenyeret, ma csupán 308, illetőleg 92 nőt foglalkoztat segédszemélyzeti minőségben.

Nők mint egyéb segédszemélyzet. — 1900—1930.

Megnevezés	1900.			1910.			1920.			1930.		
	é v b e n											
	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő	férfi	nő	100 férfitre nő
Háztartási alkalmazottak	2.161	55.043	2.547	2.195	67.922	3.094	1.280	50.895	3.976	1.662	61.632	3.708
Polgári és egyházi közszolgálat stb.	8.523	1.113	13	10.746	3.048	28	11.875	6.039	51	12.320	5.912	48
Különböző gazd. és k. m. n. napszamosok	11.429	7.766	68	7.738	3.747	48	3.391	2.111	62	7.652	2.759	36
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	2.363	5.625	238	3.091	6.163	199	2.835	9.339	329	3.765	14.527	386
Összesen	24.476	69.547	284	23.770	80.880	340	19.381	68.384	353	25.399	84.830	334

A polgári és egyházi közszolgálat és a szabadfoglalkozások körében alkalmazott női segédszemélyzetről, bár igen jelentékeny csoportot alkotnak, további részletezések nem állanak rendelkezésünkre s ezen a téren az 1920 és

az 1930-as népszámlálás adataira kell támaszkodnunk. Ezek szerint az itt alkalmazott nőmunkások, számszerint mintegy hatezren, a következőleg oszlanak meg. A legjelentékenyebb tömeget a közegészségügy szolgálatában találjuk, számszerint 2972-öt, ami az összes ezen csoportba sorozott nőmunkásoknak több mint a felét teszi ki. Ebben a kategóriában szerepel ugyanis a kórházak igen jelentékeny számú nőápolószemélyzete. A közigazgatási szolgálatban, a tanügynél és a egyesületek szolgálatában álló csoport magába foglalja az altisztőket és takarítókat igen népes tömegét.

A napszámosnőkről munkánk korábbi fejezeteiben részletesen megemlékeztünk, úgyhogy erős létszámbeli csökkenésük a századelejei számhoz viszonyítva, már nem szorul bővebb magyarázatra.

Nem kívánunk itt már bővebben foglalkozni a háztartási alkalmazottaknak mintegy félszázezret kitevő tömegével sem, hiszen ez a tömeg csaknem állandónak nevezhető a főváros dolgozó nőtársadalmában. Hullámozására egyedül a gazdasági viszonyok szolgálnak magyarázatul. Számuk emelkedik a viszonyok javulásával és csökken, ha a gazdasági viszonyok leromlanak. Arról a speciális hullámozásról, melyet a háztartási alkalmazottak számában a háború idézett elő, már korábban szintén kimerítően szövegeztünk és így csak utalunk az előző fejezetekben elmondottakra.

Egyedül az »egyéb foglalkozások« körébe sorozott 14 és félezer nőmunkásról kívánjuk még megjegyezni, hogy azok közül, a rendelkezésre álló adatok szerint, körülbelül 10 ezer mint takarító keresi meg a kenyerét nagyjából magánszolgálatban.

III. RÉSZ

NŐI FIZETÉSEK ÉS KERESSETEK

A nőalkalmazottak fizetésének és keresetének alakulása.

A dolgozó nők térfoglalását végigvezettük az utolsó harminc esztendőn. Most, mielőtt munkánkat befejeznők, talán nem lesz érdektelen, ha a nőalkalmazottak keresetét vesszük még röviden vizsgálat alá. Adataink itt főleg két forrásra szorítkoznak. Az egyik *dr. Illyefalvi I. Lajos*: »A kenyérkereső nő Budapesten« című áttekintő munkája, mely a kenyérkereső nők tényleges kereseti viszonyait ismerteti. A másik ugyancsak *Dr. Illyefalvi I. Lajosnak* a székesfővárosi statisztikai hivatal igazgatójának szerkesztésében megjelent Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, mely a tényleges fizetések és munkabérek további kiegészítését szolgáltatja, másrészt ugyanennek az Évkönyvnek XX. évfolyama, mely a kereseti adó alapját képező jövedelmeket taglalja részletesen és áttekinthetően úgy a férfi, mint a nőalkalmazottak szempontjából.

Köztisztviselőnők fizetése az államnál. — 1914—1933.¹⁾

Fizetési osztály		1914	1926 december	1929	1933 (márc. 1.)	Csökkenés %-a
V.	{ 1. fok	1.401	782	914	715	— 49·0
	{ 2. „	1.208	702	824	647	— 46·4
VI.	{ 1. „	966	602	711	565	— 41·5
	{ 2. „	889	554	658	524	— 41·1
	{ 3. „	811	506	606	485	— 40·2
VII.	{ 1. „	734	445	528	430	— 41·4
	{ 2. „	676	413	493	402	— 40·5
	{ 3. „	618	381	458	375	— 39·3
VIII.	{ 1. „	550	323	391	324	— 41·0
	{ 2. „	512	307	371	308	— 39·7
	{ 3. „	473	291	356	296	— 37·3
IX.	{ 1. „	405	250	303	253	— 37·6
	{ 2. „	376	234	288	241	— 35·9
	{ 3. „	347	219	273	229	— 34·0
X.	{ 1. „	319	204	254	216	— 32·1
	{ 2. „	299	196	244	208	— 30·6
	{ 3. „	280	188	234	200	— 28·6
XI.	{ 1. „	251	174	215	183	— 27·1
	{ 2. „	231	166	207	176	— 23·8
	{ 3. „	212	158	199	170	— 20·0

¹⁾ Pengőben, az egy hónapra eső lakbér hányadával együtt.

Az államnál és a városnál alkalmazott köztisztviselők által a megfelelő státusokban elérhető legmagasabb fizetési osztály az V. osztály. Ezért bezárólag eddig a fizetési osztályig ismertetjük a női közalkalmazottak fizetéseit.

Az államnál a kinevezett alkalmazottak kezdőfizetése az utolsó redukció után havi 170 pengőben állapított meg. A háború előtt ebben a fizetési osztályban a fizetés, mely csakúgy, mint napjainkban, belefoglalva a lakbér-járandóságot: 212 pengő volt mai pénzértékre átszámítva. A békebeli fizetéssel szemben a legalacsonyabb fizetési osztály kezdőfokozatánál tehát 20%-os csökkenést találunk. A legmagasabb elérhető fizetési osztály legfelső fokozatában az állam ma havi 715 pengő összjavadalmazást utal ki, szemben a békebeli 1401 pengővel, vagyis a csökkenés már 49%-os. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az államnál alkalmazott nőtisztviselők közül, — pontos számszerű adatokkal itt nem rendelkezünk —, egészen elenyészően csekély azoknak a száma, akik a IX. fizetési osztályt túlhaladva 250 pengőnél nagyobb fizetést élveznek: érthetetlennek látszik a küzdelem, amely ezeknek a szerény javadalmazású kis egzisztenciáknak a közhivatalokból való ki-szorítását célozza.

Köztisztviselők fizetése a fővárosnál. — 1914—1933.¹⁾

Fizetési osztály		1914	1926	1929	1933	Csökkenés % -a
			d e c e m b e r		(márc. 1.)	
V.	1. fok	1.007	665	772	614	— 39·0
	2. «	959	663	737	587	— 38·7
	3. «	²⁾ 908	—	702	561	— 38·2
VI.	1. «	852	556	649	517	— 39·4
	2. «	813	532	622	497	— 38·9
	3. «	²⁾ 773	—	596	486	— 37·1
VII.	1. «	736	465	542	440	— 40·1
	2. «	697	449	524	426	— 38·8
	3. «	658	433	506	412	— 37·4
VIII.	1. «	571	382	444	366	— 35·8
	2. «	542	370	431	356	— 34·2
	3. «	513	358	418	346	— 32·5
IX.	1. «	465	327	411	340	— 26·9
	2. «	445	315	398	330	— 25·9
	3. «	426	303	384	318	— 25·4
X.	1. «	387	283	340	288	— 25·7
	2. «	368	272	326	277	— 24·6
	3. «	349	258	312	265	— 24·0
XI.	1. «	300	236	285	242	— 19·3
	2. «	281	228	276	234	— 16·7
	3. «	261	220	266	226	— 13·4

¹⁾ Pengőben az egy hónapra eső lakbér hányadával együtt.

²⁾ Ezek az adatok az 1912. évre vonatkoznak

Valamivel jobban állanak a tényleges fizetések tekintetében a székesfővárosi tisztviselők. Itt ugyanis a kezdő fizetés, melyet a végleges állásba bevásztott tisztviselő férfi vagy nő, élvez, havi 226 pengő. Sajnos, azonban a nőtisztviselők az általuk eddig elért legmagasabb fizetési osztály legfelső fokozatában is csak 614 pengő összjavadalmazást érhetnek el, tehát kereken 101 pengővel kevesebbet, mint az államnál alkalmazott kollégáik, ha az elérhető legmagasabb grádusba feljutnak. Még jelentékenyebb lehetett volna ez a különbség a békében, amikor az állami V. fizetési osztály legfőbb fokozata nem kevesebb, mint havi 400 pengővel jelentett többet, mint a fővárosi státus ugyanezen helyén. Lehetett volna, mondjuk, mert hiszen a békében a főváros alkalmazásában álló nőtisztviselők közül senki sem ért el a IX. fizetési osztálynál magasabb fizetést. A fővárosi nőalkalmazottakra vonatkozólag rendelkezésünkre áll az 1933. évből származó statisztikai feldolgozás, mely fizetési osztályok szerint is részletezi az alkalmazottakat. (Illyefalvi I. Lajos: »A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai.«) Ezen adatok szerint a tiszt szakhoz tartozó nőalkalmazottak megoszlása fizetési osztályok szerint a fővárosnál következőleg alakul:

Fizetési osztály	Nőalkalmazottak száma
VI.	1
VII.	3
VIII.	4
IX.	40
X.	54
XI.	47
Összesen	149

Amint látjuk, a végleges tisztviselők közül csupán 8 olyan van, aki 340 pengő havi jövedelemnél (fizetés és lakpénz együtt) magasabb javadalmazást élvez a fővárosnál. A végleges állásban lévő 149 fővárosi tisztviselő közül húsznak van főiskolai, tizenhétnek pedig középiskolai végzettsége.

A 149 végleges nőtisztviselő közül 93 a nők részére rendszeresített kezelőnői állást tölti be, 18 pedig a tüdőbeteggondozónővéri szakon helyezkedett el és csak 38 olyan végleges nőalkalmazottja van a fővárosnak, akik megfelelő szerencsés körülmények között, *magasabb állásokba feljuthatnak*. Nagyon szomorú adatokat tár elénk ez a statisztika, ha meggondoljuk, hogy a nőknek közszolgálati minőségben való alkalmazásában épen a székesfőváros járt elől mindenkor jó példával és a női alkalmazások ügyét a legliberálisabban kezelte.

A főváros szolgálatában álló ideiglenes hivatalnoknők fizetése. — 1914—1933.¹⁾

	1914	1926 d e c e m b e r	1929	1933 (márc. 1.)	Gyarapodás v. csökkenés %-a
I. fiz. oszt.	426	262	305	258	— 39.4
II. « «	368	246	285	241	— 34.5
III. « «	310	234	275	233	— 24.8
IV. « «	267	222	265	224	— 16.1
V. « «	232	214	255	216	— 6.9
VI. « «	197	201	245	201	+ 2.0
VII. « «	178	193	235	192	+ 7.9
VIII. « «	155	185	225	184	+ 18.7
IX. « «	139	177	215	176	+ 26.6
X. « «	116	169	205	168	+ 44.8

Az alkalmazott nők zömét nem is a rendszeresített, végleges állásokban kell keresnünk. A nagy többség díjnoki minőségben van ugyanis alkalmazva. Ezeknek száma, a havidíjasokat, a havi- és hetijegyzékes nőalkalmazottakat is beleszámítva, 520 főre rúg. Az ideiglenes hivatalnokoknak nevezett 447 díjnoknőt magába foglaló tömeget tíz fizetési osztályba sorozva javadalmazza a székesfőváros. A kezdőfizetés itt lakbérrel együtt havi 168 pengő, mely várakozási idő alapján maximálisan 258 pengőig emelkedhetik. Ezek az állások nyugdíjogosultak is. Ha mármost ezek között, a kétségtelenül jelentékeny tömeget képviselő, nőtisztviselő között tartunk terepszemlét, azt látjuk, hogy a nagy többség (366 hivatalnoknő) javadalmazása 184—233 pengő közé esik, 75 ennél alacsonyabb (168—176 pengős) és 6 tisztviselőnő ennél magasabb (241—258 pengős) fizetést élvez. Ha a viszonylag alacsony fizetések okát keressük, kitűnik, hogy a fővárosnál alkalmazott nőtisztviselőknek ebben a félezret meghaladó tömegében csak 17 olyan van, aki főiskolai képesítéssel rendelkezik és 23, aki érettségi vizsgálatot tett. A többi nőhivatalnok csak 4 középiskolai végzettséggel rendelkezik. Ezek a számok, melyek semmiképen sem állanak elszigetelten a nőalkalmazottak tömegében, igazolják mindazokat az állításokat, melyeket a női munka fejlődéséről korábban elmondottak alapján számszerűleg bizonyítani nem tudtunk: t. i. a nőtisztviselők és a nőmunkások nyomasztó és alárendelt helyzetét.

Hasonlóak a viszonyok a magánalkalmazásban álló nőtisztviselőknél is. Így például a pénzügyi tisztviselőnők csoportjában, ahol a kezdő gép- és gyorsíró nő fizetése 135 pengő, mely 10 esztendei szolgálat után emelkedhetik fel 225 pengőig.

Pénzügyi tisztviselőnők havi fizetése és lakáspénze. — 1914—1933.

	1914.	1926. é v b e n	1929. é v b e n	1933.	Gyarapodás v. csökkenés %-a
Gép- és gyorsíró nő kezdő	70	—	135	135	+ 92.9
Gyors- és gépiró nő 5 évi szolgálattal	257	225	180	180	— 30.0
Gép- és gyorsíró nő 10 évi szolgálattal	307	225	225	225	— 26.7

¹⁾ Pengőben az egy hónapra eső lakbér hányadával együtt.

Még ennél is rosszabb helyzetben vannak a kereskedelmi és iparvállalatoknál alkalmazott magántisztviselők, akiknek kezdőfizetése havi 35 pengő.

Kereskedelmi és ipari vállalatoknál működő magántisztviselők havi fizetése és lakáspénze. — 1914—1933.

	1914.	1926. é v b e n p e n g ő b e n	1929.	1933.	Gyarapodás v. csökkenés %-a
1 évig szolg.	116	84	58	35	— 69·8
2 „ „	132	95	97	60	— 54·5
3 „ „	134	106	110	80	— 40·3
5 „ „	140	112	121	100	— 28·6
8 „ „	161	127	137	120	— 25·3
10 „ „	194	155	154	135	— 30·4

és csupán 10 évi szolgálat után érik el átlag a 135 pengőt kitevő havi fizetést.

A gyáripari tisztviselőkről részletesebb adatok is állanak rendelkezésünkre a fentemlített forrásmunkák alapján. Az itt alkalmazott 2415 nőtisztviselő átlagos fizetése 1932-ben 177 pengő volt, mely az egyes iparágak szerint bizonyos hullámzást mutat.

Ipari tisztviselők átlagos fizetése. — 1923—1932.

	T i s z t v i s e l ő n ö k		
	száma	havi keresete összesen p e n g ő b e n	átlagban
1923.			
Vas- és fémipar	301	19.464	65
Gépgyártás	489	22.134	45
Közhazsn. villamos áramfejlesztőtelepek.	76	3.887	51
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	49	2.337	48
Fa- és csontipar	106	4.937	47
Bőr-, sörte-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	65	3.775	58
Fonó- és szövőipar	175	8.014	46
Ruházati ipar	209	13.637	65
Papírosipar	60	2.739	46
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása ..	598	26.680	45
Vegyészeti ipar	392	21.470	55
Nyomdaipar	227	10.450	46
Összesen	2.747	139.524	51
			9*

	Tisztviselők száma	havi keresete összesen pengőben	átlagban
<i>1927 (okt. 1.)</i>			
Vas- és fémipar	339	60.608	179
Gépgyártás	417	66.886	160
Közhaszn. villamos áramfejlesztőtelepek.	71	16.694	235
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	67	11.533	172
Fa- és csontipar	120	19.626	164
Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	64	11.784	184
Fonó- és szövőipar	237	43.512	184
Ruházati ipar	230	37.416	163
Papirosipar	99	16.760	169
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása ..	548	104.630	191
Vegyészeti ipar	384	77.837	203
Nyomdaipar	200	36.982	185
Összesen	2.776	504.268	182

<i>1932. (okt. 1.)</i>			
Vas- és fémipar	268	46.209	172
Gépgyártás	323	53.200	165
Közhaszn. villamos áramfejlesztőtelepek.	87	19.149	220
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar	38	6.095	160
Fa- és csontipar	84	11.550	138
Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	67	12.997	194
Fonó- és szövőipar	242	41.451	171
Ruházati ipar	158	26.310	167
Papirosipar	93	15.633	168
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása ..	494	83.917	170
Vegyészeti ipar	389	77.628	200
Nyomdaipar	172	32.339	188
Összesen	2.415	426.478	177

Legjobbakk a javadalmazások a fővárosi közhasznú villamos áramot fejlesztő telepeknél, amelyek községi kezelésben állanak. Itt a nőtisztviselők átlagos fizetése 220 pengőt tesz ki. A vegyészeti ipar, mely szintén a jobb javadalmazást nyújtó iparágak közé tartozik, 200 pengős átlagfizetésekkel foglalkoztatja a nőtisztviselőket. Leggyengébb az átlagos fizetés a fa- és csontiparban, ahol csak havi 138 pengőt találunk az itt alkalmazott 84 tisztviselő fizetési átlaga gyanánt. Ha mármost, mint azt korábban a fővárosi tisztviselőknél megtettük, az előképzettséget akarjuk megvizsgálni, kitűnik, hogy 1931-ben, amikor 2610 nőtisztviselő volt a gyáriparban alkalmazva, csupán 42-nek volt főiskolai képesítése, 3 nőtisztviselő felső ipariskolát, 4 ipari szakiskolát, 2 más műszaki szakiskolát, 12 kereskedelmi akadémiát, 268 felső kereskedelmi iskolát, 530 pedig középiskolát végzett.

A budapesti gyáripari üzemekben alkalmazott, fennmaradó további 1749 tisztviselő a felsoroltaknál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezett.

A magánvállalkozás, mely jelentékenyen kevesebbet nyújt az alkalmazott nőtisztviselőnek, mégis sokkal nagyobb igényekkel lép fel, a nő-alkalmazottakkal szemben, mint a közszolgálat.

A vas- és gépipari tisztviselők fizetése. — 1925—1933.¹⁾

		1925. február 1.	1929. január 1.	1933.
Irodai és kereskedelmi tisztviselő nagyobb gyakorlattal	{ száma . . .	266	256	253
	{ min. fiz. . .	109	144	100
	{ max. « . .	238	322	540
	{ átl. « . .	147	204	192
Irodai és keresk. tisztviselő kisebb gyakorlattal	{ száma . . .	283	202	98
	{ min. fiz. . .	64	60	50
	{ max. « . .	167	280	390
	{ átl. « . .	103	144	143
Levelező több nyelven	{ száma . . .	23	28	29
	{ min. fiz. . .	123	120	131
	{ max. « . .	244	430	315
	{ átl. « . .	186	286	215
Levelező egy nyelven	{ száma . . .	13	10	2
	{ min. fiz. . .	110	120	155
	{ max. « . .	184	260	260
	{ átl. « . .	143	204	207
Gyors- és gépíró több nyelven	{ száma . . .	116	136	113
	{ min. fiz. . .	119	126	100
	{ max. « . .	270	340	310
	{ átl. « . .	159	214	224
Gyors- és gépíró kisebb gyakorlattal	{ száma . . .	28	17	11
	{ min. fiz. . .	87	138	90
	{ max. « . .	208	250	200
	{ átl. « . .	137	181	126
Gyors- és gépíró egy nyelven	{ száma . . .	71	95	71
	{ min. fiz. . .	84	80	40
	{ max. « . .	190	285	235
	{ átl. « . .	119	158	134
Telefonkezelő	{ száma . . .	71	67	43
	{ min. fiz. . .	69	88	87
	{ max. « . .	175	260	250
	{ átl. « . .	114	154	150

¹⁾ Fizetés pengőben.

Rendelkezésünkre áll a fent közölt adatgyűjtés is, mely az egyik gyáripari főcsoportban, a vas- és gépgyártásban alkalmazott tisztviselőknek nemcsak az átlagos, hanem a minimális és maximális fizetéseit is kimutatja, még pedig az alkalmazás minősége szerint. Ebből az adatgyűjtésből kitűnik, hogy a legkisebb minimális fizetéssel indulnak a kezdő gép- és gyorsírók, 40 pengővel, itt az átlagos fizetés 134 pengő, ezen alkalmazási minőségben pedig 235 pengő a maximális fizetés. Legmagasabbak a minimális fizetések az egynyelven levelező nagyobb gyakorlattal bíró nőtisztviselők között, 155 pengő. A vas- és gépiparban legmagasabb maximális fizetést a nagyobb gyakorlattal bíró irodai és kereskedelmi tisztviselők kapják.

Tisztviselők létszáma és fizetése a vas- és gépiparban. — 1920—1934.

	Tisztviselők száma		Átlagos havi fizetések (P)	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
1920.				
Október 1.	2.591	638	48·44	26·65
1922.				
Január 1.	3.134	782	49·77	28·88
1923.				
Január 1.	3.802	941	50·34	23·57
1924.				
Január 1.	4.456	1.054	95·45	60·66
1925.				
Február 1.	4.035	871	208·21	129·89
1926.				
Január 1.	3.716	791	231·81	147·15
1927.				
Január 1.	3.663	776	267·—	164·—
1928.				
Január 1.	3.749	817	289·—	175·—
1929.				
Január 1.	3.734	811	302·—	183·—
1930.				
Január 1.	3.742	841	312·—	189·—
1931.				
Január 1.	3.481	749	324·—	192·—
1932.				
Január 1.	3.172	772	316·—	185·—
1933.				
Január 1.	2.527	620	315·—	180·—
1934.				
Január 1.	2.473	571	305·—	182·—

Ha ugyanezen ipari főcsoportban alkalmazott férfitisztviselők fizetésével hasonlítjuk össze az átlagos női fizetéseket, igen elszomorító eredményeket találunk. A legutolsó években, melyre vizsgálódásaink kiterjednek, az átlagos női fizetések 180 pengő körül mozognak, ezzel szemben az itt alkalmazott férfitisztviselők fizetési átlaga 300 pengőn felül jár.

Rendelkezésünkre áll a fenti forrásmunkák alapján egy igen részletes bérstatisztika is az iparban alkalmazott munkásnők hetibéreire vonatkozólag.

Ipari munkásnők hetibére. — 1914—1932.¹⁾

Megnevezés	1914	1926	1929	1932	Gyárapo- dás v. csökkenés %-a
<i>Vas- és fémipar.</i>					
Gépmunkásnő	18·98	18·57	20·64	22·56	+18·9
Műszerész segédmunkásnő	18·98	19·58	19·20	23·04	+21·4
Galvanizálónő	19·53	19·14	24·96	21·60	+10·6
Gyári napszámosnő	15·63	16·40	12·48	17·76	+13·6
Munkásnő	17·86	17·62	15·36	.	.
<i>Gépgyártás</i>					
Gyári munkásnő	19·88	15·91	20·64	22·56	+13·5
Műszerész munkásnő	20·09	17·52	19·20	21·12	+ 5·1
<i>Kő-, agyag- és üvegyipar.</i>					
Téglagyári munkásnő	8·37	8·50	9·12	8—	— 4·4
<i>Bőr-, sörte-, szőr- és tollipar.</i>					
Tímár segédmunkásnő	15·12	11·80	17·75	11·44	—24·3
Kefekötőmunkásnő	22·10	22·86	30·72	26—	+17·6
Szűcsmunkásnő	31·98	30·24	38·63	28·80	— 9·9
Doboz- és tokkészítőnő	19·77	26·92	27·50	22·30	+12·8
<i>Fonó- és szövőipar.</i>					
Jutaszövő munkásnő	17·44	21·60	23—	18—	+ 3·2
Pamutszövő munkásnő	19·77	17·65	20—	20—	+ 1·2
Kötszövő munkásnő	18·60	19·25	25—	20—	+ 7·5
Paszományos munkásnő	23·26	32·08	28—	20—	—14·0
Kelmefestőnő	34·88	32·08	34—	26—	—25·5
<i>Ruházati ipar.</i>					
<i>Női szabó:</i>					
kézimunkásnő felszab. után első 6 hónapban	11·63	7·42	12—	11·04	— 5·1
kézimunkásnő felszab. után második 6 hón... ..	13·95	9·49	14·88	13·44	— 3·7
kézimunkásnő felszab. után 1 év múlva	16·28	11·14	19·68	12·24	—24·8
gyakorolt kézi munkásnő és másodrendű hímzőnő	23·26	20·63	21·60	20·16	—13·3
derékaljvarrónő, önálló aljvarrónő és első- rendű hímzőnő	27·91	26·13	27·84	25·92	— 7·1
deréktűzőnő, aljmesternő	32·56	30·65	32·16	29·76	— 8·6
önálló kabátvarrónő	37·21	36·69	38·88	35·52	— 4·5
<i>Női konfekciós szabó.</i>					
Kezdő kézimunkásnő	13·95	14·25	15·84	14·40	+ 3·2
Gyakorolt „	13·95	22·91	25·44	16·80	+20·4
Erős „	18·60	30·11	33·12	19·20	+ 3·2
Önálló előmunkásnő	27·91	40·43	44·16	28·80	+ 3·2

¹⁾ Decemberben pengőben.

Ipari munkások hetibére. (Vége.) — 1914—1932.¹⁾

Megnevezés	1914	1926	1929	1932	Gyarapodás v. csökkenés % ^a
Kalaposmunkásnő (gyári)	18·60	26·13	15·40	·	·
Sapkásmunkásnő	19·77	34·36	30·—	·	·
Kalapdiszítónő, önálló munkásnő	30·23	32·08	28·—	·	·
Cipőfelsőrészkészítő munkásnő	27·91	26·08	20·30	21·12	—24·3
Féhneműtisztító munkásnő	20·93	22·46	27·—	18·—	—14·0
<i>Kisüzemi munkabérek a textilipar különböző szakmaiban.</i>					
Szaktmunkásnő	16·28	24·06	30·—	18·—	·
Segédmunkásnő	8·14	14·44	20·—	16·—	+10·6
					+96·6
<i>Nagyüzemi munkabérek a textilipar különböző szakmaiban.</i>					
Szaktmunkásnő	11·63	20·05	23·—	22·—	+89·2
Segédmunkásnő	8·14	12·03	16·—	15·—	+84·3
<i>Papíripar.</i>					
<i>Könyvkötő-, vonalozó- és borítékmunkások :</i>					
az első évben	13·95	21·98	24·50	^{a)} 21·60	+54·8
a második évben	16·28	25·75	28·50	^{a)} 25·65	+57·6
a harmadik évben	20·93	28·64	31·50	^{a)} 28·55	+36·4
három éven felül	25·58	30·80	33·50	^{a)} 31·20	+22·0
<i>Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása.</i>					
Malommunkásnő	14·53	13·76	16·20	8·96	—38·3
Cukorkakészítő munkásnő	12·79	12·03	12·—	11·—	—14·0
<i>Vegyészeti ipar.</i>					
Vegyészeti gyárimunkásnő	20·93	16·04	16·—	14·—	—33·1
<i>Építőipar.</i>					
Női napszámos	12·56	14·82	14·40	11·88	— 5·4
<i>Sokszorosító- és műipar.</i>					
Berakónő	20·93	27·67	30·—	29·74	+42·1
Kirakónő	16·28	27·27	28·—	28·86	+77·3
Könyvnyomdász munkásnő	19·77	29·55	·	·	·
Nyomdai munkásnő	19·77	30·56	34·—	25·50	+29·0
Fényképész munkásnő	15·12	24·06	26·20	·	·
<i>Szállodás-, vendéglős- és kávésiipar, fürdők.</i>					
Kávédőzőnő	34·88	30·48	22·—	20·—	—42·7
Konyhaleány	20·93	12·03	12·—	15·—	—28·3
Felírónő	29·07	24·06	24·—	20·—	—31·2
Kávéházi takarítónő	11·63	16·04	12·—	15·—	+29·0
<i>Egyéb foglalkozások.</i>					
Kórházi ápolónő ^{a)}	11·63	8·02	16·—	15·—	+29·0
Manikűrözőnő	13·93	12·03	15·—	8·—	—42·6

^{a)} A fizetésen kívül lakás és étellemezés. — ^{a)} A borítékmunkások alacsonyabb bére nem foglaltatik benne.

A feltüntetett munkabérek az egyes szakszervezetek adatszolgáltatásain alapulnak. Többnyire kollektív szerződésekben foglalt bérhatározatok adatai, ezek hiányában pedig a tényleg fizetett bérek átlagos színvonalát tüntetik fel. A megállapított munkaidő, amelyre a bérek vonatkoznak heti 48 óra, gyárakban azonban csupán 32—40 órát dolgoznak a munkások, ezzel szemben a kisüzemekben 40—52 órát. A munkabérek természetesen magasabbak ott, ahol az elvégzendő munka speciális szakképzettséget vagy hosszú évekre terjedő gyakorlatot, esetleg tehetséget vagy ügyességet kíván. Lényegesen alacsonyabb a kezdő nőmunkások hetibére vagy az olyanoké, akiknek munkája gépies és semmiféle ügyességet vagy erőfeszítést nem kíván meg. A legmagasabb hetibéreket a szabó-, papír- és sokszorosítóiparban érik el a nőmunkások. Itt 100—140 pengőt is megkeresnek havonként a tehetségesebbek és a nagyobb gyakorlattal rendelkezők. Legrosszabbak a kereseti viszonyok a téglagyári és a malommunkások között, ahol a havi összkereset 32—36 pengő. Ehhez hozzá kell számítani, hogy ezek az iparok amúgy is, bizonyos fokig, szezoniparok és az itt alkalmazott munkásoknak egy jelentékeny csoportja alkalmazás nélkül áll az év egy részében. Hasonlóan igen alacsony a manikűrösök hetibére is. Ezt azonban jelentékenyenkiegészíti a borraival, melyet csaknem minden vendégtől megkapnak.

Budapesti gyártelepeken alkalmazott ipari munkások száma és átlagos napi keresete. 1923—1932.¹⁾

Megnevezés	Előmunkások		Szakmunkások		Napszámosok	
	száma	napi átl. keresete (P)	száma	napi átl. keresete (P)	száma	napi átl. keresete (P)
1923.						
Vas- és fémipar	6	1.93	144	1.28	1.867	1.23
Gépgyártás	6	2.12	296	1.53	1.634	1.36
Közhaszn. villamos áramfejlesztő-telepek	—	—	—	—	59	0.98
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar ..	3	0.77	15	1.31	1.939	1.04
Fa- és csontipar	—	—	140	1.47	373	0.94
Bőr-, szőre-, szőr-, toll- és ruggyantaipar	14	1.16	261	1.17	401	1.—
Fonó- és szövőipar	48	1.59	2.028	1.12	1.598	1.03
Ruházati ipar	32	3.62	988	1.36	634	1.03
Papírosipar	37	0.72	575	1.12	503	0.60
Élelmezési és élvezeti cikkek gyárt. .	63	0.70	2.176	1.18	2.940	0.80
Vegyészeti ipar	30	1.35	128	0.96	969	0.89
Nyomdaipar	6	1.54	1.150	1.53	524	1.32
Összesen	245	1.45	7.901	1.25	13.441	1.03

¹⁾ Október 1-én.

Megnevezés	Előmunkásnők		Szakmunkásnők		Napszámosnők	
	száma	napi átl. keresete (P)	száma	napi átl. keresete (P)	száma	napi átl. keresete (P)
1927.						
Vas- és fémipar	8	5.50	54	4.74	2.027	3.28
Gépgyártás	10	4.—	30	5.80	1.410	3.65
Közhasználatú villamos áramfejlesztőtelepek	—	—	—	—	57	4.19
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar ..	2	6.50	17	3.82	1.610	2.83
Fa- és csontipar	1	5.—	100	6.94	531	3.20
Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantá- ipar	13	4.08	36	4.17	617	3.07
Fonó- és szövőipar	74	5.97	3.228	4.14	4.456	3.63
Ruházati ipar	66	6.94	1.579	4.30	1.120	3.25
Papirosipar	24	6.04	596	4.72	1.087	3.30
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	98	4.24	1.203	4.01	3.671	3.18
Vegyészeti ipar	27	4.96	18	3.44	1.471	2.74
Nyomdaipar	2	6.50	1.552	5.44	621	5.01
Összesen	325	5.42	8.413	4.47	18.678	3.34
1932.						
Vas- és fémipar	3	5.33	51	3.64	1.453	2.95
Gépgyártás	4	5.75	114	3.79	1.182	3.03
Közhaszn. villamos áramfejlesztő- telepek	—	—	—	—	41	3.90
Kő-, agyag-, aszbeszt- és üvegipar ..	2	6.50	52	2.42	786	2.20
Fa- és csontipar	1	3.—	59	4.91	393	2.95
Bőr-, sörté-, szőr-, toll- és ruggyantá- ipar	11	4.09	45	3.66	578	2.86
Fonó- és szövőipar	75	6.22	3.272	3.45	4.997	3.35
Ruházati ipar	57	6.43	1.336	3.49	460	2.85
Papirosipar	28	4.89	458	4.45	976	2.78
Élelmezési és élvezeti cikkek gyártása	254	3.76	1.177	3.42	3.375	2.61
Vegyészeti ipar	19	4.84	32	3.18	1.356	2.83
Nyomdaipar	1	5.—	1.225	4.38	384	4.63
Összesen	455	4.66	7.821	3.67	15.981	2.99

A budapesti gyáripárban alkalmazott munkásnőkről ezenkívül van még egy adatgyűjtésünk, mely az egyes ipari főcsoportokban előmunkások, szakmunkások és napszámosok szerint osztályozva a munkásokat, mutatja ki napi átlagos keresetüket. Ezen adatok szerint a gyáripárban alkalmazott 455 előmunkásnőnek 4.66 pengő az átlagos napi keresete, a 7821 szakmunkásnőé 3.67 pengő, míg a 15.981 napszámos sorban dolgozó gyári munkásnő csupán 2.99 pengőt keres meg átlag naponként. Jelentékeny csökkenést találunk itt az öt év előtti visznyokhoz képest. Akkor ugyanis az előmunkásnő átlagosan napi 5.42 pengőt, a szakmunkásnő 4.47-et és a napszámban dolgozó gyári munkásnő pedig 3.34 pengőt keresett.

A fenti adatokhoz teljesen hasonló eredményeket találunk, ha a kereseti adó alapját képező évi kereseteket vizsgáljuk meg.

1) Október 1-én.

Az összes alkalmazottak kereseti viszonyainak áttekintése. — 1932. aug.

A) Az alkalmazottak száma és évi keresete.

Megnevezés	Alkalmazottak száma	Összes	Átlagos	Megnevezés	Alkalmazottak száma	Összes	Átlagos
		évi kereset pengőben				évi kereset pengőben	
a) Férfiak.				b) Nők.			
1. Állami alkalmazottak.				1. Állami alkalmazottak.			
Tényleges alkalmazottak	17.291	63,481.472	3.671	Tényleges alkalmazottak	2.549	5,508.330	2.161
Nyugdíjasok	7.685	31,863.449	4.146	Nyugdíjasok	6.111	10,394.909	1.701
Összesen	24.976	95,344.921	3.817	Összesen	8.660	15,903.239	1.836
2. M. kir. Államvasutak és m. kir. Posta.				2. M. kir. Államvasutak és m. kir. Posta.			
Tisztviselők és más ért. foglalk. alkalmazottak .	7.581	26,869.560	3.544	Tisztviselők és más értelmi foglalk. alkalmazottak .	1.691	4,080.804	2.413
Kereskedelmi alkalmaz. .	304	873.912	2.875	Művezetők	—	—	—
Művezetők, mozdonyvez.	475	1,353.432	2.849	Altisztek	4	8.808	2.202
Altisztek	6.117	11,755.740	1.922	Nyugdíjasok	1.721	3,306.564	1.921
Nyugdíjasok	3.821	8,642.088	2.262	Egyéb és ismeretlen	16	31.788	1.987
Egyéb és ismeretlen	48	106.692	2.223	Együtt	3.432	7,427.964	2.164
Együtt	18.346	49,601.424	2.704				
Munkások	2.177	3,171.577	1.457	Munkások	95	121.680	1.281
Összesen	20.523	52,773.001	2.571	Összesen	3.527	7,549.644	2.141
3. Székesfővárosi alkalmazottak. ¹⁾				3. Székesfővárosi alkalmazottak. ¹⁾			
Tényleges közig. alkalm.	5.837	20,763.251	3.557	Tényleges közig. alkalmaz.	760	2,062.561	2.714
Nyugd. közigazg. alkalm.	1.496	3,859.611	2.580	Nyugd. közig. alkalmaz.	1.766	2,530.912	1.433
Tényleges tanügyi alkalm.	2.488	9,045.510	3.636	Tényleges tanügyi alkalm.	3.977	12,510.646	3.146
Nyugd. tanügyi alkalm. .	420	1,647.206	3.922	Nyugd. tanügyi alkalm. .	1.193	2,721.773	2.281
Egyéb alkalmazottak ...	7.145	12,222.343	1.711	Egyéb alkalmazottak ...	2,944	3,127.526	1.062
Összesen	17.886	47,537.921	2.734	Összesen	10.640	22,953.418	2.157
4. Magánalkalmazottak.				4. Magánalkalmazottak.			
Tisztvis. és más értelmi foglalk. alkalmazottak .	33.168	151,246.764	4.560	Tisztvis. és más értelmi foglalk. alkalmazottak	13.095	29,770.512	2.273
Kereskedelmi alkalmaz.	11.376	27,186.036	2.390	Kereskedelmi alkalm. ...	3.744	5,628.096	1.503
Művezetők, mozdonyvez., hajógépész	1.043	4,146.000	3.975	Művezetők	21	71.520	3.406
Altisztek	14.534	29,962.956	2.062	Altisztek	960	1,127.520	1.175
Nyugdíjasok	5.533	15,819.780	2.859	Nyugdíjasok	3.553	5,879.712	1.655
Egyéb és ismeretlen	482	1,604.808	3.329	Egyéb és ismeretlen	309	601.044	1.945
Együtt	66.136	229,966.844	3.477	Együtt	21.682	43,078.404	1.987
Munkások	104.145	179,256.934	1.721	Munkások	30.743	34,816.449	1.132
Házfelügyelők és háztart. alkalmazottak	3.454	4,655.976	1.348	Házfelügy. és háztart. alk.	12.066	11,257.008	933
Összesen	173.735	413,879.254	2.382	Összesen	64.491	89,151.861	1.382
Összesen	173.735	413,879.254	2.382	Mindössze	87.318	135,558.162	1.553
Mindössze	236.620	609,535.097	2.570	Férfiak és nők együtt ...	323.938	745,093.259	2.300

¹⁾ Az önálló vagyonkezelésű üzemek alkalmazottai a magánalkalmazottak között szerepelnek.

Az összes alkalmazottak kereseti viszonyainak áttekintése. — 1932. aug. (Folytatás.)
B) Az alkalmazottak megoszlása a keresetek nagysága szerint.

Alkalmazottak száma																			
Megnevezés	600 —	601 — 1.200	1.201 — 1.800	1.801 — 2.400	2.401 — 3.000	3.001 — 3.600	3.601 — 4.200	4.201 — 4.800	4.801 — 5.400	5.401 — 6.000	6.001 — 7.200	7.201 — 8.400	8.401 — 9.600	9.601 — 10.800	10.801 — 12.000	12.001 — 18.000	18.001 — 24.000	24.001 —	Összesen
pengő évi keresettel																			
a) Férilak.																			
1. Állami alkalmazottak.																			
Tényleges alkalmazottak	17	326	2.435	2.538	3.396	2.744	1.144	1.013	557	760	873	678	326	218	164	75	16	11	17.291
Nyugdíjasok	225	812	1.061	717	630	501	429	460	333	506	522	914	261	204	61	59	—	—	7.685
Összesen	242	1.188	3.496	3.255	4.026	3.245	1.573	1.473	890	1.266	1.395	1.582	587	432	225	134	16	11	24.976
2. M. kir. Államvasutak és m. kir. Posta.																			
Tisztviselők és más értelmi fogl. alk.	—	45	457	1.018	1.652	1.649	803	756	415	223	361	152	27	5	4	7	6	1	7.581
Kereskedelmi alkalmazottak	—	6	12	37	99	130	14	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	304
Művezetők, mozdonyvezetők	—	—	36	106	128	121	73	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	475
Állászték	—	158	2.370	2.852	645	77	12	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6.117
Nyugdíjasok	—	659	1.050	888	521	336	102	37	95	16	91	18	1	3	2	—	—	—	3.821
Egyéb és ismeretlen	—	—	13	25	3	4	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48
Együtt	—	868	3.898	4.926	3.048	2.317	1.005	814	510	240	452	170	28	8	6	9	6	1	18.946
Munkások	1	830	959	273	83	29	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.177
Összesen	1	1.698	4.897	5.199	3.131	2.346	1.007	814	510	240	452	170	28	8	6	9	6	1	20.523
3. Székesfővárosi alkalmazottak. ¹⁾																			
Tényleges közigazgatási alkalmazottak	3	54	147	1.451	1.742	667	392	368	245	194	244	118	74	49	22	54	10	3	5.837
Nyugdíjas közigazgatási alkalmazottak	177	246	311	322	73	52	50	50	27	49	57	37	8	7	7	21	2	—	1.496
Tényleges tanügyi alkalmazottak	43	51	411	312	142	329	281	239	225	180	203	53	10	6	3	—	—	—	2.488
Nyugdíjas tanügyi alkalmazottak	2	17	40	39	50	35	39	48	68	35	38	4	4	1	—	—	—	—	420
Egyéb alkalmazottak	188	1.670	1.811	2.583	479	312	86	11	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7.145
Összesen	413	2.038	2.720	4.707	2.486	1.395	848	718	566	462	542	212	98	63	32	75	12	8	17.386
4. Magánalkalmazottak.																			
Tisztviselők és más értelmi fogl. alk.	247	2.073	3.766	4.616	3.865	3.931	2.846	2.297	1.530	1.349	2.203	1.146	758	584	438	948	292	273	33.168
Kereskedelmi alkalmazottak	444	2.052	2.713	2.155	1.232	997	591	412	237	181	207	68	40	15	11	17	3	1	11.376
Művezetők, mozdonyvez., hajógépész	2	20	48	129	147	173	135	104	74	72	84	34	17	3	1	—	—	—	1.043
Állászték	182	1.419	3.361	5.911	2.664	614	251	91	26	10	5	—	—	—	—	—	—	—	14.534
Nyugdíjasok	397	1.232	1.086	677	486	343	255	202	156	135	195	116	62	51	26	77	28	9	5.533
Egyéb és ismeretlen	3	76	87	88	55	57	25	21	14	8	15	7	8	3	3	8	3	3	3.482
Együtt	1.275	6.872	11.061	13.676	8.447	6.115	4.103	3.127	2.037	1.755	2.708	1.371	885	656	479	1.050	328	282	66.186
Munkások	3.550	21.782	41.226	22.220	8.923	3.250	1.484	686	427	296	219	49	18	15	—	—	—	—	104.145
Házfelügyelők és háztartási alkalm.	238	1.505	1.184	351	110	44	10	5	4	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3.454
Összesen	5.063	30.159	53.471	38.147	17.480	9.409	5.597	3.818	2.468	2.053	2.929	1.420	903	671	479	1.060	338	292	173.735
Összesen	5.719	35.033	64.584	49.308	27.123	16.395	9.025	6.821	4.434	4.021	5.318	3.384	1.614	1.164	742	1.288	360	307	236.820
Mindössze { absz.	2.4	14.8	27.3	20.8	11.5	6.9	3.8	2.9	1.9	1.7	2.3	1.4	0.7	0.5	0.3	0.6	0.1	0.1	100.0

¹⁾ Az önálló vagyonekezelésű üzemek alkalmazottjai a magánalkalmazottak között szerepelnek.

Az összes alkalmazottak kereseti viszonyainak áttekintése. — 1932. aug. (Vége.)
B) Az alkalmazottak megoszlása a keresetek nagysága szerint. (Vége.)

Megnevezés	Alkalmazottak száma																		Összesen
	600 —	601 — 1.200	1.201 — 1.800	1.801 — 2.400	2.401 — 3.000	3.001 — 3.600	3.601 — 4.200	4.201 — 4.800	4.801 — 5.400	5.401 — 6.000	6.001 — 7.200	7.201 — 8.400	8.401 — 9.600	9.601 — 10.800	10.801 — 12.000	12.001 — 18.000	18.001 — 24.000	24.001 —	
pengő évi keresettel																			
b) Nők.																			
1. Állami alkalmazottak.																			
Tényleges alkalmazottak	2	215	716	874	435	148	92	9	37	11	9	—	—	—	—	—	—	—	2.549
Nyugdíjasok	1.202	1.665	1.067	745	438	340	319	139	107	40	24	12	9	1	3	—	—	—	6.111
Összesen	1.204	1.880	1.783	1.619	873	488	411	148	144	51	33	12	9	2	8	—	—	—	8.660
2. M. kir. Államvasutak és m. kir. Posta.																			
Tisztviselők és más értelmi fogl. alk.	—	9	123	708	749	89	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.691
Altisztek	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Nyugdíjasok	—	267	720	323	212	151	25	13	4	2	2	2	—	—	—	—	—	—	1.721
Egyéb és ismeretlen	—	—	8	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Együtt	—	276	852	1.035	968	240	38	15	4	2	2	2	—	—	—	—	—	—	3.432
Munkások	1	32	55	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95
Összesen	1	308	907	1.042	968	240	36	15	4	2	2	2	—	—	—	—	—	—	8.527
3. Székesfővárosi alkalmazottak.																			
Tényleges közigazgatási alkalmazottak	—	1	114	152	304	94	48	38	4	2	3	—	—	—	—	—	—	—	760
Nyugdíjas közigazgatási alkalmazottak	357	707	253	157	126	58	37	33	6	11	19	2	—	—	—	—	—	—	1.768
Tényleges tanügyi alkalmazottak	9	29	623	724	398	787	532	467	259	102	42	3	1	—	1	—	—	—	3.977
Nyugdíjas tanügyi alkalmazottak	52	246	182	204	190	124	74	59	39	13	10	—	—	—	—	—	—	—	1.193
Egyéb alkalmazottak	555	1.188	1.123	61	8	3	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2.944
Összesen	978	2.171	2.295	1.398	1.028	1.066	898	598	308	128	74	5	1	—	1	—	—	—	10.640
4. Magánalkalmazottak.																			
Tisztviselők és más értelmi fogl. alk.	196	1.988	3.558	2.972	1.886	1.085	606	334	174	93	137	31	9	6	6	8	1	5	13.095
Kereskedelmi alkalmazottak	222	1.439	1.182	574	189	70	32	19	7	3	5	2	—	—	—	—	—	—	3.744
Művezetők	—	—	5	4	2	3	1	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	21
Altisztek	186	317	365	70	19	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	960
Nyugdíjasok	845	1.072	654	333	209	140	84	63	30	33	27	16	9	11	5	17	4	1	3.553
Egyéb és ismeretlen	25	100	68	58	27	12	3	2	2	1	1	1	1	4	2	2	2	309	
Együtt	1.474	4.916	5.832	4.011	2.332	1.312	726	423	213	133	170	50	23	17	18	27	5	8	21.682
Munkások	3.270	15.984	9.529	1.563	258	70	34	14	8	7	2	4	—	—	—	—	—	—	30.743
Házfelügyelők és háztartási alkalm.	3.158	6.910	1.868	107	17	5	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12.066
Összesen	7.902	27.810	17.229	5.681	2.607	1.387	760	437	221	140	172	54	23	17	18	27	5	8	84.481
Mindössze { absz. ...	10.080	32.189	22.214	9.640	5.474	3.181	1.903	1.198	877	391	281	73	33	19	17	27	5	8	97.318
% ...	11/5	36/8	25/5	11/1	6/3	3/6	2/2	1/4	0/8	0/4	0/3	0/1	—	—	—	—	—	—	100/0
Férfiak és nők együtt	15.799	87.202	88.798	58.948	32.597	19.576	10.928	8.019	5.111	4.342	5.599	3.457	1.647	1.183	759	1.295	385	313	323.938

1) Az önálló vagyonkezelésű üzemek alkalmazottai a magánalkalmazottak között szerepelnek.

Az állami alkalmazottak átlagos évi fizetése a férfialkalmazottaknál 3671, a nőknél 2161 pengő. Az előbbi csoportban 17.291, az utóbbiban 2549 alkalmazottat találunk. A M. kir. Államvasutaknál és a M. kir. Postánál alkalmazott tisztviselő és más értelmi foglalkozást betöltő férfi 7581 van évi átlagos 3544 pengős fizetéssel, míg ugyanebben a kategóriában 1691 nő teljesít szolgálatot, akiknek azonban évi átlagos fizetése csak 2413 pengő. Viszonylag sokkal jobb helyzetben vannak e kategóriában az altiszti sorban alkalmazott nők, mert ezek teljesen egyenlő átlagos fizetést élveznek férfikollégáikkal, 1921 pengőnyi összegben évenként. Az itt *alkalmazott munkások között* már ismét megtalálható a megkülönböztetés a nőmunkások rovására, mert míg a férfimunkások évi átlagos keresete 1457 pengő, addig a nőmunkásoké csak 1281 pengőre emelkedik.

A főváros szolgálatában álló férfitisztviselőknek 3557, a nőtisztviselőknek évi 2714 pengő az átlagos fizetése. A tanügyi alkalmazottaknál ez az arány némileg javul, mert itt a férfiak átlagosan 3636, a nők 3146 pengőt keresnek évenként. Legjelentékenyebb az eltérés a magánalkalmazásban álló férfi- és nőtisztviselők évi átlagos fizetése között. Az előbbieké 4560 és az utóbbiaké 2273 pengő, vagyis a két nem átlagos fizetése között 2287 pengő különbség mutatkozik.

Jelentékenyen rosszabbul vannak javadalmazva a kereskedelmi alkalmazottak között is a nőalkalmazottak, mert míg a férfiak évi átlagos fizetése 2390 pengőt tesz ki, addig a nőknek nyújtott átlagos fizetések az 1500 pengős átlag körül maradnak (1.503). Itt az altisztnők fizetése is alig valamivel több a férfialtiszték fizetésének felénél.

Az alkalmazottak kereseti adójának alapját képező fizetéseket összegezve azt látjuk, hogy a közel 324 ezer alkalmazottra eső 745 milliónyi fizetésből 135 és fél milliót, tehát csaknem 20 százalékot a női munkaerők keresnek meg és az ő kezük munkájából folyik a közpénztárba az alkalmazottak kereseti adójának több, mint egynyolcadrésze (13%). Egymagában is jellemzően illusztrálja azt a gazdasági erőt, melyet az alkalmazott női társadalom reprezentál.

További igen érdekes adatokat találunk abban a táblázatban is, mely a fenti adatokat a tényleges évi fizetések alapján megalkotott skálákba sorozza.

Itt tűnik ki mindjárt az első pillanatra, hogy míg a férfikeresetek zöme az 1200—1800 pengőig terjedő skálafokozatba esik, addig a nők legnagyobb tömegét az évi 600—1200 pengős kategóriában találjuk meg. A férfialkalmazottaknál a 3600—4200 pengős fizetések csoportjában még mindig közel 10.000 egyént számlálhatunk meg, míg a nőalkalmazottaknál az ilyen tömegű csoportot utoljára az 1800—2400 pengős skálafokban látjuk jelentkezni. Három és félezer olyan férfialkalmazottal szemben, akiknek évi jövedelme meghaladja a 10.000 pengőt, csupán 70 hasonló jövedelmű nőalkalmazottat találunk. Az 5—10 ezres fizetési csoportokba közel 19 ezer férfivel szemben alig 1400 nőalkalmazott áll. A százalékszerű megoszlás még szomorúbb képet tár elénk. A férfialkalmazottaknak 2-4 százaléka a nőalkalmazottaknak 11-5 százaléka évi 600 pengőnél kevesebb fizetést élvez. Ezzel szemben a férfialkalmazottaknak 7-7 százaléka, a nőalkalmazottaknak pedig csak 1-7 százaléka keres 5000 pengőnél többet évenként.

Rendelkezésünkre áll a női magánalkalmazottak átlagos havi keresete az alkalmazás minősége szerint és a tényleges havi keresete skálásan rendezve, ugyancsak az alkalmazás minőségének feltüntetésével. Mindkét csoportosítás külön-külön egymástól elválasztva tünteti fel a kereseti viszonyokat a nőalkalmazottak körében a nagy- és kisüzemeknél (20-nál kevesebb alkalmazottal). Hasonlóképen kimutatjuk az alábbiakban a munkásnők számát és heti keresetét az egyes egyéni foglalkozások szerint, ugyancsak az előbbi részletezésben.

Nem tartozik munkánk tárgyához, hogy még mélyebben merüljünk el a női munkaerők fizetésének és kereseti viszonyainak taglalásába és alakulásának vizsgálatába. Megelégszünk a legfontosabb számszerű adatok leközlésével, módot nyújtva a probléma esetleges további boncolására.

Női magánalkalmazottak száma és havi keresete az alkalmazás minősége szerint.
1932. aug.¹⁾

a) Kiszűzemi vállalatokban.

Megnevezés	Kiszűzem		Megnevezés	Kiszűzem	
	Lét- szám	Átlagos havi kereset P-ben		Lét- szám	Átlagos havi kereset P-ben
<i>I. Irodai alkalmazottak.</i>			<i>VII. Tanerők</i>	137	184·47
Igazgató	21	460—			
Cégvezető	18	403·83	<i>VIII. Irodalom, művészet.</i>		
Osztályvezető, főnök	8	335·25	Hírlapíró	4	192·50
Könyvelő, levelező	271	194·42	Színész, művész	11	221·64
Pénztáros	456	125—	Egyéb művészi személyzet (kardalos stb.)	1	75—
Gép- és gyorsíró	897	143·64	Zenész	11	103·18
Egyéb irodai tisztviselő (tit- kár, iratt., bérlelő)	294	173·15	Színházi segéd személyzet . .	3	82·33
Gyakornok	35	74·43			
Hivatalnok k. m. n.	2.453	161·28	<i>Összesen</i>	30	155·50
<i>Összesen</i>	4.453	158·83			
<i>II. Üzleti alkalmazottak.</i>			<i>X. Altiszti személyzet.</i>		
Üzletvezető	96	140·59	Portás	4	72—
Elárusító, kereskedősegéd . .	1.259	121·55	Altiszt, szolgáló	25	93·28
Kereskedőtanonc	22	53·86	Árukihordó, kifutó	16	73·69
Raktárnok	22	146·14	Egyéb altiszti személyzet . .	10	132·40
Ügynök	29	120·52			
Pénzbeszedő	14	94·07	<i>Összesen</i>	55	93·15
Egyéb üzleti alkalmazottak . .	121	146·09			
<i>Összesen</i>	1.563	123·74	<i>XI. Nyugdíjasok . . .</i>	78	233·99
<i>III. Műszaki alkalmazottak.</i>			<i>XII. Egyéb és ismeretlen.</i>		
Műszaki tisztviselő	5	204—	Egyéb	12	90·42
Művezető	7	213·14	Ismeretlen	61	160·97
<i>Összesen</i>	12	209·33			
<i>V. Egyházi alkalmazottak.</i>			<i>Összesen</i>	73	149·37
Hitoktató	2	165—	<i>Mindössze . . .</i>	6.556	150·51
Egyházi tiszt személyzet . .	3	136·67	<i>Összefoglalás társadalmi rétegek szerint.</i>		
Egyházi altiszti személyzet (sekrestyés stb.)	2	107·50	1. Tisztviselők és más értelmi foglalkozású alkalmazottak . .	4.478	160·95
<i>Összesen</i>	7	136·43	2. Keresk. alkalmazottak . . .	1.744	124·71
<i>VI. Egészségügyi alkalmazottak.</i>			3. Művezetők	7	213·14
Orvos	3	158·67	4. Altisztek	176	101·65
Gyógyszerész	29	193·59	5. Nyugdíjasok	78	233·99
Egészségügyi altiszti szem. . .	116	106·09	6. Egyéb és ismeretlen	73	149·37
<i>Összesen</i>	148	124·30	<i>Mindössze . . .</i>	6.556	150·51

¹⁾ Az adatok a szorosabb értelemben vett magánvállalatok alkalmazottain kívül az állam és városi üzemek magánjellegű alkalmazottait is tartalmazzák.

Női magánalkalmazottak száma és havi keresete az alkalmazás minősége szerint.
1932. aug. (Vége.)

b) Nagyüzemi vállalatokban.

Megnevezés	Nagyüzem		Megnevezés	Nagyüzem	
	Lét- szám	Átlagos havi kereset P-ben		Lét- szám	Átlagos havi kereset P-ben
I. Irodai alkalmazottak.			VII. Tanerők	149	240-67
Igazgató	19	643—	VIII. Irodalom, művészet.		
Cégvezető	18	474-94	Hírlapíró	21	192-52
Osztályvezető, főnök	15	313-07	Színész, művész	94	474-09
Könyvelő, levelező	183	229-81	Egyéb művészi személyzet (kardalos stb.)	89	159-52
Pénztáros	447	143-34	Zenész	13	178-92
Gép- és gyorsíró	481	183-06	Színházi személyzet	19	164-42
Egyéb irodai tisztviselő (tit- kár, iratt., bérelsz.)	840	219-21	Összesen	236	289-21
Gyakornok	56	78-68			
Hivatalnok k. m. n.	6.382	199-07	X. Altiszti személyzet.		
Összesen	8.441	198-87	Portás	5	70-40
II. Üzleti alkalmazottak.			Altiszt, szolgáló	92	112-75
Üzletvezető	441	140-92	Árúkihordó, kifutó	3	108-33
Elárusító, kereskedősegéd ..	973	122-55	Egyéb altiszti személyzet ..	14	99-50
Kereskedőtanonc	87	36-20	Összesen	114	109-15
Raktárnok	21	172—			
Ügynök	25	138—	XI. Nyugdíjasok	3.475	135-75
Pénzbeszedő	37	132-05	XII. Egyéb és ismeretlen.		
Egyéb üzleti alkalmazottak	161	142-42	Egyéb	92	163-73
Összesen	1.745	125-74	Ismeretlen	144	167-50
III. Műszaki alkalmazottak.			Összesen	236	166-03
Műszaki tisztviselő	25	200—	Mindössze ¹⁾ ..	15.126	172-09
Művezető	14	319-14			
Összesen	39	242-77	Összefoglalás társadalmi rétegek szerint.		
V. Egyházi alkalmazottak.			1. Tisztviselők és más értelmi foglalk. alkalmazottak ...	8.617	204-27
Hitoktató	5	248-40	2. Kereskedelmi alkalmaz. .	2.000	125-75
Összesen	5	248-40	3. Művezetők	14	319-14
VI. Egészségügyi alkalmazottak.			4. Altisztek	784	97-03
Orvos	31	183-90	5. Nyugdíjasok	3.475	135-75
Gyógyszerész	4	166-25	6. Egyéb és ismeretlen	236	166-03
Egészségügyi altiszti szem. ..	649	92-72	Mindössze	15.126	172-09
Összesen	684	97-29			

¹⁾ Forgalmi személyzetből 2 altiszt bennfoglaltatik.

Női magánalkalmazottak számának megoszlása a havi kereset nagysága és az alkalmazás minősége szerint. — 1932. aug. (Folytatás.)

a) Kisüzemi vállalatokban. (Vége.)

Megnevezés	Alkalmazottak száma												Összesen
	50 —	51 —100	101 —150	151 —200	201 —250	251 —300	301 —350	351 —400	401 —450	451 —500	501 —600	601 —	
	pengő havi keresettel												
VI. Egészségügyi alkalmazottak.													
Orvos	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Gyógyszerész	—	2	11	4	6	4	1	1	—	—	—	—	29
Egészségügyi altisztí személyzet	3	66	35	12	—	—	—	—	—	—	—	—	116
Összesen { absz. ...	3	69	46	18	6	4	1	1	—	—	—	—	148
{ %	2.0	46.6	31.1	12.2	4.0	2.7	0.7	0.7	—	—	—	—	100.0
VII. Tanerők.													
Összesen { absz. ...	—	20	38	34	18	12	14	1	1	1	—	—	137
{ %	—	14.6	26.3	24.8	13.2	8.8	10.2	0.7	0.7	0.7	—	—	100.0
VIII. Irodalom és művészet.													
Hírlapíró	—	2	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	4
Színész, művész	—	—	5	1	2	2	—	—	—	—	1	—	11
Egyéb művészi személyzet	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Zenész	—	6	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	11
Színházi segéd személyzet	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Összesen { absz. ...	1	10	10	2	3	2	1	—	—	—	1	—	30
{ %	3.3	33.3	33.4	6.7	10.0	6.7	3.3	—	—	—	3.3	—	100.0
X. Altisztí személyzet.													
Portás	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Altiszt, szolgáló	4	12	6	3	—	—	—	—	—	—	—	—	25
Soffőr	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kocsis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Árulkihordó, kifutó	6	8	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Egyéb altisztí személyzet	—	3	3	3	1	—	—	—	—	—	—	—	10
Összesen { absz. ...	11	26	10	7	1	—	—	—	—	—	—	—	55
{ %	20.0	47.3	18.2	12.7	1.8	—	—	—	—	—	—	—	100.0
XI. Nyugdíjasok													
Összesen { absz. ...	1	17	17	12	6	7	5	5	—	3	2	3	78
{ %	1.3	21.8	21.8	15.4	7.7	9.0	6.4	6.4	—	3.8	2.6	3.8	100.0
XII. Egyéb és ismeretlen.													
Egyéb	2	7	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	12
Ismeretlen	—	19	17	13	7	—	1	2	1	1	—	—	61
Összesen { absz. ...	2	26	19	14	7	—	1	2	1	1	—	—	73
{ %	2.7	35.6	26.0	19.2	9.6	—	1.4	2.7	1.4	1.4	—	—	100.0
Főösszeg { absz. ...	234	1.873	2.074	1.250	570	266	128	63	32	30	21	15	6.556
{ %	3.6	28.6	31.6	19.1	8.7	4.0	1.9	1.0	0.5	0.5	0.3	0.2	100.0
Férfi alkalmazottak %	2.6	17.9	23.6	18.3	9.3	8.5	4.4	3.7	1.8	2.0	3.2	4.7	100.0

Női magánalkalmazottak számának megoszlása a havi kereset nagysága és az alkalmazás minősége szerint. — 1932. aug. (Folytatás.)

b) Nagyüzemi vállalatokban.

Megnevezés	Alkalmazottak száma													Összesen
	50 —	51—100	101—150	151—200	201—250	251—300	301—350	351—400	401—450	451—500	501—600	601—		
	pengő havi keresettel													
I. Irodai alkalmazottak.														
Igazgató	—	—	—	—	1	—	2	1	1	—	7	7	19	
Cégvezető	—	—	—	—	1	1	3	2	1	—	8	2	18	
Osztályvezető, főnök	—	—	2	3	2	—	2	3	1	1	—	1	15	
Könyvelő, levelező	—	7	24	54	38	27	17	5	6	1	3	1	183	
Pénztáros	7	151	151	67	29	20	15	6	1	—	—	—	447	
Gép- és gyorsíró	3	44	151	125	82	38	23	7	6	2	—	—	481	
Egyéb irodai tisztviselő	2	82	185	228	129	58	40	29	33	11	35	8	840	
Gyakornok	21	15	19	1	—	—	—	—	—	—	—	—	56	
Hivatalnok, díjnok k. m. n.	56	685	1.579	1.502	1.097	674	369	209	87	53	56	15	6.382	
Összesen { absz. ...	89	984	2.111	1.980	1.379	818	471	262	136	68	109	34	8.441	
{ %	1-0	11-7	25-0	23-5	16-3	9-7	5-6	3-1	1-6	0-8	1-3	0-4	100-0	
Férfi alkalmazottak %	0-6	4-6	9-9	12-7	11-7	11-6	9-2	7-3	5-3	4-5	7-1	15-5	100-0	
II. Üzleti alkalmazottak.														
Üzletvezető	—	169	110	110	30	14	7	1	—	—	—	—	441	
Elárusító, kereskedősegéd	37	355	374	140	45	7	8	3	4	—	—	—	973	
Kereskedőtanonc	60	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	
Raktárnok	—	—	11	6	1	3	—	—	—	—	—	—	21	
Ügynök	4	6	8	2	3	1	—	—	1	—	—	—	25	
Pénzbeszedő	1	14	12	6	1	2	—	1	—	—	—	—	37	
Egyéb üzleti alkalmazottak	3	57	51	30	6	6	3	2	—	—	3	—	161	
Összesen { absz. ...	105	628	566	294	88	33	18	7	5	—	3	—	1.745	
{ %	6-0	36-0	32-4	16-9	4-9	1-9	1-0	0-4	0-3	—	0-2	—	100-0	
Férfi alkalmazottak %	4-2	12-5	18-5	19-1	13-2	10-5	7-7	4-9	3-0	2-0	2-5	1-9	100-0	
III. Műszaki alkalmazottak.														
Mérnök, építész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Műszaki tisztviselő	—	4	6	8	1	2	2	1	—	—	—	1	25	
Művezető stb.	—	—	2	3	1	2	1	2	—	2	—	1	14	
Összesen { absz. ...	—	4	8	11	2	4	3	3	—	2	—	2	39	
{ %	—	10-3	20-5	28-2	5-1	10-3	7-7	7-7	—	5-1	—	5-1	100-0	
V. Egyházi alkalmazottak.														
Lelkész	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Hitoktató	—	—	—	—	3	1	1	—	—	—	—	—	5	
Egyházi tiszti személyzet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Egyházi altiszti személyzet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Összesen { absz. ...	—	—	—	—	3	1	1	—	—	—	—	—	5	
{ %	—	—	—	—	60-0	20-0	20-0	—	—	—	—	—	100-0	

Női magánalkalmazottak számának megoszlása a havi kereset nagysága és az alkalmazás minősége szerint. — 1932. aug. (Vége.)

b) Nagyüzemi vállalatokban. (Vége.)

Megnevezés	Alkalmazottak száma												Összesen	
	50 —	51—100	101—150	151—200	201—250	251—300	301—350	351—400	401—450	451—500	501—600	601—		
	pengő havi keresettel													
VI. Egészségügyi alkalmazottak.														
Orvos	1	6	9	4	5	2	2	1	—	—	—	1	31	
Gyógyszerész	1	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	4	
Egészségügyi altisztí személyzet	166	173	259	37	14	—	—	—	—	—	—	—	649	
Összesen { absz. ...	168	179	268	43	19	3	2	1	—	—	—	1	684	
{ %	24.6	26.2	39.2	6.3	2.8	0.4	0.3	0.1	—	—	—	0.1	100.0	
VII. Tanerők.	{ absz. ...	1	15	22	22	23	22	17	20	2	2	2	149	
{ %	0.7	10.1	14.8	14.8	15.4	14.8	11.4	13.4	1.3	1.3	1.3	0.7	100.0	
VIII. Irodalom és művészet.														
Hírlapíró	—	3	5	6	3	2	—	1	1	—	—	—	21	
Színész, művész	3	14	12	12	8	5	4	6	5	—	6	19	94	
Egyéb művészi személyzet	2	34	15	13	11	10	1	—	1	—	2	—	89	
Zenész	—	3	6	1	1	1	—	—	—	—	1	—	13	
Színházi segéd-személyzet	—	3	8	4	2	1	—	1	—	—	—	—	19	
Összesen { absz. ...	5	57	46	36	25	19	5	8	7	—	9	19	236	
{ %	2.1	24.2	19.5	15.3	10.6	8.0	2.1	3.4	3.0	—	3.8	8.0	100.0	
X. Altisztí személyzet.														
Portás	2	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	
Altiszt, szolgáló	—	39	43	8	1	1	—	—	—	—	—	—	92	
Sofőr	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kocsis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Árukihordó, kifutó	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
Egyéb altisztí személyzet	3	6	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	14	
Összesen { absz. ...	5	47	51	8	2	1	—	—	—	—	—	—	114	
{ %	4.4	41.2	44.7	7.0	1.8	0.9	—	—	—	—	—	—	100.0	
XI. Nyugdíjasok	{ absz. ...	844	1.055	637	321	203	133	79	58	30	30	25	60	3.475
{ %	24.3	30.4	18.3	9.2	5.8	3.8	2.3	1.7	0.9	0.9	0.7	1.7	100.0	
XII. Egyéb és ismeretlen.														
Egyéb	—	36	23	18	6	5	—	—	—	1	—	3	92	
Ismeretlen	23	38	26	26	14	7	2	—	1	—	1	6	144	
Összesen { absz. ...	23	74	49	44	20	12	2	—	1	1	1	9	236	
{ %	9.8	31.4	20.8	18.6	8.5	5.1	0.8	—	0.4	0.4	0.4	3.8	100.0	
Főösszeg { absz. ...	1.240	3.043	3.758 ¹⁾	2.761	1.762	1.046	598	359	181	103	149	126 ¹⁾	15.126	
{ %	8.2	20.1	24.8	18.3	11.6	6.9	4.0	2.4	1.2	0.7	1.0	0.8	100.0	
Férfi alkalmazottak %	1.7	8.0	14.5	21.2	13.9	9.5	6.8	5.0	3.5	2.9	4.4	8.6	100.0	

¹⁾ Forgalmi személyzetből 2 nem részletezett altiszt bennfoglaltatik.

Munkásnők száma és heti keresete egyes fontosabb egyéni foglalkozásokban. — 1932. aug.

Megnevezés	Létszám			Összes			Átlagos		
				heti kereset pengőben					
	kisüzem	nagyüzem	általában	kisüzem	nagyüzem	együtt	kisüzem	nagyüzem	általában
a) Általában.									
Altisztelő, szolgálatos	6	136	142	116·70	3.653·68	3.770·38	19·45	26·87	26·55
Berakáló	132	445	577	4.711·50	12.317·10	17.028·60	35·69	27·68	29·51
Cipész	—	20	20	—	349·—	349·—	—	17·45	17·45
Csiszoló	31	17	48	725·68	336·93	1.062·61	23·41	19·82	22·14
Felvető	4	94	98	107·30	2.379·17	2.486·47	26·83	25·31	25·37
Fodrász	130	4	134	3.542·—	88·82	3.630·82	27·25	22·20	27·10
Fonó	—	623	623	—	14.360·48	14.360·48	—	23·05	23·05
Kávéfőző	71	41	112	1.682·11	1.096·29	2.778·40	23·69	26·74	24·81
Kikészítő	5	92	97	154·56	1.520·96	1.675·52	30·91	16·53	17·27
Könyvkötő	65	374	439	1.687·36	10.891·22	12.578·58	25·96	29·12	28·65
Magkészítő	—	5	5	—	174·70	174·70	—	34·94	34·94
Mosó	44	335	379	896·34	8.426·10	9.322·44	20·37	25·15	24·60
Női kalapkészítő	132	44	176	3.582·26	1.313·04	4.895·30	27·14	29·84	27·81
Szabó	7	26	33	220·—	703·37	923·37	31·43	27·05	27·98
Orsózó	31	636	667	646·76	13.086·67	13.733·43	20·86	20·58	20·59
Pincér	166	95	261	3.492·21	1.644·74	5.136·95	21·04	17·31	19·68
Raktári munkás	12	88	100	297·23	1.836·06	2.133·29	24·77	20·86	21·33
Szabász	40	59	99	1.865·47	2.258·78	4.124·25	46·64	38·28	41·66
Szabó	159	47	206	4.040·78	1.360·—	5.400·78	25·41	28·94	26·22
Szakács	279	156	435	6.921·11	4.613·—	11.534·11	24·81	29·57	26·52
Szővő	105	2.218	2.323	2.448·63	48.826·82	51.275·45	23·32	22·01	22·07
Varró	1.065	1.072	2.137	26.596·81	22.186·66	48.783·47	24·97	20·70	22·83
Munkások egyéb ágakban ..	3.746	6.789	10.535	79.536·66	153.826·92	233.363·58	23·90	21·19	22·15
Művezető	7	2	9	251·40	93·—	344·40	35·91	46·50	38·27
Előmunkás	19	102	121	631·89	3.705·17	4.337·06	33·26	36·33	35·84
Gyárimunkás, munkás ..	736	8.927	9.663	16.737·49	176.535·09	193.272·58	22·74	19·78	20·—
Napszámos	98	847	945	1.858·93	15.649·09	17.508·02	18·97	18·48	18·53
Tanoncleány	236	123	359	1.788·92	1.774·14	3.563·06	7·58	14·42	9·92
Összesen	7.326	23.417	30.743	164.540·10	505.007·—	669.547·10	22·46	21·57	21·78

Munkásnők száma és heti keresete egyes fontosabb egyéni foglalkozásokban.

Megnevezés	M u n k á s n ő k s z á m a															Összesen		
	10—	15—	20—	25—	30—	35—	40—	45—	50—	60—	70—	80—	90—	100—	110—		120—	150—
	10-01	10-01	10-01	20-01	25-01	30-01	35-01	40-01	45-01	50-01	60-01	70-01	80-01	90-01	100-01		110-01	120-01
pengő heti keresettel																		
b) Munkásnők kisüzemi vállalatokban.																		
Altisztnő, szolgánő	1	—	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Berakónő	—	—	4	30	59	14	23	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	132
Csiszolónő	1	6	3	12	2	6	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31
Felvetőnő	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Fodrásznő	5	—	11	74	5	26	3	1	3	—	1	1	—	—	—	—	—	130
Kávéfőzőnő	1	—	6	52	11	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	71
Kikészítőnő	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Könyvkötőnő	—	1	4	34	10	10	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65
Mosónő	1	3	18	20	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44
Női kalapkészítőnő	5	7	11	43	30	15	7	3	5	4	2	—	—	—	—	—	—	132
Nyomdásznő	—	—	—	2	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Orsóznő	2	5	6	11	5	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	31
Pincérnő	10	16	34	95	5	2	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	166
Raktári munkásnő	—	—	1	8	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12
Szabásznő	—	—	—	8	5	3	7	1	5	—	4	2	2	1	1	—	—	40
Szabónő	14	11	21	43	38	16	6	2	2	4	1	—	1	—	—	—	—	159
Szakácsnő	5	11	35	142	37	27	10	5	5	2	—	—	—	—	—	—	—	279
Szővőnő	5	11	15	39	17	13	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	105
Varrónő	56	95	172	332	191	95	67	28	14	9	3	3	—	—	—	—	—	1.065
Munkásnők egyéb ágakban	377	376	922	1.300	435	168	91	26	28	14	5	—	2	2	—	—	—	3.746
Művezetőnő	—	—	—	3	2	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	7
Előmunkásnő	—	2	1	3	4	2	2	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	19
Munkásnő	49	91	129	245	137	51	14	11	7	2	—	—	—	—	—	—	—	736
Napszámosnő	6	19	25	40	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	98
Tanonc	189	31	14	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	236
Összesen	727	685	1.435	2.540	1.010	454	244	84	76	37	18	6	5	8	1	1	—	7.326
c) Munkásnők nagyüzemi vállalatokban.																		
Altisztnő, szolgánő	4	3	25	37	29	7	26	—	4	1	—	—	—	—	—	—	—	136
Berakónő	2	4	17	88	263	32	22	13	1	1	—	2	—	—	—	—	—	445
Cipész	2	5	6	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20
Csiszolónő	1	2	6	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17
Felvetőnő	—	3	21	31	19	14	1	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	94
Fodrásznő	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Fonónő	5	34	90	325	123	33	10	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	623
Kávéfőzőnő	1	—	1	21	12	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41
Kikészítőnő	7	44	18	19	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	92
Könyvkötőnő	1	1	12	94	105	112	38	9	2	—	—	—	—	—	—	—	—	374
Magkészítőnő	—	—	—	2	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5
Mosónő	8	2	45	111	122	36	5	5	—	1	—	—	—	—	—	—	—	335
Női kalapkészítőnő	—	—	4	15	8	8	3	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	44
Nyomdásznő	—	—	—	8	14	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26
Orsóznő	40	68	126	328	54	13	4	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	636
Pincérnő	40	—	3	31	20	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95
Raktári munkásnő	1	11	32	29	8	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	89
Szabásznő	—	1	8	16	8	6	2	4	2	5	—	3	1	—	—	1	2	58
Szabónő	1	—	4	16	11	5	6	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	88
Szakácsnő	2	5	10	35	65	7	8	13	2	3	4	1	1	—	—	—	—	47
Szabónő	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	156
Szővőnő	42	258	459	930	378	110	22	5	1	4	3	3	2	—	1	—	—	2.218
Varrónő	126	200	171	330	126	62	30	13	5	5	—	1	1	—	1	—	—	1.072
Munkásnők egyéb ágakban	503	797	1.103	2.382	1.064	411	268	112	81	34	16	9	4	3	1	—	1	6.789
Művezetőnő	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Előmunkás	1	2	3	13	27	22	17	4	6	1	1	—	—	1	1	2	—	102
Gyárimunkás, munkásnő	810	1.834	2.149	2.489	929	426	142	83	36	20	5	1	1	1	—	—	—	8.927
Napszámosnő	98	249	156	227	57	33	22	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	847
Tanonc	56	18	12	26	8	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	123
Összesen	1.751	3.541	4.482	7.618	3.454	1.356	638	273	152	77	31	21	10	5	4	4	1	23.411

Befejező.

Végig kísértük a női munkaerők számbeli kialakulását az utolsó harminc esztendőben. Egybevetettük a békebeli viszonyokat a nagy világégés utáni helyzettel. Láttuk a női munka jelenlegi állását. Rámutattunk arra is, hogy mit jelentenek a női keresetek s most már nincs más feladatunk, mint befejezésképen néhány szóban összefoglalni a leszűrődött tanulságokat.

A nő legszebb hivatása és rendeltetése természetes adottságánál fogva az, hogy életét a családjának szentelje, anya és feleség legyen és mint ilyen teljesítse feladatát a családdal, a nemzettel és a társadalommal szemben. Ahol ez a lehetősége megvan, ott nem is válhatik problémává a nőmunka, mert hisz a feleség és anya munkaköre, ha azt egész lélekkel átélve képzeljük el, csak olyan százszázalékos hivatás, mint mondjuk a tanítónői pályája. A háború utáni gazdasági berendezkedés és a napjainkban kialakult népeségi viszonyok azonban csak a nők bizonyos százaléka részére teszik lehetővé, hogy természetes beállítottságát kövesse.

Ma az egész világon minden civilizált államban nőfelesleg van. Ez azt jelenti, hogy a nőknek csak egy bizonyos része az, amelyik a családi élet keretében találhatja meg elhelyezkedését. Ezzel szemben jelentékeny tömeg mutatkozik, különösen a nagyvárosok népességében azon nőkből, akik önmagukra utalva állanak az életben, mert hiányzik a családi keret, melybe beleilleszkedhetnének. Egyedül a főváros népességét véve alapul, 1930-ban 86.936-tal több nő élt a fővárosban, mint férfi, vagyis minden 100 férfire 119 nő esett. Csupán a 15—60 évesek csoportjában 74.485 volt azoknak a nőknek a száma, akiknek, még ha feltételezzük is, hogy minden férfi megszűnt volna, nem jutott volna pár. Ezek részére tehát sehol sem kínálkozik mód, hogy a családi életben helyezkedjenek el. A magukra utalt, férjhezmenni nem tudó nők életlehetőségének megteremtése olyan problémává alakult, amellyel ma minden nemzetgazdásznak, politikusnak és társadalomkutatónak számolnia kell.

A női munka felszabadítása vagy korlátozása mindenkor két szempont szerint mérlegelendő. Az egyik az egyéni, a létfenntartási szükségesség, melynek értelmében gondoskodni kell valamiképen az ellátatlan nők tömegéről, csakúgy, mint a munka és kereset nélkül lévő férfiakról. A másik:

a női munka nemzetgazdasági jelentőségéből adódik, melynek alapján megfontolás tárgyává kell tenni, szabad-e, lehet-e valamely gazdasági közületnek, államnak, társadalomnak, lemondani a dolgos kezeknek csaknem ötven százalékaról, azáltal, hogy a nőt kikapcsolja a termelőmunkából és csupán, mint fogyasztót teherként nehezíti a dolgozók másik ötven százalékának a vállára.

Magyarország kilencmilliónyi népességének 12·3 százalékát a dolgozó nők alkotják. Gondoljuk csak meg, mit jelentene nemzetgazdasági szempontból, ha minden tíz lélek, még az újszülött csecsemőket is beleszámítva, megélhetését egy keresőképes korban lévő egyénnek az eltartása terhelné! A nőnépesség összességéhez viszonyítva a kereső nők számát, az arány pedig 24 százalékos.

Nem érdektelen az az összehasonlítás, mely rendelkezésünkre áll Európa és a világ néhány nagyobb országáról.

Ország ¹⁾	Év	Női népesség		
		összesen	keresők	
			ezerben	%-ban
Magyarország	1930	4.438·2	1.066·4	24·0
Németország	1933	33.532·9	11.480·8	34·2
Dánia	1921	1.676·2	416·5	24·8
Belgium	1930	4.084·6	802·5	19·6
Franciaország	1926	20.918·9	7.837·8	37·5
Nagy-Britannia	1931	23.336·8	6.265·1	26·8
Olaszország	1931	21.043·8	3.903·6	18·5
Hollandia	1930	3.992·9	767·5	19·2
Norvégia	1920	1.359·3	297·7	21·9
Lengyelország	1921	13.277·5	5.986·9	45·1
Oroszország	1926	75.984·6	39.139·8	51·5
Svédország	1920	3.006·2	774·3	25·8
Svájc	1920	2.009·2	631·1	31·4
Spanyolország	1920	11.016·5	1.032·0	9·4
Cseh-Szlovákia	1921	7.053·7	1.718·3	24·4
Ausztrália	1921	2.672·9	456·0	17·1
Kanada	1921	4.258·5	490·2	11·5
Japán	1930	31.772·2	10.131·0	31·9
Amerikai Egyesült-Államok	1930	60.637·9	10.752·1	17·7

Elképzelhető, hogy mit jelentene világgazdasági szempontból, ha arról a rendkívüli erő- és vagyontömegről, amit a nőmunka képvisel, hangzatos jelszó által vezettetve, le akarnánk mondani?

Egyedül csak Budapestet véve alapul, megállapítottatott, hogy a főváros területén befolyt összes adók egy negyed, az alkalmazottak kereseti-adójának

¹⁾ A táblázat adatai a német birodalmi évkönyv 1934-es évfolyamából a megfelelő kiegészítésekkel készültek.

pedig több, mint egynyolcadrészét a nők fizetik. Lehet-e realitás abban az elgondolásban, amely ezt a nagy értéket egyszerűen meg akarja semmisíteni?

A női munka kikapcsolásának nemcsak szociális, hanem gazdasági szempontból is óriási a jelentősége. Természetes fejlődési folyamat a női munka térfoglalása, melyet lehet ideig-óráig késleltetni és feltartóztatni, lehet bizonyos fokig szabályozni, de szociális és gazdasági ártalmak végtelen sorának felidézése nélkül elfojtani az adott viszonyok között nem lehet.

Hisszük, hogy ez a munka, mely először tűzte ki céljául: pontos számszerű adatokkal megvilágítani, a főváros területén, a kereső nő problémáját, jelentékenyen hozzá fog járulni ahhoz, hogy úgy a nemzet sorsának intézői, mint a közvélemény irányítói előtt, tárgyilagos, őszinte megvilágításba kerüljön az a ma oly sokat vitatott és annyi téves szemszögből megítélt problémakör, mely a női munka és a dolgozó nő körül szövődött.

